

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Південний науковий центр НАН та МОН
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
Первинна профспілкова організація ЧНУ ім. Петра Могили

**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2024:
досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні:
глобальний, національний та регіональний аспекти»**

XXVII Всеукраїнська науково-практична конференція

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ПРАВО

Миколаїв, 6–10 листопада 2024 року

Миколаїв – 2024

Могилянські читання – 2024 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти. Право : XXVII Всеукр. наук.-практ. конф. : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв : тези / М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили ; ДНУ «Ін-т модернізації змісту освіти» ; Півд. наук. центр НАН та МОН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Первинна профспілкова орг. ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. – 196 с.

Підсекція: ГАЛУЗЕВІ ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 349.22

*Валецька О. В.,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ визначено правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності, а також правовий статус судового експерта. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [1]. Ст. 7 встановлює, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [1]. Статті 12 та 13 цього Закону визначають права і обов'язки судових експертів. Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів [2]. Ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України визначає, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [3]. Цією статтею визначені права і обов'язки експерта, а у ст. 70 КПК встановлені підстави відповідальності експерта у кримінальному провадженні: за завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом [3].

Ст. 72 Цивільного процесуального кодексу України визначає експерта як особу, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи, призначається судом або залучається учасниками справи [4]. Нею ж визначені права і обов'язки експерта у цивільному судочинстві.

Загальне положення про види відповідальності сформульовано ст. 14 Закону України «Про судову експертизу»: «Судовий експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності» [1].

У дослідженні ми зупинимося на особливостях дисциплінарної відповідальності. Судові експерти відносяться до особливої групи найманих працівників, праця яких регулюється спеціальним законодавством. Це ж стосується і дисциплінарної відповідальності, яку можна охарактеризувати як спеціальну. Вона відрізняється від загальної дисциплінарної відповідальності наступними критеріями:

1. Особливим колом суб'єктів дисциплінарного проступку.
2. Характеристикою дій/бездіяльності, які є дисциплінарним проступком як підставою притягнення до відповідальності.
3. Жорсткими та різноманітними санкціями за скоєний проступок.
4. Особливостями процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» дисциплінарним проступком є:

- 1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи;
- 2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі;
- 3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку;
- 4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи;
- 5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права;
- 6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта;

7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки;

8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження;

9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку;

10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта;

11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта;

12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта [1].

Ч. 4 цієї статті встановлює, що за вчинення дисциплінарного проступку може бути застосований один із таких видів дисциплінарних стягнень: попередження; тимчасове, строком до одного року, зупинення строку дії документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю; позбавлення кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю [1]. При визначенні виду стягнення необхідно врахувати тяжкість наслідків, що настали внаслідок вчинення дисциплінарного проступку, обставини, за яких вчинено дисциплінарний проступок, чи застосовувалися раніше до судового експерта дисциплінарні стягнення, а також інші відомості, що характеризують його як судового експерта [1].

Сам порядок розгляду питань дисциплінарної відповідальності судових експертів визначається в межах повноважень міністерствами та іншими державними органами, що здійснюють організаційно-управлінські функції щодо діяльності державних спеціалізованих установ та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ [1].

Строк накладення стягнення – не пізніше трьох років з дня вчинення дисциплінарного проступку, якщо протягом одного року з дня накладення дисциплінарного стягнення у виді попередження судового експерта не піддано новому дисциплінарному стягненню, цей експерт вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення, з внесенням

відповідних відомостей до державного Реєстру атестованих судових експертів [1].

Дисциплінарне стягнення може бути оскаржене в судовому порядку.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.09.2024).

2. Реєстр атестованих судових експертів. Міністерство юстиції України. URL: <https://rase.minjust.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 25.09.2024).

4. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 25.09.2024).

УДК 336.463:347.731

Кур'ян В. В.,

*доктор філософії у галузі «Право»,
старший викладач кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ДЕТЕРМІНІЗМ ЕТИКО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ІНСТИТУ- ТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ, ЯК БАЗИС ПРОГРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Етико-моральні цінності інституту адвокатури України, як базис прогресивного розвитку суспільства має важливе і, чи не першочергове значення, виходячи з детермінізму, так би мовити «генетичного коду нації» та об'єктивної дійсності, в якій «добровільно-вимушено» розвивається наше суспільство сьогодення.

Детермінізм, як принцип філософської методології дослідження, може дати нам можливість з'ясувати суттєві властивості об'єктивної дійсності та свідомості представників інституту адвокатури сьогодення з урахуванням досвіду представників даного інституту в період становлення його національної ідентичності.

Звернувшись до історичних джерел ми можемо віднайти підвалини етико-моральних цінностей адвокатів, які за об'єктивних умов сьогодення, мають тенденцію породити фактичні, а не формальні, якісні перетворення у свідомості адвокатів-професіоналів їх духовних та моральних цінностей, з якими корелюють положення зафіксовані у Правилах адвокатської етики у розділі II «Основні принципи адвокатської етики» [1].

Так, автори книг Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України, серед яких і, С. Кагамлик, В. Брехуненко, І. Синяк та ін., досліджуючи архівні джерела та неопубліковані матеріали, науково доводять, що саме в період Гетьманщини XVII-XVIII ст. відбулося становлення інституту адвокатури України [2].

В контексті детермінізму етико-моральних цінностей інституту адвокатури України, вважаємо за необхідне звернути увагу на дослідження церковної адвокатури України кінця XVII – початку XVIII століття.

В результаті комплексного дослідження, С. Р. Кагамлик змодельовано соціальний портрет і життєві стратегії тогочасних церковних адвокатів, сферою діяльності яких були: церковно-юридична, адміністративно-господарська та культурно-просвітницька.

Як встановлює в результаті своїх наукових пошуків С. Р. Кагамлик, більшість церковних адвокатів кінця XVII-XVIII ст. здобули найкращу, як на ті часи, освіту – у Києво-Могилянській академії і мали високий інтелектуальний рівень [3, с. 83].

Також, не можливо не погодитись з висновком науковиці, що важливим і показовим є те, що серед 106 встановлених церковних адвокатів того часу 13 адвокатів досягнули найвищого, архієрейського рівня.

Це, зокрема: Варлаам Ясинський – митрополит Київський, Галицький та всієї Малої Росії (1690 – 1707); Феодосій Углицький – архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський (1692 – 1696); Іоанн Максимович – архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський (1697 – 1710), митрополит Тобольський і всього Сибіру (1711 – 1715); Іоасаф Кроковський – митрополит Київський, Галицький та всієї Малої Росії (1708 – 1712); Іларіон Кондратовський – єпископ Переяславський і Бориспільський (1776 – 1785), архієпископ Новгород-Сіверський і Глухівський (1785 – 1797), Мстиславський, Оршанський і Могильовський (1797); Стефан Яворський – митрополит Рязанський і Муромський (1700 – 1722); Лука Конашевич – єпископ Великоустюзький і Тотезький (1737 – 1728), Казанський і Свіязький (1738 – 1755), Белгородський і Обоянський (1755 – 1758); Амвросій Дубневич – архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський (1742 – 1750); Варлаам Косовсь-

кий – єпископ Іркутський і Нерчинський (1706 – 1714), Тверський і Кашинський (1714 – 1720), митрополит Смоленський і Дорогобузький (1720 – 1721); Аггей Колосовський – єпископ Белгородський і Обоянський (1773 – 1792); Сильвестр Кулябка єпископ Костромський і Галицький (1745 – 1750), архієпископ Санкт-Петербурзький і Шліссельбурзький (1750 – 1761) [3, с. 83].

Також, в заданому нами контексті даного дослідження, заслуговує на особливу увагу результат наукових пошуків С. Р. Кагамлик, яка в своєму дисертаційному дослідженні «Українська православна ієрархія ранньомодерного часу: інтелектуальний та духовний виміри», проаналізувала інтелектуальний та духовний виміри української православної ієрархії ранньомодерного часу з метою виокремлення ієрархів-українців із загальноросійського історичного контексту, задля спростування ідеології «руського мира», що трактує діяльність переважної частини українських ієрархів XVII–XVIII ст. виключно під кутом зору неоімперського централізму. Як зазначає С.Р. Кагамлик, - це пов'язано з тим, що вся «руська ієрархія» з легкої руки російських ідеологів отожднюється з ієрархією Російської Православної Церкви [4, с. 4].

Кагамлик С. Р. встановлено, що освітньо-інтелектуальний рівень українських архієреїв ранньомодерного часу відповідав високим європейським критеріям. Основою формування майбутніх ієрархів як високоосвіченої еліти тогочасного типу послужила система освіти Київської Академії з її особливостями викладання навчальних дисциплін. Інтелектуальному вдосконаленню майбутніх преосвящених сприяло навчання в європейських освітніх закладах, яке налаштовувало на новий тип світогляду [4, с. 4].

Кагамлик С. Р. змодельовано загальну картину освітнього рівня українських православних ієрархів, яка засвідчує, що переважна частина українських ієрархів (83 із 101) здобула освіту в Київській Академії (включно з етапами її функціонування як братської школи і колегіуму), не менше 20 вдосконалювало свій освітній рівень в католицьких навчальних закладах Європи (єзуїтських колегіумах і академіях Речі Посполитої та Італії, протестантських закладах Німеччини), 5 навчалося в Московській академії, 4 – в Харківському колегіумі й 3 – в Чернігівському колегіумі [4, с. 5].

Аналіз діяльності українських церковних діячів на шляху до архієрейської хіротонії визначив головні сфери їхньої інтелектуальної самореалізації: викладання, проповідництво, літературна праця, переклад та правління книг. Найпривабливішим для майбутніх ієрархів було викладання у Київській Академії: понад чверть із них (28 осіб)

займалися у ній педагогічною діяльністю, 9 досягло посади ректора і 14 – префекта [4, с. 6].

Тож, здійснивши лише зовсім короткий екскурс до підвалин етико-моральних цінностей інституту адвокатури України періоду її становлення, можемо констатувати, що ідентичність інституту адвокатури України сягає навіть вище, ніж етико-моральні цінності.

На переконання авторки, в підвалинах ідентичності інституту адвокатури України сформовано високодуховні цінності, які в подальшому потребують детального дослідження, диференціації, адаптації до сучасності та впровадження у науково-педагогічну та методичну діяльність інституціями, котрі готують фахівців адвокатури України, як недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення ефективного захисту і представництва.

Окрім того, на переконання авторки, в поєднанні з детермінізмом, як принципом, детермінізм географічний (бере початок з праць Аристотеля, Гіппократа, Полібія, Страбона; сформувався у XVIII ст. завдяки «антропо-географічним» концепціям Монтеск'є, Бокля, Реклю, Тюрго, Мечнікова та ін. [5, с.112] та «генетичний детермінізм», як базис напряму наукового дослідження – соціобіології (представниками, якої є Уілсон, Ламзден, Фридмен, Р'юз та ін., які роблять спробу дослідити біологічні засади усіх форм соціальної поведінки, осмислити в руслі єдиної концепції проблеми природо-людини та шляхи подальшого розвитку культури, етики, свободи волі, створити синтетичну науку, «новий синтез», яка була б здатна охопити усі виявлення людської життєдіяльності [5, с. 600], дадуть можливість здійснити більш ґрунтовні дослідження духовних і етико-моральних цінностей представників інституту адвокатури, що в подальшому послугують основою для прогностичного формування моделі адвокатури України, як самоврядного недержавного правового інституту, покликаного вибудувати базис прогресивного розвитку демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Правила адвокатської етики, зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#top> (дата звернення: 02.10.2024).
2. Проекти. *Центр досліджень адвокатури і права НААУ*: URL: <https://unba.org.ua/research-center> (дата звернення: 02.10.2024).
3. Церковні адвокати України кінця VII — XVIII ст. / Вісник НААУ. 2018. № 1-2 (40) С. 83: URL:

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://unba.org.ua/assets/uploads/news/visnyky/2018-02-14-v-snik-naau_5a841353e432d.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

4. Кагамлик С.Р. Православна ієрархія ранньомодерного часу: інтелектуальний та духовний виміри: дис. д-ра істор. наук: 07.00.01/Київ, Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, Тернопільський нац. педагог. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021. 882 с.: URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Kahamlyk_Svitlana/Ukrainska_pравoslavna_iierarkhiia_rannomodernoho_chasu_intelektualnyi_ta_dukhovnyi_2021.pdf?PHPSESSID=eg8luprou5klfnuorqsfphqh96 (дата звернення: 02.10.2024).

5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – VI, 742 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf(дата звернення: 02.10.2024).

УДК 343.98

*Казарян Е. Г.,
доктор філософії з права,
старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Відповідно до Конституції України, ніхто не може зазнавати втручання в особисте життя, окрім випадків, прямо передбачених Конституцією [1]. Для реалізації цього принципу Кримінальний процесуальний кодекс визначає, що доступ до змісту спілкування є втручанням у приватне спілкування, якщо учасники мають достатні підстави вважати його приватним. До видів втручання у приватне спілкування належать: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем [2].

Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), залежно від їх виду

та конкретної мети, проводяться стосовно підозрюваного або іншої особи, якщо лише таким чином можна отримати інформацію про злочин і його виконавця, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі та документи, які є істотними для розслідування). Для проведення цих дій слідчому судді необхідно надати відомості, відповідно до виду НСРД, отримані в ході досудового розслідування, які свідчать про неможливість одержання відомостей про злочин або злочинця, іншим способом. Згідно з положеннями КПК України, відомості про факт та методи проведення НСРД не підлягають розголошенню [2].

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж полягає в негласному спостереженні, відборі та фіксації змісту інформації, що передається особою, а також одержанні, перетворенні та фіксації різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, текстові повідомлення, зображення, звуки та інші види повідомлень), із використанням відповідних технічних засобів [3]. Зазначена НСРД дозволяє здійснювати перехоплення та аналіз даних, таких як телефонні дзвінки, текстові повідомлення (SMS), інтернет-трафік, що проходять через комунікаційні мережі. Записи розмов, текстових повідомлень або електронної пошти можуть містити інформацію про скоєння тяжких чи особливо тяжких злочинів, включно з плануванням злочину, кількістю та роллю співучасників, місцем і часом проведення зустрічей, можливими шляхами відходу або використаними транспортними засобами. Крім того, ці записи можуть розкрити наміри щодо приховування доказів, розроблення плану уникнення відповідальності або спроби впливу на інших осіб.

Щоб визначити коло можливих підозрюваних у тяжких або особливо тяжких злочинах за мобільними номерами, слідчому необхідно отримати тимчасовий доступ до даних мобільних терміналів систем зв'язку в зоні базових станцій, що забезпечували зв'язок абонентів на місці події за певний період часу. Ця інформація може включати ідентифікаційні дані кінцевого обладнання комунікацій (номер SIM-картки, IMEI, MAC-адреса, IP-адреса тощо), що перебувало в зоні дії зазначених базових станцій у конкретний час, а також відомості про абонентів і споживачів комунікаційних послуг, такі як прізвища, імена, по батькові та інші наявні дані. Зокрема, у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 5 квітня 2013 р. № 223-559/0/4-13 визначено підхід до об'єднання в од-

ній ухвалі запитів на отримання інформації про невизначену кількість абонентів у рамках одного кримінального провадження. У випадках, коли необхідно отримати таку інформацію з однаковим обґрунтуванням, доцільно об'єднувати клопотання про тимчасовий доступ до документів оператора (провайдера) комунікацій в одне, за умови наявності реальної технічної можливості надати зазначену інформацію [4].

На основі зібраної інформації можна ідентифікувати осіб, щодо яких доцільно проводити НСРД, зокрема зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, що є формою втручання у приватне спілкування. Якщо відомі мобільні номери, це дозволяє встановити особу, яка використовує відповідний канал зв'язку.

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді або суду. Слідчий, за погодженням з прокурором, має право подати клопотання до слідчого судді щодо розкриття інформації, що містить охоронювану законом таємницю. У цьому випадку йдеться про дані, що знаходяться в операторів та провайдерів комунікацій, зокрема інформацію про зв'язок, абонента, надані комунікаційні послуги, їхню тривалість, зміст, маршрути передачі тощо. Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України, клопотання про тимчасовий доступ до інформації мобільних терміналів систем зв'язку має бути належно аргументованим, що саме цей спосіб є необхідним для виконання завдання, задля чого слідчий звертається із клопотанням. Оскільки в главі 15 КПК України «Тимчасовий доступ до речей і документів» не встановлено чітких строків для розгляду відповідного клопотання, то слідчий суддя може розглядати його протягом невизначеного часу. Водночас в ухвалі про задоволення клопотання щодо застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчий суддя зобов'язаний зазначити строк її дії, який не може перевищувати двох місяців з дня постановлення ухвали [2].

У разі задоволення клопотання необхідно звернутися до володільця інформацією, зокрема до мобільних операторів в Україні: «Київстар», «Vodafone Україна», «Lifecell». Важливо зазначити, що лише ці компанії мають право надавати доступ до інформації, яка містить охоронювану законом таємницю. Компанії мобільного зв'язку зобов'язані надати запитувану інформацію на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку і в межах визначеного терміну. Отже, компанії можуть надавати інформацію не відразу, а в межах двомісячного строку, що призводить до затримки між моментом отримання тимчасового дозволу та проведенням НСРД. Зазначене, своєю чергою, суттєво ускладнює роботу правоохоронних органів на стадії досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ, Інструкція від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.
4. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-559/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text>.

УДК 343.9

*Долгов А. Г.,
доктор філософії з права, доцент б.в.з,
доцент б.в.з. кафедри цивільного та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, Миколаїв, Україна*

МІЖНАРОДНІ РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Міжнародні регіональні програми протидії злочинності (далі – МРППЗ) – це комплексні, багатокпонентні ініціативи та заходи, розроблені для боротьби зі злочинністю на регіональному рівні, які включають співпрацю між країнами в межах певного географічного регіону, зумовлюють координацію дій між урядами, міжнародними та національними правоохоронними органами і громадськими інституціями з метою запобігання, виявлення і розслідування різних видів злочинної діяльності, що має транснаціональний характер (зокрема, торгівлі людьми, незаконного обігу наркотиків та зброї, кіберзлочинності, корупції, відмивання грошей, які мають міжнародний або транснаціональний характер). У т.ч. МРППЗ сприяють підвищенню рівня безпеки кордонів, проведення спільних розслідувань, спеціальних операцій,

арештів та інших заходів для боротьби з міжнародною злочинністю, забезпеченню дотримання міжнародних стандартів прав людини. МРППЗ охоплюють країни в межах певного регіону (наприклад, Європи, Африки, Південно-Східної Азії, Латинської Америки та ін.) та реалізуються за сприяння міжнародних організацій (наприклад, ООН, ЄС, Інтерпол, Європол, ОАД, Африканський Союз та ін.), що дозволяє враховувати специфічні загрози та виклики, характерні для певної географічної зони, а також створити ефективну платформу для координації спільних зусиль у подоланні злочинності.

Правовою основою МРППЗ виступають міжнародні договори, конвенції та регіональні угоди, відповідні національні НПА і міждержавні угоди, які встановлюють правові рамки для міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності, сприяють гармонізації національних законодавств країн-учасниць відповідно до міжнародних стандартів і норм. Наприклад, до таких міжнародних актів відносяться:

- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермська конвенція, 2000 р.), яка є фундаментальним міжнародним документом, що спрямований на боротьбу із організованою злочинністю та встановлення стандартів і механізмів співпраці між державами у цій сфері (ст. 1 «Мета цієї Конвенції полягає у сприянні співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею» [1]);

- Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) визначає заходи боротьби з корупцією на міжнародному рівні, включаючи правову допомогу у випадках розслідування та переслідування корупційних злочинів (країни-учасниці «будучи переконаними в тому, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею» [2]);

- Конвенція Ради Європи про боротьбу з тероризмом (2005 р.) складає правову основу для співпраці в боротьбі з терористичними актами та надає можливості для екстрадиції та судового переслідування осіб, залучених до терористичної діяльності (країни-учасниці «бажаючи вживати ефективних заходів, щоб запобігати тероризму та протидіяти, зокрема, публічним підбурюванням до вчинення терористичних злочинів, а також залученню до терористичної діяльності й навчанню їй» [3]);

- Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах (1959 р.), яка забезпечує координацію дій між правоохоронними органами країн Європи в питаннях розслідування злочи-

нів і судового переслідування (п.1 ст. 1 «Договірні Сторони зобов'язуються надавати одна одній, відповідно до положень цієї Конвенції, якнайширшу взаємну допомогу у кримінальному переслідуванні правопорушень, покарання яких, на момент прохання про надання допомоги, підпадає під юрисдикцію судових властей запитуючої Сторони» [3]) та ін.

Серед національних НПА в сфері забезпечення участь України у МРППЗ можна виділити: Конституцію України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про протидію торгівлі людьми», «Про запобігання корупції» «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про міжнародні договори України», закони, які ратифікують міжнародні НПА (наприклад, Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» та ін.), двосторонні угоди України (наприклад, Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, ратифікований у 1994 р.), нормативні акти, які регулюють діяльність правоохоронних органів (Закон України «Про Національну поліцію») та ін.

Принципи побудови МРППЗ формуються на основі спільних цінностей, правових норм та інтересів країн-учасниць. До них відносять:

- принцип багатосторонньої взаємодії, який передбачає координацію між різними країнами, що включає обмін інформацією, спільні операції, створення регіональних баз даних та інші механізми співпраці;

- дотримання міжнародних норм та стандартів, в т.ч. і в сфері забезпечення міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері протидії злочинності;

- принцип взаємозв'язку безпеки та розвитку держав, адже ефективні програми протидії злочинності мають враховувати соціально-економічні аспекти (наприклад, боротьба із бідністю та безробіттям може зменшити злочинну активність, оскільки економічні проблеми часто є передумовами та причинами вчинення кримінальних правопорушень);

- принцип прозорості та підзвітності у відповідності до якого МРППЗ повинні включати механізми моніторингу та оцінки результатів, що допомагає підвищити ефективність заходів та гарантує, що кошти використовуються відповідно до мети запобігання корупції;

– принцип адаптації до нових викликів (наприклад, з розвитком цифрових технологій зростає загроза кіберзлочинності, тому програми мають інтегрувати нові стратегії для боротьби з такими загрозами);

– принцип спільної відповідальності учасників МРППЗ;

– принцип превентивності у відповідності до якого МРППЗ мають бути спрямовані не тільки на боротьбу з існуючими злочинами, але й на попередження нових, що може включати навчальні та інформаційні кампанії, посилення правових норм та залучення громадян до превентивних заходів;

– принцип захисту уразливих категорій населення, зокрема, МРППЗ повинні передбачати спеціальні заходи для захисту вразливих груп, таких як діти, жінки, мігранти, біженці, які часто стають жертвами організованої злочинності або торгових мереж.

Серед міжнародних програм з протидії злочинності можна виділити Неапольську політичну декларацію і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності (1994 р.) [4], в яких «задекларовано розуміння загроз від організованої транснаціональної злочинності для суспільства, а також розуміння того, що з цим негативним явищем необхідно боротися спільно всім державам-учасницям ООН» [6, с. 47].

Наприклад, Україна є учасницею численних регіональних міжнародних програм (наприклад, TACIS /Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States, MEDA/ Mesures d'Accompagnement, Європейський інструмент сусідства та партнерства/ European Neighbourhood and Partnership Instrument, Програма ЄС «Східне партнерство», Європейська стратегія безпеки, План дій Ради Європи для України, OSCE projects in Ukraine, Програма ООН з боротьби з наркотиками та злочинністю, Ініціативи GUAM (Організація за демократію та економічний розвиток), Ініціативна «Група з протидії відмиванню грошей у Східній Європі» (MONEYVAL), ініціативи Балтійсько-Чорноморського регіону та ін.). Зокрема, Європейський інструмент сусідства та партнерства в т.ч. включає зміцнення правової системи, впровадження антикорупційних заходів і дотримання прав людини, підтримку проєктів транскордонної співпраці між Україною та сусідніми країнами ЄС, спеціальні ініціативи для шести східних країн-партнерів ЄІСП, включаючи Україну, яка спрямована на глибшу інтеграцію та координацію з ЄС, в т. ч. і в сфері протидії злочинності [7].

Отже, міжнародні регіональні програми протидії злочинності (МРППЗ) є багатокомпонентними ініціативами, що передбачають співпрацю між країнами певного регіону з метою боротьби зі злочинністю. Ці програми спрямовані на попередження, розслідування і бо-

ротьбу з транснаціональними злочинами, такими як торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, кіберзлочинність, та забезпечують дотримання міжнародних стандартів прав людини. Їх правовою основою є міжнародні договори, конвенції та національні нормативно-правові акти, що гармонізують законодавства країн-учасниць і сприяють ефективній координації зусиль у боротьбі з міжнародною злочинністю.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності: ООН від 15.11.2000 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 12.09.2024)

2. Конвенція ООН проти корупції: ООН від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 11.09.2024)

3. Конвенція Ради Європи про боротьбу з тероризмом: Рада Європи від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text (дата звернення: 14.09.2024)

4. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах: Рада Європи від 20.04.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text (дата звернення: 16.09.2024)

5. Неапольську політичну декларацію і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності: ООН від 23.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_787#Text (дата звернення: 17.09.2024)

6. Леун О.І. Міжнародно-правове регулювання протидії організованим злочинним угрупованням, до складу яких входять учасники військових та воєнізованих формувань. Південноукраїнський правничий часопис. № 4-2021. С. С.46-53. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/4/8.pdf> (дата звернення: 12.09.2024)

7. Європейський інструмент сусідства та партнерства. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-arhiv/integratsiya-ukraini-do-es/integratsiya-ukraini-do-es/evrop-instrument/> (дата звернення: 14.09.2024)

Стратонов В. М.,
*д-р юрид. наук, професор,
д-р наук республіки Болгарії,
Заслужений юрист України,
професор кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ, ЯК ОДНА З ФОРМ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Навіть в умовах війни корупція виступає однією із найбільш серйозних перешкод побудови відносин у сфері державного управління, оскільки виводить їх поза межі правового поля, руйнує даний механізм зсередини, чим значно знижує ефективність діяльності органів державної влади щодо виконання обов'язків перед громадянським суспільством. Масштаби поширення корупції досягли рівня, що загрожує національній безпеці України, вона підриває довіру населення до інститутів влади всередині країни, а ззовні шкодить міжнародному іміджу Української держави та реалізації програми Європейської інтеграції, а головне перемозі над ворогом.

Деякі країни впроваджують кримінальну відповідальність за корупційні дії, зокрема коли особа використовує своє посадове становище або інші можливості для незаконного збагачення. Не є винятком і Україна, яка встановлювала в ст. 368-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) кримінальну відповідальність за незаконне збагачення [1].

Разом з тим, потрібно зазначити, що 26 лютого 2019 року Конституційний Суд України (далі – КСУ) у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України прийняв епохальне рішення, відповідно до якого стаття 368-2 КК України, визнана неконституційною [2].

Вищезазначене рішення КСУ викликало бурю емоцій, як у вітчизняному правовому полі, так і в суспільстві, оскільки фактично відповідальність за незаконне збагачення була скасована. Разом з тим, незважаючи на таке Рішення КСУ вже наприкінці 2019 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набут-

тя таких активів» від 31.10.2019 № 263-IX КК України було доповнено ст. 368-5 «Незаконне збагачення» [3], тобто фактично було відновлено кримінальну відповідальність за «незаконне збагачення». Отже, можемо констатувати, що кримінальна відповідальність за «незаконне збагачення» була відновлена, але в дещо модифікованій інтерпретації.

На нашу думку чому такі події відбулись, на нашу думку, це перш за все відсутність у вітчизняному кримінальному законодавстві системного підходу до розуміння корупційних кримінальних правопорушень та відповідальності за них. Тому, в першу чергу потрібно визначити об'єктивні елементи складу кримінальних правопорушень в тому числі і «незаконного збагачення».

На сьогодні кримінальна відповідальність за незаконне збагачення встановлена ст. 368-5 КК України. У статті 368-5 КК України передбачено кримінальну відповідальність за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи [4].

У своєму Рішенні КСУ підкреслив, що протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України. За приписами статей 62, 63 Конституції України [5], законодавче формулювання складу такого злочину, як незаконне збагачення, не може:

- покладати на особу обов'язок підтверджувати доказами законність підстав набуття нею у власність активів, тобто доводити свою невинуватість;
- надавати стороні обвинувачення право вимагати від особи підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів;
- уможливлювати притягнення особи до кримінальної відповідальності лише на підставі відсутності підтвердження доказами законності підстав набуття нею у власність активів» [3].

Основною проблемою залишається кваліфікація правопорушення передбаченого у ст. 368-5 КК України, оскільки таке правопорушення має велику кількість спільних ознак наступних корупційних проявів, таких як прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживанням впливом (ст. 369-2 КК України). На нашу думку доречно на законодавчому рівні визначити основні елементи об'єктивної та суб'єктивної сторони ст. 368-5 КК України, які б дали змогу чітко розмежувати його від інших складів корупційних кримінальних правопорушень.

На думку вчених, яку ми підтримуємо основним безпосереднім об'єктом незаконного збагачення є суспільні відносини, що забезпечують належну діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в частині справедливого розподілу матеріальних благ. Де додатковим об'єктом є «відносини справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві».

З об'єктивної сторони «незаконне збагачення» може вчинятись у формі набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами.

Суб'єктом «незаконного збагачення» є особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, про яку йдеться у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції» [6], а суб'єктивна сторона незаконного збагачення характеризується виною у формі прямого умислу.

Суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 368-5 КК України (у разі одержання неправомірної вигоди це службова особа, поняття якої визначено у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, а в разі незаконного збагачення – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, про яку йдеться у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції» [6].

Суб'єктивна сторона незаконного збагачення характеризується виною у формі прямого умислу.

Отож, враховуючи вищезазначені обставини, слід зазначити, що дослідження проблем кваліфікації незаконного збагачення є актуальним і вимагає нових підходів до дослідження даної тематики.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.

2. «Протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів», – Рішення КСУ. URL:<https://ccu.gov.ua/novyna/protydiya-korupciyi-maye-zdiysnyuvatsya-vyklyuchno-pravovymy-zasobamy-z-dotrymannyam> (дата звернення 23.09.2024).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набут-

тя таких активів: Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 2, ст.5.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції». URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/63780.html> (дата звернення 23.09.2024).

УДК 343.342

Ткаля О.В.,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЩОДО РОЗУМІННЯ КОРУПЦІЇ

Історико-правові дослідження достовірно засвідчують, що корупція існувала у суспільстві завжди з моменту виникнення держави, а отже, й утворення державного апарату управління. Так, ще за часів абсолютистських монархій в Європі (XVI–XVII ст.) вважали цілком прийнятним таке явище як торгівля дохідними державними посадами та іншими престижними постами при королівських дворах, що фактично легалізувало явну корупційну практику заради поповнення державної скарбниці. У той же час на Русі домінували дві форми корупції: лихоїмство, що зі староруської означало отримання чиновником подарунків особисто або через посередників без порушення функціональних обов'язків; та мздоїмство - отримання чиновником матеріальних цінностей як подяки за вчинення протиправного діяння. Епоха радянської адміністративно-командної бюрократії породила свої моделі корупції у вигляді кумівства, сімейності, іншого протекціонізму в соціально престижних сферах; а штучно підтримуваний дефіцит матеріальних благ, продуктів, засобів дозвілля та відпочинку створював сприятливу для корупції ситуацію привілейованого споживання.

Розглядаючи корупцію як соціальне явище необхідно звернути увагу на наступне. По-перше, корупція притаманна суспільству відтоді, відколи виник інститут влади. Як невід'ємний супутник складного і

багатоаспектного суспільного буття, корупція не може бути зведена до певного переліку дій особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Оскільки корупційні дії порушують широкий спектр соціальних норм (моральних, етичних, корпоративних), боротьба з ними можлива лише за умов використання усього спектру заходів соціально-юридичного впливу. По-друге, корупція має масовий характер. Жодна країна ніколи не була вільною від корупції. Як невід'ємний супутник суспільства та держави, корупція оформилась у сталі форми, що мають типовий характер. Вони охоплюють різні способи протиправного використання представниками влади свого статусу для задоволення власних (особистих або вузько групових) потреб. По-третє, причини, які зумовлюють існування корупції в різних країнах світу, також мають багато спільного. Зокрема, до типових рис відносяться: недосконалий механізм захисту права власності та відсутність зрозумілої та чіткої економічної політики в державі; неефективність діяльності бюрократизованої влади та відсутність нормативно деталізованих процедур надання населенню країни управлінських послуг, безвідповідальність контролюючих та правоохоронних структур; значний податковий пресинг, зайва ускладненість і заплутаність правових засад оподаткування; слабка і неефективна судова система; відсутність адекватної правової бази боротьби з корупцією тощо.

Дослідники виділяють кілька варіантів походження терміна «корупція». Одні вважають, що він походить від сполучення латинських слів *correi* (кілька учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета) і *rupture* (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). В результаті утворився самостійний термін *corrupture*, який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є гальмування нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства. Іноді цей термін також пов'язують з латинським словом *corruptio*, яке тлумачиться як підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб

Аналіз наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених підкреслює твердження, що наукове розуміння поняття корупція є досить розмитим. Аналіз вживання терміна корупція в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо сутності цього явища. При цьому інколи висловлюються не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одного. Існує багато різних визначень поняття корупція, але повної ясності і правової точності до цього часу немає. Так наприклад, юридичний словник Г. Блека визначає корупцію як: «діяння, що вчиняється з наміром надати деякі переваги, які несумісні

з офіційними обов'язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які протирічать обов'язкам і правам інших осіб» [1].

Значна група науковців розглядає корупцію як суспільно небезпечне кримінально каране діяння. Деякі автори вважають помилковим зведення корупції до хабарництва. Окремі зарубіжні вчені підкреслюють, що «підкуп (одержання хабара), дійсно, був першою формою прояву корупції, проте, крім цього, даним поняттям охоплюються також випадки, коли посадові особи діють з інших вузькогоспідарських мотивів (влаштування долі некомпетентних родичів, кумівство тощо)» [2, с. 340]. Найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади в корисних цілях. Частіше корупція розуміється як використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг. Поряд з використанням влади або посадових повноважень корупцією визнається використання авторитету посади та пов'язаних з нею можливостей, але для задоволення інтересів третіх осіб шляхом неправомірного використання офіційних повноважень, авторитету влади та інших можливостей, які надає посадовій особі її посада, являє собою корупцію лише тоді, коли такі інтереси є груповими. Крім того, дана група науковців розглядають корупцію як елемент організованої злочинності.

В сучасній науковій думці корупцію розглядають також як певне негативне соціальне явище, що пов'язане або виражається у зловживанні владою (службовим становищем) в особистих корисливих інтересах чи в інтересах близьких осіб (вузькогрупових, корпоративних інтересах). В той же час корупцію доречно розглядати як соціологічну, кримінологічну, транснаціональну та правову категорії. Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні Мельник М., у кримінологічному аспекті корупцію слід окреслювати «як соціальне явище, яке охоплює усю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм. Із точки зору правового аспекту корупція становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних діянь, а також порушень етики

поведінки посадових (службових) осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь» [3, с. 15].

Р.П. Тучак зосереджує увагу на трьох аспектах поняття «корупція»: «а) політичному, який виражається в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади і використанні їх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб; б) соціально-економічному, що полягає у спотворенні (викривленні) корумпованим держапаратом рішень держави з соціально-економічних питань, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління; в) правовому, для якого характерне лобіювання інтересів у процесі законотворчої діяльності» [4, с.204]. Отже, в українській науці простежується існування двох підходів до розуміння корупції – вузького, заснованого на розумінні корупції як злочину, та широкого, де корупція розглядається як соціальне явище.

У міжнародно-правових актах корупції має особливе визначення та окреслення, причому державам надається право самостійно визначати поняття корупції. Зокрема, у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 році, відзначено, що в загальному сенсі корупція являє собою дію чи бездіяльність при виконанні обов'язків або з причин цих обов'язків у результаті одержання подарунків, що приймаються або вимагаються, обіцянок або стимулів кожного разу, коли має місце така діяльність або бездіяльність. У Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією» (Гавана, 1990 рік) корупція визначається як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності». У Довідковому документі ООН «Про міжнародну боротьбу з корупцією» вона визначається як зловживання державою владою для одержання вигоди в особистих цілях та охоплює хабарництво (винагороду за відхилення від службових обов'язків), непотизм (патрунування на підставі приватних відносин) і незаконне привласнення публічних коштів для приватного використання [5, с.191].

Страсбурзька конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію від 4 листопада 1999 р. тлумачить корупцію як «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, що порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [6]. Палермська конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 році, хара-

ктеризує корупцію наступним чином: 1) пропозиція чи надання, вимагання або прийняття якої-небудь неправомірної переваги, у тому числі такої, яка зроблена навмисно; 2) будь-яка неправомірно надана перевага включає в себе як матеріальну вигоду, так і переваги нематеріально-го характеру; 3) корупційні діяння можуть вчинюватись як особисто, так і через посередників.

Міждисциплінарна група з корупції Ради Європи подає таке визначення: «Корупція – це хабарництво та будь-яка інша винагорода особі, якій доручено виконання певних обов’язків у державному або приватному секторі, що веде до порушень зобов’язань, покладених на неї за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, або іншого роду відносин з метою отримання будь-якої незаконної вигоди для себе та інших» [7, с. 9]. Таку саму ідею закладено у положенні, підготовленому Секретаріатом ООН на основі досвіду різних країн.

Отже, корупційним може бути визнано будь-який умисний злочин, що вчинюється посадовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування з використанням свого службового становища з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або для задоволення інтересів третіх осіб. Тому до ознак слід віднести: особлива сфера соціальних відносин, в якій можливе вчинення корупційних злочинів, - сфера державного управління та місцевого самоврядування; неправомірне використання (зловживання) посадовою особою наданої їй влади або свого посадового становища; задоволення шляхом такого зловживання особистого інтересу чи інтересу третіх осіб; спеціальний суб’єкт - особа, уповноважена на виконання функцій держави.

Список використаних джерел

1. Black’s Law Dictionary, 11th ed. Bryan A. Garner, ed. —St. Paul: «Thomson/West», 2019. URL: <https://search.worldcat.org/title/1104139104>
2. Заяць В.Ю. Деякі теоретичні аспекти поняття (сутності) корупції як об’єкта протидії. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 338-348
3. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис. доктора юрид. наук : 12.00.08. К., 2002. 36 с.
4. Тучак Р. М. Корупція як соціально-правове явище. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. праць. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. № 3 (30). С. 203–209.

5. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 181-194.

6. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 4 листоп. 1999 р. URL:

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102

7. Ревак І.О. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження : монографія. Львів : ДУВС. 2011. 220 с.

УДК 004.056(063) к 38

Бердиченко І. О.

канд. юрид. наук,

професор Міжнародної Кадрової Академії,

ст. викладач кафедри

цивільного та кримінального права і процесу,

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД НАРКОМАНІЇ

Захист дітей від наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів є актуальним питанням в умовах сьогодення, і отже потребує вироблення додаткових механізмів для реалізації цього завдання.

Діти, відповідно до Конвенції ООН про права дитини [1] є категорією, яка потребує особливого захисту. Відповідно до статті 6 Сімейного кодексу України поняття «дитина» охоплює як малолітніх (особи у віці до 14 років), так і неповнолітніх осіб (у віці від 14 до 18 років) [2].

Наразі пропонуються різні підходи для вирішення питання щодо запобігання втягнення дітей у наркозалежність, і серед іншого, це правові механізми. З боку як практичних працівників, так і науковців висловлюється позиція стосовно доцільності запровадження додаткових правових механізмів щодо посилення кримінальної відповідальності за втягнення дітей до вживання наркотичних та психотропних речовин.

Одним із таких варіантів є внесення змін до статті 307 Кримінального кодексу України (далі – КК України). У чинному КК України диспозиція частини 2 зазначеної статті передбачає, серед іншого, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення

чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів вчиненні із залученням неповнолітнього, тоді як диспозиція частини 3 цієї статті – ті самі дії вчиненні із залученням малолітнього або щодо малолітнього [3].

Наразі законодавець розглядає пропозиції наведені у законопроекті стосовно змін до статті 307 КК України щодо посилення відповідальності за збут неповнолітнім особам наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [4].

У законопроекті пропонується доповнити диспозицію ч. 2 ст. 307 (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) КК України альтернативним діянням у вигляді збуту наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі. Так, пропонується внести зміни до вказаної норми та одним із альтернативних діянь, що утворюють кваліфікований склад незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, визнати збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі.

Аналіз цієї пропозиції виявив деякі проблемні питання, які, на наш погляд, доцільно врегулювати для забезпечення ефективної реалізації цієї правової норми у практичній площині, після прийняття закону. Так, у диспозиції чинної ч. 2 ст. 307 КК України, як зазначалось вище, йдеться про вчинення діянь, передбачених ч. 1 цієї статті, із залученням неповнолітнього. Тоді як у диспозиції ч. 2 ст. 307 КК України (у редакції законопроекту) пропонується передбачити відповідальність за збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі. Отже, вважаємо, що термінологія законопроекту повинна бути єдиною, і таким чином відповідати понятійному апарату чинного КК України.

Наступне, у законопроекті доцільно передбачити не лише збут відповідних засобів (речовин) неповнолітній особі, а саме незаконний збут неповнолітній особі. Саме про незаконний збут як форму вираження аналізованого кримінального правопорушення йдеться у диспозиції чинної ч. 1 ст. 307 КК України. Зокрема у цій нормі законодавець використовує слова «а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», під яким розуміються будь-які оплатні або безоплатні форми реалізації наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів всупереч вимогам законодавства. Отже для уникнення непорозумінь і можливих помилкових тлумачень суб'єктами правозастосування ч. 2 ст. 307 КК України, словосполу-

чення «збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі» доцільно замінити словосполученням «незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі».

Крім того, законопроектом пропонується посилити кримінальну відповідальність виключно за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі. Впровадження такої пропозиції означатиме кваліфікацію діянь винного за ч. 2 ст. 307 КК України у випадку незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів неповнолітній особі. Тобто, посилення кримінальної відповідальності за інші альтернативні діяння у вигляді незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, передбачені ч. 1 ст. 307 КК України, вчинені щодо неповнолітнього, не відбувається. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що збут може здійснюватися як особою, яка, наприклад, виробила чи виготовила наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, так і особою, яка не брала у цьому участі. Виходячи з цього винна особа, яка виготовила наркотичні засоби з метою збуту їх неповнолітній особі, відповідно до законопроекту має бути притягнена до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 307 КК України, якщо відсутні в діях суб'єкта злочину інші кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі ознаки, тоді як винна особа, яка вчинила збут відповідних предметів неповнолітній особі – за ч. 2 ст. 307 КК.

Враховуючи описане вище, на наш погляд, запропоновані підходи до вироблення додаткових правових механізмів протидії наркозалежності серед дітей, хоча і є актуальними та корисними, водночас потребують доопрацювання та обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

2. Сімейний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Проект Закону про внесення змін до статті 307 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за збут неповнолітнім особам наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43859>.

*Кобак М. В.,
начальник відділу забезпечення судового процесу
та аналітично-статистичної роботи
Миколаївського окружного адміністративного суду,
канд. юрид. наук, старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, Миколаїв, Україна*

ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ВИСНОВКІВ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПРИ ВИРІШЕННІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ

Редакція Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) від 15 грудня 2017 року побудувала принципово нові підходи до розгляду адміністративних справ. З'явилися нові юридичні терміни, нові правила проведення судових засідань, нові принципи розподілу юрисдикції між адміністративними судами тощо.

Принциповою зміною стало наступне. До 15.12.2017р. положення КАС України (ч. 2 ст. 161 «Питання, які вирішує суд при прийнятті постанови») містили таку норму: «При виборі і застосуванні правової норми до спірних правовідносин суд **враховує** висновки Верховного Суду України, викладені у постановях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 237 цього Кодексу. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів». [1].

Отже, розглядаючи справу суддя міг застосовувати висновки Верховного Суду України лише у випадку коли касаційна інстанція розглянула касаційну скаргу з підстави неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах або неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права - при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підсудності справ або встановленої законом юрисдикції адміністративних судів.

До того ж суддя, який розглядає справу, вільно міг і відступати від правової позиції Верховного Суду України, однак із поясненням та обґрунтуванням своєї думки.

Тобто, до 15.12.2017р. висновки касаційної інстанції мали рекомендаційний, а не зобов'язальний характер. Це було цілком логічним та зрозумілим усім правникам, враховуючи, що національна правова система романо-германська (континентальна). Як відомо, прецедентне право – це відмінна характеристика загальної правової системи.

Однак, нині в сучасних умовах, за яких відбувається синтез романо-германської та англо-саксонської правових систем, постає питання про статус правового висновку ВС як джерела суддівської правотворчості та набуття ним ознак судового прецеденту, незважаючи на те, що таке джерело право, загалом, не притаманно вітчизняній правовій системі [2].

Сучасна редакція КАС України містить наступне положення, а саме частину 5 статті 242 «Законність і обґрунтованість судового рішення»: «При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду». [3].

Зі змісту вказаної норми виходить, що постанови Верховного Суду, а саме правові позиції викладені в них, є обов'язковими для врахування при вирішенні спорів суддями по всій території України та усіма судовими інстанціями.

Отже, це обов'язкова умова при розгляді справи – розглянути справу так само як подібну справу розглянув Верховний Суд. Навіть, якщо суддя не згоден із такою позицією, він зобов'язаний прийняти аналогічне судове рішення.

Недотримання цієї вимоги КАС України має процесуальні наслідки. Наприклад, стаття 328 КАС України «Право на касаційне оскарження» містить підстави касаційного оскарження – це неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах.

Тобто, не лише суд повинен знати та розуміти правові позиції Верховного Суду, а усі правники, які мають необхідність звернутись із касаційною скаргою. До того ж, у разі касаційного оскарження судового рішення з першої підстави у касаційній скарзі обов'язково потрібно зазначити постанову Верховного Суду, в якій викладено висновок про застосування норми права у подібних правовідносинах, що не був врахований в оскаржуваному судовому рішенні. У разі подання касаційної скарги, що обґрунтована другою підставою, в касаційній скарзі обов'язково зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду (ст. 330 КАС України). Тобто, підготовка касаційної скарги передбачає, в першу чергу, обов'язкове вивчення висновків Верховного Суду з подібних правовідносин та їх глибокий аналіз.

Верховний Суд, в свою чергу, може відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо він уже викладав у своїй постанові висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку або коли Верховний Суд вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах) (ст. 333 КАС України). З цієї самої підстави Верховний Суд може і закрити касаційне провадження (ст. 339 КАС України).

Крім того, Верховний Суд під час розгляду касаційної скарги може застосувати висновок, викладений у постанові Верховного Суду, що був датований пізніше ніж надійшла касаційна скарга (ст. 341 КАС України). Тобто цього висновку не існувало під час підготовки касаційної скарги і, відповідно, розгляду справи. Викладено повністю новий правовий висновок, нова судова практика, нова правова позиція.

Окремими статтями 346-347 КАС України визначено підстави та порядок для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду, якщо колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі з цієї самої палати чи об'єднаної палати або Великої Палати. Отже, нормами КАС України чітко врегульований порядок відступлення від попереднього правового висновку, що сформульовано палатою, об'єднаною палатою або Великою Палатою Верховного Суду. Але більшість справ розглядають колегією у складі 3 суддів, а не палатою, об'єднаною палатою або Великою Палатою. Саме

через це і виникають різні правові підходи, сформовані різні правові висновки у подібних правовідносинах.

Найбільш прикрою стає ситуація коли через зміну правової позиції Верховного Суду суттєво змінюється результат розгляду справи. Наприклад, суд першої інстанції розглянув справу 01.10.2023р. Під час розгляду справи врахував постанову Верховного Суду від 30.09.2023р., так би мовити «свіжу» судову практику. Справа була оскаржена до апеляційної інстанції. Пройшов час. Апеляційна інстанція розглянула справу 01.02.2024р. і скасувала рішення першої інстанції через те, що змінилась правова позиція Верховного Суду з аналогічного питання і датована вона 30.01.2024р. Апеляційна інстанція теж врахувала «свіжу» судову практику, але яка кардинально змінила вектор.

Правовий висновок Верховного Суду, судова практика, правовий висновок, правова позиція мінливі. За їх зміною не встигають ні судді, ні правники. Питання обов'язковості застосування висновків Верховного Суду при вирішенні адміністративних спорів не втрачає своєї актуальності як в науковій сфері, так і у практичній. Здається, що більш правильним було б дати можливість судам першої та апеляційної інстанції все ж таки враховувати, а не обов'язково застосовувати правові висновки Верховного Суду.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20171215#Text>

2. Берназюк О.О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Том 1 № 80 (2023). С. 403-410. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297141>

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20240719#Text>

Станішевський Є. В.,
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, Київ, Україна*
Науковий керівник: Щербина В. І.,
*д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, Київ, Україна*

ЩОДО ОКРЕМИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ВИЗНАЧЕНЬ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ

Важливим аспектом соціальної політики нашої держави, визначається соціальна безпека. У тому числі це є безпека праці та створення належних умов для сторін трудових відносин. Звісно питання захищеності працюючих сторін трудових відносин, забезпечення належного рівня безпеки праці працівників, а також питання правового регулювання в цій площині є актуальними.

В умовах сьогодення, ця актуальність підсилюється трагічними обставинами, які не залежали від нашої волі, а виникли у результаті збройної агресії РФ проти України. В цих умовах сторони трудових відносин повинні виконувати свої обов'язки під постійною загрозою обстрілів, наражаючи своє життя та здоров'я на небезпеку, працюючи в безкінечній нервовій напрузі. Все це факти та ряд інших, звісно, призводять до зниження якості працездатності сторін трудових відносин, що накладає свій відбиток на всю економіку держави.

Безумовно в наш час дуже важливе значення має питання правового регулювання охорони праці, безпеки праці та професійної безпеки.

Окремі аспекти в цій площині досліджували такі науковці, як: С.В. Волошина, М.В. Гришук, Ю.Ю. Івчук, Л.В. Мелех, Л.Г. Погорелова. Проте, вчені-правники сьогодення не мають спільної позиції щодо визначення понять безпеки праці та професійної безпеки, що призводить до певних термінологічних розбіжностей та неоднозначного їх розуміння в процесі застосування. Також, вчені розглядали ці питання в інших умовах та залишилися аспекти, які мають бути вирішені в умовах сьогодення, розуміючи важливість адаптації національного законодавства в цій сфері до норм та принципів європейського законо-

давства. Окрім цього, аналіз термінологічного визначення цих понять через призму нових об'єктивних факторів, зокрема – воєнний стан, військові загрози, ракетні обстріли, та відсутність чіткого їх законодавчого закріплення ще більш актуалізує дослідження.

Конституцією України життя, здоров'я та безпека людини визнано найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці [1, ст. 43].

Основним завданням Державної служби України з питань праці є здійснення комплексного управління охороною праці та промисловою безпекою на державному рівні. Але, у випадку України, в першу чергу це стає основним завданням працівника та роботодавця, тобто сторін трудових відносин.

На сьогодні законодавче закріплення мають певні аспекти реалізації права на належні, безпечні і здорові умови праці в разі виконання трудової функції в режимі гнучкого режиму робочого часу; в умовах дистанційної та надомної роботи (ст. 60, ст. 60-1 та ст. 60-2 КЗпП України) [2]. Питання охорони та безпеки праці також регулюються загальними та спеціальними актами, зокрема, ЗУ «Про пожежну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про охорону здоров'я», «Про соціальний діалог», «Про об'єкти підвищеної небезпеки» тощо.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [3, ст. 1].

Професійна безпека – це система правових, організаційних і тактичних заходів, правил безпечних дій в певних небезпечних ситуаціях та правил застосування спеціальних технічних засобів захисту, які дозволяють зберегти здоров'я та життя працівника під час виконання службових обов'язків в небезпечних ситуаціях професійної діяльності, а також забезпечити належний рівень ефективності його професійних дій при виконанні завдань в небезпечних ситуаціях [4, с. 1].

Тобто, професійна безпека є, по суті, спеціальною частиною загальної системи охорони праці. Відповідно – завжди питання професійної безпеки, збереження життя та здоров'я працівників розглядаються в контексті охорони праці.

В законодавчій перспективі, є прийняття ЗУ «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (законопроект розміщено на сайті ВРУ), проте, коли він буде розглянутий, яким буде його зміст та як вплине на

безпеку праці та професійну безпеку в умовах воєнного стану – ці питання залишаються відкритими.

Що стосується поняття безпеки праці, то тут взагалі не все однозначно та у науковців стосовно нього точиться не аби яка боротьба.

На думку С.В. Волошиної: «...українська система охорони праці має трансформуватися у систему професійної безпеки і здоров'я на підприємстві, яку слід розуміти як частину загальної системи управління підприємством, яка через реалізацію правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів забезпечує ефективне управління ризиками безпеки і гігієни праці, створення безпечних умов праці, збереження життя, здоров'я і працездатності робітників...» [5, с. 5].

А. Мудрик зазначає, що професійна безпека являє собою систему правових, спеціальних захисних, тактичних, педагогічних і психологічних заходів, що дозволяють забезпечити збереження життя, фізичне і психічне здоров'я фахівця за умови підтримання високого рівня ефективності професійних дій. Також вона виділяє окремо поняття безпеки людини в професії – це вільний вибір професії та місця роботи відповідно до своїх здібностей; можливість самореалізації в професії; здатність вирішувати професійні завдання без шкоди для себе, інших людей і навколишнього середовища [6, с. 3].

Що стосується поняття забезпечення безпеки праці, то його визначила в своїй роботі Л.Г. Погорелова, в якій з'ясовувала сутність та особливості правового регулювання забезпечення безпеки праці в умовах європейської інтеграції України, які є застосовними і наразі, в умовах воєнного стану. А саме, «що це сукупність заходів, створення умов, при яких мінімізовано вплив шкідливих та небезпечних факторів (ризиків) на життя та здоров'я працівників» [7, С. 215]. На думку вченої необхідним є прийняття «уніфікованого нормативно-правового акту, який би визначав цілісний підхід до безпеки праці та здоров'я працівників, незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності виробництва» [7, С. 216].

Слід зазначити, що в деяких державах Євросоюзу вже давно впроваджено термін безпеки праці, який нормативно закріплено.

Детальний аналіз досвіду європейських країн у сфері охорони та безпеки праці проведено П.О. Ізюта.

1984 року у Швейцарії набрав сили консолідований закон, яким охоплені всі аспекти безпеки і гігієни праці. Цей закон надає право інспекторам припиняти роботу підприємства або на будівельному майданчику, якщо вони вважають, що є серйозний ризик каліцтва або захворювання для працівників. Важливий вплив на стан безпеки праці

має так звана Національна каса, що здійснює страхування від нещасних випадків і професійних захворювань. У Німеччині програми безпеки і гігієни праці багато в чому схожі на швейцарські (наприклад, тут також домінуючу роль у страхуванні від нещасних випадків відіграють приватні організації). У французькому Законі про гарантії проти професійних ризиків 1991 р. встановлено обов'язок працівників відповідно до інструкцій, отриманих від адміністрації, і правил внутрішнього трудового розпорядку піклуватися про свою безпеку і здоров'я, а також про безпеку інших осіб. За порушення цього обов'язку працівники в певних випадках караються штрафами. У Франції працівник вправі відмовитися виконувати небезпечну для його життя і здоров'я роботу [8, с. 2-3].

Безумовно, для нашого законодавця повинен стати взірцем приклад держав Євросоюзу з питань врегулювання проблем безпеки праці, особливо в теперішній час.

А тому підсумуючи вищевикладене, у тому числі, підтримуючи позиції вчених, зазначимо, що поняття «безпека праці» є вужчим за змістом поняття «охорона праці». Його необхідно розуміти як загальну частину системи управління підприємством, що забезпечує ефективне управління ризиками безпеки праці через реалізацію правових, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів. Метою безпеки праці – є мінімізація впливу небезпечних та шкідливих факторів, ризиків для здоров'я та життя працівників. Особливо важливим це є в умовах воєнного стану для України. Нагальною задачею сьогодення є закріплення цілісного підходу до безпеки праці сторін трудових відносин через встановлення основних принципів та цінностей такої безпеки. В результаті, основним завданням є встановлення та закріплення цих й інших важливих моментів в єдиному уніфікованому нормативно-правовому акті нашої держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.10.2024).
2. Кодекс законів про працю в Україні: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08> (дата звернення 08.10.2024).
3. Закон України «Про охорону праці» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення 08.10.2024).

4. Лекційний навчальний матеріал для самостійного вивчення на час карантину/ Кафедра трудового права. Навчальна дисципліна «Організаційно-правове забезпечення професійної безпеки співробітників СБУ» для курсантів Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ URL: <https://is.gd/QvxiVi> (дата звернення 08.10.2024).

5. Волошина С.В. Сутність системи професійної безпеки і здоров'я та її роль у забезпеченні розвитку людського капіталу підприємства. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2011. № 4 URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/120/1/Voloshyna_article_23_12_2011.pdf.pdf (дата звернення 08.10.2024).

6. Мудрик А. Професійна безпека особистості в контексті професійного становлення фахівця URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11741/1/konf_Lutsk2015.pdf (дата звернення 08.10.2024).

7. Погорелова Л.Г. Правове регулювання забезпечення безпеки праці в умовах Європейської інтеграції України. *Visegrad journal on human rights*. 2019. №6/3. Р. 211-216. (Словацька Республіка).

8. Ізюта П.О. «Досвід Європейських країн у сфері охорони праці». <https://ippi.org.ua/sites/default/files/14iposop.pdf> (дата звернення 08.10.2024).

УДК 343.9

Блага А. Б.,

д-р юрид. наук, доцент,

*завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ У ПЕРІОД 2017-2023 рр.

Регіональні особливості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, полягають у нерівномірному поширенні злочинності на території України, а також у специфіці криміногенної обстановки в розрізі регіонів. Такі особливості зумовлені існуванням та дією як загальних, так і спеціальних детермінант (географічних, історичних, демографічних, соціально-економічних, культурних тощо) [1].

У період з 2017 до 2023 року фіксуються помітні відмінності як в абсолютних показниках регіонального розподілу кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, так і у відносних [2].

Зокрема, у 2017 році найбільша абсолютна кількість кримінальних правопорушень була зафіксована в Одеській області – 499, а також Харківській області – 491, а найменша – у Чернігівській та Тернопільській областях – 109 та 110 відповідно, тобто різниця між ними становила 4,6 рази. У 2018 році максимальна кількість кримінальних правопорушень становила вже 421 (Одеська область), а найменша – 84 (Чернігівська область); відмінність між цими регіонами в абсолютних показниках сягала вже 5-кратного розміру. У 2019 році максимум становив вже 405 кримінальних правопорушень (Донецька область), а мінімум – 75 (Херсонська область); різниця між ними сягла 5,4-кратного розміру. У 2020 році найбільше кримінальних правопорушень вчинено у Вінницькій області (352), а найменше – із різницею у 6,2 рази – у Чернігівській області (57). У 2021 році максимум знов був зафіксований у Донецькій області (361 кримінальне правопорушення), мінімум – так само у Чернігівській області (54); відмінність між ними становила 6,7 разів. У 2022 році найвищий показник становив 209 кримінальних правопорушень (Харківська область), а найнижчий – 12 кримінальних правопорушень (Херсонська область); тобто із 17,5-кратною відмінністю між ними. У 2023 році максимум знову був зафіксований в Одеській області (280 кримінальних правопорушень), а мінімум – в Запорізькій та Херсонській областях (по 33 кримінальних правопорушення); різниця становила 8,5 разів (табл. 1).

Таблиця 1

Кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми або за їх участю, у завершених досудовим розслідуванням провадженнях з 2017 до 2023 р.р. (за регіонами)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
АР Крим	0	0	0	0	0	0	0
Вінницька	372	330	292	352	260	194	240
Волинська	187	151	178	176	138	83	66
Дніпропетровська	402	355	339	302	227	131	189
Донецька	369	399	405	322	361	64	52
Житомирська	380	315	247	287	169	110	166
Закарпатська	336	244	245	220	212	134	172
Запорізька	299	249	238	161	161	56	33
Івано-Франківська	151	138	100	84	80	67	59
Київська	273	191	117	138	101	81	101

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кіровоградська	405	296	251	176	163	119	132
Луганська	229	139	122	110	109	15	0
Львівська	288	220	205	163	185	92	94
м. Київ	254	332	280	185	180	108	143
м. Севастополь	0	0	0	0	0	0	0
Миколаївська	344	317	273	291	251	134	188
Одеська	499	421	278	299	336	173	280
Полтавська	248	204	146	138	79	89	245
Рівненська	229	178	177	154	153	86	64
Сумська	274	249	204	160	170	149	131
Тернопільська	110	112	77	70	138	53	77
Харківська	491	347	284	276	247	209	220
Херсонська	125	112	75	78	85	12	33
Хмельницька	290	212	137	109	69	55	71
Черкаська	156	114	96	91	74	53	63
Чернівецька	162	102	143	104	77	51	47
Чернігівська	109	84	76	57	54	49	60
Всього по Україні	7 004	5 814	4 987	4 505	4 079	2 367	2 926

Наведені дані свідчать, що максимальні і мінімальні показники змінювались щорічно; при чому в межах одного року розрив між максимальними та мінімальними показниками становив від 4,6 (у 2017 році) до 17,5-кратного розміру (у 2022 році).

Слід також звернути увагу на те, що абсолютний показник, який у 2017 році вважався як мінімальний – 109 кримінальних правопорушень – у 2022 році вже був вище загальносереднього для того року (94), а показник, який у 2022 році був максимальним – 209 кримінальних правопорушень, у порівнянні з показниками 2017 року є досить низьким.

Що стосується *регіональних особливостей динаміки кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми*, то у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Кіровоградській, Київській, Харківській, Хмельницькій Черкаській та Чернігівській, областях протягом

2017 – 2022 років відбувалось їх послідовне зниження (з деякими коливаннями) та подальше зростання у 2023 році.

У Волинській, Запорізькій, Івано-Франківській, Луганській (дані за 2023 рік відсутні), Рівненській, Сумській, Чернівецькій областях протягом усього досліджуваного періоду кількість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, систематично знижувалась.

У Полтавській області у період з 2017 по 2021 роки відбувалось зниження кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, а у 2022 – 2023 роках – зростання, тоді як у м. Київ та Тернопільській області навпаки, у 2018 році відбулось зростання кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, у 2019 та 2020 роках – зниження, у 2021 – зростання, у 2022 році – зниження й у 2023 році – знову зростання.

У деяких регіонах відмічаються декілька періодів зростання та зниження кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, як-от: Донецька область – з 2017 по 2019 роки зростання, у 2020 році – зниження, у 2021 році – знову зростання, у 2022 та 2023 роках – зниження; Житомирська, Миколаївська, Херсонська області – у 2017 – 2019 роках зниження, у 2020 році зростання, у 2021 – 2022 роках знову зниження, у 2023 році – зростання; у Львівській області – у 2017 – 2020 роках зниження, у 2021 році зростання, у 2022 році зниження, у 2023 році знову зростання; у Одеській області – у 2017 – 2019 роках зниження, у 2020 та 2021 роках зростання, у 2022 році – знову зниження, у 2023 році – зростання.

Оскільки в різних регіонах України проживає різна кількість населення, тож для коректного порівняння поширення кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми протягом року, важливо також обчислювати їх на визначену кількість населення (10 000, 100 000).

Проте в цьому питанні ми зіткнулись з тим, що зробити вказані обчислення за 2022 та 2023 роки неможливо через те, що Державна служба статистики України не наводить даних щодо чисельності населення за 2022 та 2023 роки ані по Україні в цілому, ані по окремих регіонах. У зв'язку з цим нами були зроблені розрахунки кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участю, у завершених досудовим розслідуванням провадженнях (за регіонами) на 100 тис. населення (*коефіцієнта інтенсивності кримінальних правопорушень*), за 2021 рік.

Як показали отримані результати, станом на 2021 рік частота вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень по Україні в цілому становить 9,91 на 100 тисяч населення. Проте у межах різних

адміністративно-територіальних одиниць помітні досить суттєві коливання – від 4,47 до 22,9 на 100 тисяч населення.

Так, до групи з *найвищим* коефіцієнтом інтенсивності кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, відносились Миколаївська (22,99 на 100 тис населення), Кіровоградська (18,04), Вінницька (17,22), Закарпатська (17,04), Сумська (16,41) області.

До групи з *найменшим* коефіцієнтом інтенсивності кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, відносились Львівська (4,47 на 100 тис населення), Луганська (5,18), Хмельницька (5,62), Київська та Чернігівська (по 5,63) області.

Що стосується *розподілу кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, за характеристиками місцевості*, то переважна більшість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, була вчинена у містах та селищах міського типу: мінімальний показник – 66,7% від усіх кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми – був зафіксований у 2022 році, а максимальний – 70,7% у 2018 році; з них в обласних центрах реєструвалось в діапазоні від 16,8% (2018 рік) до 27,5% (2023 рік).

Відповідно, у сільській місцевості було обліковано близько 1/3 кримінальних правопорушень неповнолітніх, зокрема: мінімальний показник 26,8% був зареєстрований у 2023 році, а максимальний – 31,5% - у 2022 році [3].

Протягом 2017 – 2023 років зафіксоване різке зниження кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у 2022 році. При цьому темп зниження у міській та сільській місцевостях не сильно вирізнявся. Проте вже у наступному, 2023 році, темп приросту кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми в міській місцевості більше ніж у 2,5 рази перевищив аналогічний показник у сільській місцевості (46,84% та 18,46% відповідно), хоча абсолютні показники так і не досягли довоєнного рівня.

Найбільш важливими чинниками вказаних змін стали: масштабне збройне вторгнення РФ на територію України; значні людські втрати внаслідок масштабних бойових дій; руйнування значної частини інфраструктури, величезні матеріальні збитки; суттєве погіршення економічної ситуації; збільшення рівня інфляції та зростання цін; суттєве збільшення державного боргу; погіршення матеріального становища населення; погіршення умов проживання населення; значне зростання обсягу незаконного обігу в країні вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин, випадків їх незаконного використання; переміщення великої кількості громадян країни в інші регіони та за кордон [4].

Список використаних джерел

1. Кримінологія : підручник / Б. М. Головкін, ВА. В. Голіна, О. В. Лисодєд та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2020. – с. 82
2. Відомості у розрізі регіонів держави за період 2017–2023 роки про кількість кримінальних правопорушень, які вчинені неповнолітніми або за їх участю, провадження за якими закінчені, відповідно до звітності за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення», а також число неповнолітніх осіб притягнутих до кримінальної відповідальності за їх вчинення, відповідно до звітності за формою № 2 «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» : Відповідь на запит до ОГП №25/1-69307ВН-24
3. Звіти про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2017 – 2023 роки. – URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Київ: Юрінком Інтер, 2023. – с. 72 - 74

УДК 316.6, 342.1

*Авілов І. В.,
майор, офіцер військової частини А7020
Збройних Сил України*

ПРИЗОВ ЗАСУДЖЕНИХ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ: ПРАВОВИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні ні для кого не є новиною чи таємницею, що третій рік повномасштабної війни в Україні суттєво б'є по економічному та військовому потенціалах України. А проблем, з якими доводиться зіштовхуватися, стає все більше. Це все спричиняє певні песимістичні настрої в суспільстві та, як один із наслідків, негативно відображається на бойовому потенціалі підрозділів наших Сил безпеки й оборони.

Питання комплектування військових підрозділів, які перебувають на лінії бойового зіткнення, неабиякий виклик для посадових осіб як військового, так і цивільного секторів.

Проблеми, з якими зіштовхуються депутати Верховної ради України, керівники та інші представники Міністерства Оборони України,

територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, безпосередньо командири військових частин, виражаються в наступному:

1. Велика кількість людей призовного віку, які не мають досвіду будь-якої служби в армії чи інших правоохоронних органах, що віддаляє даних людей від розуміння процесів, які відбуваються під час служби у війську і, відповідно, у них розвивається страх перед відносною невідомістю, до цього додається велика кількість негативної інформації з різних джерел, яка свідчить про небезпеку потрапляння у бойові підрозділи;

2. Патологічна недовіра до влади та свідоме і несвідоме ототожнення її із поняттями «суверенітет», «незалежність», «територіальна цілісність», на яких в, свою чергу, повинні триматися патріотизм та ідентифікація себе як українця в широкому розумінні цього поняття;

3. Відсутність соціального осуду тих, хто свідомо ухиляється від призову на військову службу або закликає до подібних дій;

4. Інтенсивні бойові дії протягом тривалого часу на всій ділянці лінії фронту спричиняє чималу кількість поранених (в більшій кількості) та загинув (в меншій кількості), також відсутність можливості забезпечити 100% потреб в технічній частині (засоби радіоелектронної боротьби, важка колісна та гусенична техніка, кулемети, іноді артилерійські снаряди) робить масштабну антирекламу тим, хто кожен день може приймати гарячий душ, бачитись із рідними та близькими, працювати на звичній спокійній роботі, нехай і під періодичними ворожими обстрілами.

Одним із рішень, направлених на вирішення проблеми доукомплектування військових частин, які перебувають в авангарді нашої оборони, стало ухвалення в травні 2024 року Проекту Закону про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності, який того ж місяця і набрав свою чинність. Даний закон передбачає доступ певних категорій засуджених до військової служби та надання їм можливості активно приймати участь у відсічі збройної агресії російської федерації.

Фактично цей Закон (від 8 травня 2024 року № 3687-IX) є змінами до Кримінального кодексу України, Кримінально процесуального кодексу України, Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», який регламентує порядок та умови

потрапляння до війська засуджених, які відбувають покарання за скоєні злочини, порядок взяття засуджених на військовий облік призовників, військовозобов'язаних, проходження ними військово-лікарської комісії, професійно-психологічного відбору та інші особливості перебування ними на військовій службі. Не застосовується дане право (все ж таки це не обов'язок, бо для потрапляння на військову службу засуджений має виявити бажання проходити військову службу) до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зґвалтуванням, сексуальним насильством, розбещенням неповнолітніх, засуджених осіб, які спричинили дорожньо-транспортні пригоди під впливом алкогольних, наркотичних речовин чи медичних препаратів зі смертельними наслідками, засуджених за вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також до засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 цього Кримінального кодексу України займали особливо відповідальне становище.

Також до них застосовують певні обмеження. Звільнені не мають права на щорічну відпустку, проте можуть отримати до 10 днів відпустки за сімейними обставинами або після висновку військово-лікарської комісії на час лікування. Також щодо них встановлюють додатковий адміністративний нагляд, здійснювати який має командир військової частини. Контракт із колишніми засудженими укладають до закінчення воєнного стану, що є головною умовою дострокового звільнення.

За ухилення від укладання контракту їм загрожує покарання від 5 до 10 років позбавлення волі, тоді як загальна відповідальність за ухилення від мобілізації передбачає 3-5 років позбавлення волі.

Історично мобілізація ув'язнених для участі у воєнних діях – явище з довгою історією, яке можна простежити від античних часів до сучасності. Наприклад, Римська імперія часто використовувала рабів і ув'язнених як солдатів, обіцяючи їм свободу після служби. Так само й інші імперії вдавалися до такої практики, однак найчастіше це ставалося в кризові періоди, коли від швидкості поповнення новобранців залежав результат війни, як це було в часи наполеонівських війн, чи в період Першої та Другої світових війн.

Є чимало політичних дискусій із цього приводу у зв'язку з тим, що даний Закон дозволяє уникнути відбування покарання у місцях позбавлення волі та вийти «на волю» раніше визначеного строку особам, які в свій час були засуджені за резонансні корупційні діяння (судді, прокурори та інші посадовці). Але наразі пропонується розглянути саме військовий аспект даного рішення.

З відкритих джерел відомо, що станом на липень 2024 року понад 3,6 тисячі засуджених (з них 18 жінок), що складає більше 13 відсотків від загальної кількості осуджених в українських колоніях. Більше половини звільнень припало на останні два тижні травня, коли закон лише вступив у силу. У червні та липні динаміка значно знизилася, однак уряд розраховує на мобілізацію не менше 4 тисяч засуджених, що приблизно дорівнює окремій бригаді ЗСУ.

Аналіз характеру злочинів, вчинених уже колишніми в'язнями, свідчить, що абсолютна більшість з них були засуджені за крадіжки, грабежі, розбої чи тяжкі тілесні ушкодження, зокрема й такі, що спричинили смерть потерпілого. Майже всі вони почали службу виключно на стрілецьких посадах. Одиниці звільнених служитимуть санітарами, кухарями чи водіями. Дані аналізу свідчать, що 40% цього контингенту – неодноразово судимі особи. Це досить вагома частка.

За заявою міністра юстиції України, засуджені, які самі погодилися вирушити на фронт, проходять службу у штурмових підрозділах, а це окремі штурмові батальйони, окремі єгерські штурмові бригади, окремі штурмові бригади та інші подібні.

З приводу проходження засудженими військової служби в підрозділах Сил безпеки та оборони автор тез – офіцер Збройних Сил України – отримував різні відгуки від своїх колег. Та здебільшого вони були позитивними і в основному пов'язані не з певними професійними навичками даної категорії військовослужбовців, а з їхньою мотивацією та розумінням поняття «військова дисципліна», що, в свою чергу, наразі є чи не найпоширенішою проблемою в підготовці військовослужбовців, призваних під час мобілізації без їх «великого бажання».

Дані підрозділи на сьогоднішній день вже встигли позитивно відмітитися своїми здобутками на полі бою. Але не всі.

Їх наявність суттєво не змінила, але і не погіршила ситуацію на полі бою, а їх залучення до війська, як мінімум, дозволило скоротити витрати на майже 4000 засуджених в місцях позбавлення волі, підсилило людським поповненням певну кількість штурмових підрозділів.

Виникають логічні питання: 1. Чи доцільним було дане рішення? 2. Чи своєчасним було дане рішення? 3. Чи став тригером для створення Закону № 3687-IX для нашого державного та військового керівництва,

прийнятий 20.07.2023 в російській федерації закон «Про особливості кримінальної відповідальності осіб, що залучаються до участі у спеціальній військовій операції» чи це те, що вимагає і диктує сьогодення? Впевнений, що відповіді на дані питання не змусять на себе довго чекати.

Окремо розглянемо, що мотивує засуджених доєднуватись до бойових підрозділів та проблеми, з якими може зіштовхнутися військово-підрозділ та держава:

1. Заміна терміну відбування покарання в місцях позбавлення волі на можливість отримати більшість прав та свобод військовослужбовця, таких, як грошове забезпечення, право на певні види відпустки, право на просування по службі, право на вільне спілкування з рідними та близькими у вільний час та інші пільги та соціальні гарантії військовослужбовців під час та після війни.

Проблемою можуть стати правопорушення, скоєні даними військовослужбовцями в місцях розташування підрозділу. Оскільки відсутня система охорони та контролю за повсякденною діяльністю, як в місцях позбавлення волі.

2. Позиціонування себе, як патріота України та саме того, хто хоче, може та повинен захищати свою державу від загарбницьких дій окупантів. Це той рівень вмотивованості, який був у «добровольців», які з перших днів війни шукали всілякі способи потрапити до діючих, новостворених чи добровільних військових підрозділів.

Проблемою може стати й те, що трапляється у сьогоднішніх захисників та захисниць: розчарування з часом в діях командування та вищого військового керівництва.

3. Жага до діяльності та пригод. Чимала кількість ув'язнених – люди, які полюбляють психологічний екстрим, здатні ризикувати, бути в центрі уваги та намагатися привернути до себе увагу сторонніх осіб, гратися з долею.

Проблемою може виступити небажання певних військовослужбовців слідувати чітким командам та інструкціям командирів (начальників), свій погляд на повагу та відданість, що в свою чергу може викликати низку проблем дисциплінарного, чи навіть кримінального характеру, створити певні проблеми для підрозділу, якщо непорозуміння виникне під час виконання бойових завдань.

4. Бажання повернутися додому раніше визначеного терміну відбування покарання.

Цей тип військовослужбовців може не до кінця розуміти всю важкість та бруталність військової служби та бути під впливом штучно

створених ідеалів, які дуже скоро розіб'ються, а реальність може стати непосильним тягарем для людей із недостатнім рівнем стресостійкості та здатності опановувати себе в екстремальних умовах бойових дій.

На сьогоднішній день вважаю це одними з основних мотивів для людей, які забажали або бажають змінити тюремний костюм на військову службу. Це може казати і про те, що призов на військову службу засуджених не має бути панацеєю та проводитися із дотриманням всіх вимог професійно-психологічного відбору. Держава повинна постійно вдосконалювати систему мотивації для дійсних військовослужбовців, бо вони є лакмусовим папірцем для тих, хто ще не прийняв остаточного рішення щодо призову на військову службу, покращувати рівень військової освіти та бути максимально вимогливими до навчання майбутніх або дійсних офіцерів, молодших командирів та тих, хто навчає молоде поповнення в навчальних підрозділах, розвивати не тільки військово-промисловий комплекс, а й військову науку.

Задача максимально адаптувати військову науку, практичну підготовку та використання сил і підрозділів під вимоги та виклики сьогодні, правила та канони наших партнерів з НАТО, що повинно спричинити попит на тих спеціалістів, хто зможе це відображати та закріплювати в нормативно-правовій базі.

УДК 347.131.2/26"654"

***Панченко С. С.,**
канд. юрид. наук, в.о. доцента (б.в.з.) кафедри
цивільного та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЩОДО СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ВИЗНАЧЕННІ ПРАВО- ВОЇ ПРИРОДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТРОКУ

Питання щодо визначення правової природи строку у цивільному праві залишається наразі надзвичайно актуальним. Його дослідження дозволить краще оцінити значення, роль та особливості строків у цивільно-правових договорах. Зокрема, йдеться про суть та співвідношення таких понять, як строк дії договору та строк його виконання; потребує додаткового вивчення поняття та наслідки прострочення боржника та кредитора. Досі неоднозначне сприйняття у науковій літературі та у правозастосовчій діяльності мають такі невизначені строки, як «розумні», «негайно» тощо.

У правовій літературі можна побачити непоодинокі спроби встановити місце строків у системі юридичних фактів. Можна виділити найбільш популярні (щоправда, протилежні позиції) щодо даного питання: 1) строк є юридичним фактом, і при цьому спостерігаються різні підходи у тому, яким саме видом юридичного факту; 2) строк не є юридичним фактом. Проаналізуємо виділені підходи.

Згідно першої позиції строк є юридичним. На думку прихильників даної позиції, юридичним фактом є саме строк як такий, а не його вплив чи початок перебігу. Одночасно представники такої позиції вважають строк подією, оскільки він настає (спливає) також незалежно від волі людей, як і плин часу взагалі. У свою чергу одні науковці вважають строк абсолютною юридичною подією, інші – відносною.

Менш зрозумілою бачиться позиція, згідно якої строк є юридичним фактом, проте він не є ані дією, ні подією, а займає особливе місце у системі юридичних фактів, тобто являє собою щось середнє між діями та подіями.

Разом з тим більшість науковців-представників позиції «строк-юридичний факт» у своїх роботах зазвичай допускають суперечності своїй же власній позиції. Вже навіть це, на нашу думку, свідчить про її вразливість. Наприклад, ряд авторів, прямо визнаючи строк юридичним фактом, разом з тим зазначають, що «строк, які і його початок, припинення можуть бути юридичними фактами (самостійними або одним з елементів фактичного складу), або не бути юридичними фактами». При цьому більшість наведених ними прикладів виникнення, зміни та припинення правовідносин свідчать про те, що юридичним фактом все ж тут виступає вплив строку, а не сам строк як певний період часу. Хоча самі автори такий висновок і не виводять. Аналогічно О.М.Калітенко, заперечуючи власний висновок про визнання за строком значення юридичного факту, вказує, що юридичне значення має саме вплив певного проміжку часу, внаслідок чого виникають, змінюються або припиняються правовідносини.

Усе зазначене дозволяє підсумувати, що самі строки значення юридичних фактів не мають. Фактично цей висновок підтверджує і В. В. Луць, вказуючи, що строки не належать ні до дій, ні до подій, але не посідають і самостійного місця в системі юридичних фактів. Разом з тим, на наш глибоке переконання, строк є елементом складу юридичного факту, зокрема, договору.

Зазначене потребує більш детально зупинитися на другій виділеній нами позиції: строк не є юридичним фактом. Представники даного підходу разом з тим юридичним фактом вважають інші темпоральні характеристики, пов'язані зі строком: встановлення, перебіг, або вплив строку тощо. Переважна більшість дослідників справедливо, на нашу думку, вважає саме вплив строку тією темпоральною категорією, що

виступає підставою виникнення, зміни, припинення цивільних та інших галузевих правовідносин. Зроблені нами висновки підтверджуються і чинним законодавством. Насамперед, у ЦК України 2003р. вперше містяться загальні положення про строк та його визначення. Окрім того, вводиться нова темпоральна категорія – «термін», нетотожна поняттю «строк» та чітко відмежована за допомогою їх легальних дефініцій. Так, під строком у ЦК України розуміється певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ч. 1-2 ст. 251). Отже, положення ст. 251 ЦК України допомагають визначитись із правовою природою строку та впливу строку.

Слід заперечити поширений висновок деяких авторів, які вказують, що вплив строку не можна вважати подією, позаяк настання події хоч і не залежать від волі людини, проте про будь-яку подію невідомо наперед, чи взагалі вона настане, а перебіг часу відбувається у будь-якому випадку. І юридичні події також бувають різними. Не погоджуючись з тим, що вплив строку є абсолютною юридичною подією, підтримуємо висновок про віднесення його до відносних. Саме останній висновок вважаємо вірним. Це обґрунтовується, зокрема, тим, що критерієм поділу юридичних фактів на дії та події є характер перебігу, а не походження юридичного факту. Відповідно, строк може встановлюватися чи змінюватися вольовою поведінкою людини, проте впливає незалежно від неї.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє виділити два окремі юридичні факти: 1) строковий договір (елементом його складу як юридичного факту є строк); 2) вплив строку.

УДК 347.4

Січко Д. С.,

канд. юрид. наук, доцент,

*доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ДОГОВІР ПОЗИКИ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Договір позики є одним із основних інститутів цивільного права, який має важливе значення для регулювання відносин між сторонами, що передають та отримують грошові кошти або речі, визначені родовими ознаками. Сучасна правова доктрина пропонує різні підходи до

визначення правової природи договору позики, що породжує наукові дискусії. Важливо врахувати, що правова природа цього договору не обмежується суто національними традиціями правозастосування. Окремі науковці вважають, що договір позики є інститутом, що перебуває на перетині майнового та зобов'язального права, оскільки його природа базується як на передачі майна, так і на зобов'язанні повернути його. У той же час, важливий внесок до природи договору позики вносить судова практика, яка відіграє важливу роль у встановленні чітких критеріїв застосування законодавства про позику.

В цивільно-правовій науці існує декілька підходів до природи договору позики. Традиційний підхід до договору позики передбачає його реальний характер, тобто договір набирає чинності лише з моменту фактичної передачі грошей або речей позичальнику. На думку більшості науковців [1], договір позики належить до реальних договорів, оскільки правовідносини між сторонами виникають лише з моменту передачі предмета позики, що є основною ознакою реального договору. Основна функція реального договору полягає у передачі власності або права на користування певними об'єктами, що визначає зобов'язальний характер правовідносин. Враховуючи це, правовий зв'язок між позикодавцем і позичальником виникає лише після того, як одна сторона надає іншій гроші або інші об'єкти позики.

Українська судова практика підтверджує цей підхід. Зокрема, у постанові Верховного Суду України від 18.07.2018у справі № № 143/280/17 [2] зазначено, що договір позики вважається реальним, тобто таким, що укладений з моменту передачі коштів або речей, незалежно від того, коли була досягнута домовленість про умови надання позики.

Попри традиційний підхід, окремі науковці [3, С. 348] на початку сторіччя звертали увагу на можливість консенсуальної природи договору позики. Такий консенсуальний підхід дозволяє вважати договір укладеним вже з моменту досягнення згоди між сторонами, навіть якщо фактична передача грошей або речей може відбуватися пізніше. Згідно з консенсуальним підходом, договір позики може виникати з моменту досягнення згоди між сторонами, навіть якщо фактична передача грошей чи речей відбувається пізніше. Такий підхід виходить з того, що юридичне зобов'язання виникає не тільки з факту передачі предмета договору, але і з моменту досягнення домовленості між сторонами. Тобто важливим елементом є саме досягнення згоди щодо умов договору, а фактична передача коштів або речей може відбутися на пізнішому етапі.

На даний момент, в умовах розвитку сучасної комерції, є окремі позиції науковців, зокрема І. В. Плавича [4], який вважає, що конструкція реального договору позики є такою, що не розрахована на потреби розвинутого сучасного цивільного обороту і є аргументована доцільність офіційного запровадження в цивільному законодавстві України поряд з реальною конструкцією договору позики його консенсуальної конструкції для договорів, у яких позикодавцем є юридичні особи або фізичні особи – підприємці, зі збереженням для позикодавців – фізичних осіб виключно реальної конструкції договору позики.

Крім того наявні сучасні потреби господарської діяльності в договорах, укладених через мережу Інтернет, які також демонструють консенсуальний характер правовідносин. Адже сторони можуть досягти домовленості щодо умов позики через електронні засоби комунікації, а передача коштів або речей може відбутися через певний час. Це відкриває нові можливості для укладення договорів позики, оскільки позичальник і позикодавець не зобов'язані перебувати в одному місці або навіть в одній країні для укладення правочину.

Таким чином, в сучасних умовах можна говорити про поступову адаптацію правової доктрини та судової практики до нових форм договірних відносин.

Окремі науковці [5] вважають, що договір позики має змішану природу, оскільки поєднує в собі як реальні, так і консенсуальні елементи. На їх думку автоматично трансформувати договір позики з реального в консенсуальний неможливо, тому в цьому випадку можна розглядати ситуацію з наявним попереднім договором, що дасть можливість сформулювати елементи і реального і консенсуального договору. Вони вважають, що юридичне зобов'язання виникає після досягнення згоди, але повне виконання зобов'язання залежить від фактичної передачі коштів або речей.

Судова практика, в умовах електронної комерції, також стикається з питаннями недійсності договору позики на підставі недодержання письмової форм договору або підтвердження його реалізації.

Наприклад, якщо договір був укладений із порушенням вимог щодо форми або сторони не виконали своїх зобов'язань належним чином, договір може бути визнаний недійсним. Позиція суддів Верховного Суду з цього питання однастайна. Наприклад, у справі №561/77/19 від 16.12.2020 р. [6], Верховний Суд зазначив: «Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася (ч. 2 ст. 639 ЦК України.) Абз. 2 ч. 2 ст. 639 ЦК України передбачає, що договір, укладений за допомогою ін-

формаційно-телекомунікаційних систем за згодою обох сторін вважається укладеним у письмовій формі. Аналізуючи викладене, слід дійти висновку, що будь-який вид договору, який укладається на підставі Цивільного або Господарського кодексів України, може мати електронну форму. Договір, укладений в електронній формі, є таким, що укладений у письмовому вигляді (ст. 205, 207 ЦК України) ...».

Таким чином, правова природа договору позики в сучасній українській правовій доктрині та судовій практиці залишається предметом наукових дискусій. І як результат, традиційний реальний характер договору позики, що підтримується значною кількістю науковців та судових рішень, поступово доповнюється підходами, які визнають консенсуальну або змішану природу договору. Як показують судові рішення та наукові дослідження, договір позики може одночасно містити як реальні, так і консенсуальні елементи, що дозволяє гнучко підходити до регулювання цього правового інституту.

Список використаних джерел

1. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького – Х. : Право. – 2011. – Т. 2. – 816 с.
2. Постанова Верховного Суду України від 18 липня 2018 року, справа № 143/280/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/75473621>.
3. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 2002.
4. Плавич І. В. Договір позики у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2023. URL: <https://docs.idpk.org/plavych-igor-volodymyrovych/>.
5. Сергій Вавженчук До питання класифікації договорів на консенсуальні та реальні договори (частина 2). URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/3.pdf>.
6. Постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2020 року, справа № № 561/77/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=93708877&red=10000347305e7cafd3969a4f354303b9f8e21c&d=5>.

Каплій О. В.,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу,
керівниця юридичної клініки «Veritas» юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

Україна чітко визначила європейський вектор свого суспільного розвитку. Водночас надання статусу кандидата на членство в ЄС і початок переговорної процедури покладають на нашу державу серйозні обов'язки, пов'язані із дотриманням принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя, забезпеченням гарантій захисту прав людини і основоположних свобод. І саме тому нам необхідно готувати професійних правників, які володіють належним рівнем компетентностей.

Так, у Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики 14 грудня 2023 р. було утворено робочу групу з питань реформування юридичної освіти. До слова, цю робочу групу створили на виконання положень доповіді Європейської комісії про прогрес, досягнутий Україною від 8 листопада 2023 р. де окреслено рекомендації щодо юридичної освіти, зокрема: модернізації навчальних програм з акцентом на етику, практичну підготовку та боротьбу з корупцією та плагіатом.

12 вересня 2024 р. для громадського обговорення було оприлюднено Концепцію проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії, де зазначається, що необхідності прийняття окремого закону, який має врегулювати питання вищої юридичної освіти та первинного доступу до правничої професії, слугуватиме правовою основою для забезпечення високих стандартів юридичної освіти, практичної підготовки правників та їх атестації, визначення умов первинного доступу до правничої професії що, своєю чергою, має підвищити якість юридичної освіти та довіру до випускників правничих шкіл [1]. Проект Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії враховує рекомендації, викладені у Звіті Європейської комісії щодо України в межах пакета розширення Європейського Союзу від 8 листопада 2023 року.

Саме тому особливу увагу слід звертати на інноваційну діяльність закладів вищої освіти (далі – ЗВО), серед яких визначаються перспективні процеси та підходи, що поєднують теорію з практикою, науку та освітню діяльність. В цьому процесі одну з важливих ролей відіграє

юридична клінічна освіта, адже саме юридичні клініки гармонійно поєднують у собі кілька функцій: навчальну, правопросвітницьку та координаційну [2, с. 49].

На нашу думку клінічна юридична освіта сприяє виробленню корпоративної культури, толерантності спілкування між студентами, викладачами і клієнтами; сприяє формуванню соціальної активності, дисциплінованості, відповідальності за отриману справу, пунктуальності, професіоналізму і практичних навичок. Сучасні стандарти оцінки випускників ЗВО вимагають від правника володіння професійною етикою, правовою та психологічною культурою, глибокою повагою до приписів права та обачним ставленням до соціальних цінностей правової держави, стійкістю моральних переконань, почуттям обов'язку. Діяльність правничих клінік спрямована на формування саме такого комплексу знань та особистісних якостей студентів.

В попередніх дослідженнях нами зазначалось, що юридична клініка «Veritas» юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили працюючи в змішаному форматі, приділяє увагу питанням доброчесної, етичної поведінки студента-клініциста в під час надання безоплатної правничої допомоги, здійснення право просвітньої діяльності, здійсненні інших видів діяльності та взаємодії з партнерами використовуючи різні канали комунікації.

Далі розглянемо правові основи етичних стандартів корпоративної культури юридичної клініки. Етика юридичної клініки є складовою професійної юридичної етики, яка визначає професійний стандарт діяльності юридичної клініки. Етичні принципи діяльності юридичної клініки можуть бути поділені на: загальні, які притаманні всім юридичним професіям (чесність, порядність, законність, незалежність тощо), і особливі, які притаманні даній конкретній діяльності.

Правничій професії завжди була притаманна наявність спільних фахових інтересів та корпоративного духу (професійної єдності правників та їх відчуття належності до однієї корпорації). На відповідних засадах будуються, безперечно, і внутрішньо-корпоративні відносини.

Враховуючи вищевикладене, погоджуємось з Ю.І. Матвєєвою, яка визначає корпоративну правничу культуру як сукупність норм-вимог правового, психологічного, етичного, естетичного, політичного, економічного та інформаційного характеру, що є обов'язковими для забезпечення ефективного виконання правником – членом правничого об'єднання або установи своїх професійних функцій. Формування кожного із зазначених елементів (складових) корпоративної професійної правничої культури забезпечується у тому числі реалізацією відповідних напрямів виховання студентів-клініцистів: правового, морально-етичного, естетичного та професійного [3, с.108,109].

Так, типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592 закріплює наступні принципи діяльності юридичних клінік в Україні: поваги до права, справедливості, людської гідності; спрямованості на захист прав і свобод людини; гуманізму; законності та верховенства права; об'єктивності; безоплатності надання правової допомоги; конфіденційності; компетентності та доброчесності [4].

Дещо уточнено та розширено цей перелік примірним Етичним кодексом юридичної клініки в Україні, прийнятим на з'їзді Асоціації юридичних клінік України 25 серпня 2005 р. [5]. Стаття 2 цього кодексу закріплює такі принципи: законності; гуманізму; незалежності; конфіденційності; пріоритету інтересів клієнта; повного інформування клієнта про правила роботи юридичної клініки; компетентності та професіоналізму; неприпустимості представництва клієнтів із суперечливими інтересами; безоплатності; чесності та порядності.

Окремі автори, беручи за основу правила адвокатської етики, виділяють також принципи: поваги до діяльності юридичних клінік, культури поведінки та обмеження рекламування діяльності юридичної клініки [6]. Взаємовідносини між учасниками юридичної клініки базуються на основі поваги, довіри, співпраці та взаємодопомоги.

Також персонал юридичної клініки не повинен обговорювати з іншими учасниками обставини, що стосуються особистого життя клієнтів, їх матеріального стану, походження, національної належності та інших обставин, які не мають відношення до суті доручення. Клініцисти юридичної клініки (студент) не може вдаватися до критики рівня знань і кваліфікацій іншого учасника юридичної клініки.

Головна мета «Етичного кодексу» – привернути особливу увагу працівників клініки до моральної та психологічної сторони роботи юриста.

Виходячи з того, що юридична клініка – це організація, яка виконує досить багато завдань організаційного, навчального, методичного, управлінського, виховного характеру, для їх забезпечення необхідні відповідні матеріальні ресурси та вміле управління ними.

Професійна етика (або професійна мораль) – так прийнято називати, по-перше, кодекси поведінки, які приписують певний тип етичних взаємостосунків між людьми та представляються оптимальними з погляду виконання ними своєї професійної діяльності, по-друге, способи обґрунтування даних кодексів, соціально-філософське тлумачення культурно-гуманістичного призначення даної професії.

Предметом професійної етики працівника юридичної клініки, стає поведінка представника юридичної професії, члена відповідної організації, переважно, в обставинах, де він діє саме як професіонал, або

представляє свою організацію, або сприймається оточуючими саме як представник юридичної клініки. При цьому важливо відразу обумовити, що студент-клініцист як людина може дотримуватися будь-якого етичного вчення, або будь-яких етичних переконань, проте, як для члена організації для нього можлива тільки одна система професійних цінностей, тільки один набір стандартів професійної поведінки.

Дотримання етичних норм є важливою складовою формування корпоративної культури юриста, взаємної поваги один до одного. Викладачі-куратори повинні контролювати за дотриманням студентами клініки вимог етичних норм.

19 червня 2014 р. на Всеукраїнському з'їзді Асоціації юридичних клінік України схвалено Стандарти діяльності юридичних клінік України від 19.06.2014 р. [7]. В частині досліджуваного питання, важливим на теперішній час є оновлення Стандартів та затвердження нової редакції. Так, Асоціація юридичних клінік серед клініцистів ініціювала обговорення проекту нової редакції Стандартів діяльності юридичних клінік, яке тривало до 6 жовтня 2024 р.

В проекті з'явилися положення щодо дотримання стандартів корпоративної культури юридичних клінік. Так, у пп. 2 п. 2.7.1. вказується, що установчими документами юридичної клініки є статут закладу вищої освіти, при якому вона утворена, положення про юридичну клініку, етичні правила, правила прийому клієнтів, здійснення правопросвіти та ін. документи, прийняті відповідно до мети її діяльності. П. 2.8.6.2. до обов'язків консультанта відносить – вести справи з дотриманням етичних норм та збереженням конфіденційності.

Важливим є п. 4.1. Види та порядок надання безоплатної правничої допомоги, де в пп. 4.1.3. зазначається, що для надання правничої допомоги консультант проводить інтерв'ювання відповідно до правил юридичної клініки (з додержанням етичних умов, умов конфіденційності, недопущення конфлікту інтересів, захисту персональних даних та ін.).

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що корпоративна культура юридичної клініки – це взаємовідносини як поміж її персоналом, так і з її відвідувачами/клієнтами, що ґрунтуються на взаємній повазі, довірі, співпраці та взаємодопомозі. Кожна юридична клініка на підставі законодавства України, Стандартів діяльності юридичних клінік України розробляє свої корпоративні етичні правила, дотримання яких забезпечує якість і фаховість (компетентність) правничої допомоги.

Список використаних джерел:

1. Проект Концепції проекту Закону України про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії. URL:

https://kompravpol.rada.gov.ua/news/notice/75193.html?fbclid=IwY2xjawFnamhleHRuA2FlbQIxMAABHek97WHE7CKexzGr5sqfoQd_CAiXpemBL0zBEV6gulKRRpZy1VFmpGS3pw_aem__VTyOUmd-vpXLichW8BCyG

2. Головань Т. Г. Юридична клінічна освіта в контексті сучасних викликів глобалізованої правничої професії. Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану. 2023. С. 48-52.

3. Правнича клінічна освіта в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Сушенка. К.: Ваіте, 2020 274 с.

4. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592. URL: <http://www.legal.com.ua>.

5. Етичний кодекс юридичної клініки в Україні, прийнятий на з'їзді Асоціації юридичних клінік України 25 серпня 2005 року. URL: <http://pravo.prostir.ua/library/410.html>.

6. Юридичні клініки в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: посібник/ за ред. М.В. Дулеби К.: МП Леся, 2004. С. 74-79.

7. Стандарти діяльності юридичних клінік України, схвалені на Всеукраїнському з'їзді Асоціації юридичних клінік України, протокол № 2 від 19.06.2014. URL: <https://cutt.ly/AQPzw9s> (дата звернення: 28.07.2021).

УДК 346.22 (477)

Волкович О. Ю.,

канд. юрид. наук, доцент,

*доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРОБЛЕ- МИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Україна чітко визначила цілі та завдання для сталого соціального прогресу, спрямованого на подолання бідності, зменшення нерівності та поліпшення стану здоров'я, добробуту, освіти, гендерної рівності, екологічного покращення оточуючого середовища та економічного зростання, ці напрямки чітко закріплено у Порядку денному сталого розвитку до 2030 року у 2015 р. [1]. Але, із повномасштабним вторгненням РФ на територію України сталися суттєві зміни, які суттєво

внесли дисбаланс в усі сфери суспільного, економічного, політичного, гендерного функціонування мирного населення нашої держави. Так, разом з вітчизняним бізнесом переживають вкрай важкі часи, які спричинені внаслідок озброєного вторгнення РФ на територію нашої держави. Так, за статистикою, після початку військової агресії проти України, близько 50% підприємств повністю або частково припинили свою діяльність. Зокрема, до повномасштабного вторгнення Україна характеризувалася зростанням нерівності: Київ, центральні області (Дніпропетровська, Полтавська) та деякі східні області (Харківська, Запорізька) мали вищі темпи економічного та демографічного зростання порівняно з областями, що постраждали від конфлікту, та з західно та центральною частинами країни [2].

Попри важкість ситуації в країні, більшість людей, не тільки не склала руки, а навпаки, знайшли у собі ресурс та енергію задля втілення амбітних ідей. Наразі в Україні почали створюватись нові бізнес-сегменти, чи то бізнес з виробництва вітчизняного одягу, дитячих товарів та іграшок, чи то закладів харчування та багато чого іншого. Згідно з законодавством, державна реєстрація суб'єктів господарювання це обов'язкова умова здійснення всіх видів підприємництва та запорука законності її ведення. Так, в разі здійснення систематичної господарської діяльності громадяни-платники податків, зобов'язані вчасно здійснити реєстраційні дії свого суб'єкта господарювання. Вітчизняне право надає спектр різноманітності організаційно-правових форм господарювання, обираючи на користь створення юридичної особи постає питання, саме яку форму господарювання слід обрати, так практика свідчить, що слід обирати саме зручну форму для своєї діяльності, у військовий час оптимальною формою залишається саме товариство з обмеженою відповідальністю.

Економіка нашої держави попри усі фактори турбулентних впливів російського вторгнення, все ж таки продовжує відстоювати довіру від країн заходу, цим є підтвердження, що Україна отримала фінансову підтримку з боку міжнародних партнерів у розмірі \$66 млрд на жовтень 2023 року: \$31 млрд у 2022-му, \$35 млрд за десять місяців 2023 року, згідно з даними Міністерства фінансів. На внутрішньому ринку Україна запозичила \$13 млрд від продажу ОВДП [3].

За рішення Міністерства юстиції України у квітні 2022 року було оновлено перелік суб'єктів, яким в умовах воєнного стану проводиться державна реєстрація юридичних осіб та ФОП, де реалізовано можливість проведення найбільш нагальних реєстраційних дій, а саме державної реєстрації [4], зокрема:

- «створення благодійних організацій та громадських об'єднань і змін до відомостей до них;

- створення товариства з обмеженою відповідальністю, створення фермерських господарства, створення громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

- змін до відомостей про керівника юридичної особи та про інших осіб (за наявності), які можуть вчиняти дії від імені юридичної особи, крім громадських формувань;

- зміни місцезнаходження юридичної особи;

- змін до установчих документів юридичної особи, крім випадків, коли такі зміни передбачають зміну розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та /або розмірів їх часток;

- зміни видів економічної діяльності юридичної особи;

- органів державної влади, органів місцевого самоврядування, казенних підприємств, державних підприємств, комунальних підприємств, комунальних організацій (установ, закладів), державних організацій (установ, закладів);

- створення відокремленого підрозділу юридичної особи, змін до відомостей про відокремлений підрозділ юридичної особи, припинення відокремленого підрозділу юридичної особи;

- зміни до відомостей про відокремлений підрозділ іноземної неурядової організації, представництва, філії іноземної благодійної організації;

- рішення про припинення юридичної особи;

- фізичної особи підприємцем, припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця, зміни до відомостей про ФОП, включення відомостей про фізичну особу-підприємця, зареєстровану до 1 липня 2024 року» [4].

Одним із наявних прикладів щодо порушення ведення бізнесу є те, що суб'єкти господарювання порушують норми чинного законодавства, а саме органи податкової служби Миколаївщини під час перевірочних заходів в одному із бізнес- центрів виявили салон, де було виявлено грубі порушення щодо недотримання реєстраційних дій при наданні побутових послуг і відповідно ухилення від сплати податків до бюджету держави [5].

Урядом запроваджено система заходів стосовно суб'єктів господарювання, які уповноважилися здійснювати діяльність щодо сфери надання послуг (також це стосується суб'єктів господарювання, які надають послуги таксі). Так ці суб'єкти господарювання при наданні послуг уповноважені проводити розрахункові операції саме за допомо-

гою касових операцій та відповідно надавати споживачам послуг (пасажирам) розрахункові документи.

Поряд із цим, з метою повернення економіки України у довоєнний рівень та більш м'якого переходу суб'єктів господарювання у такий період, законодавець передбачив певні пом'якшення для бізнесу. Закон України №2806 «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 року цей нормативний акт визначає правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності і встановлює порядок діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та адміністраторів [6].

Отже, зауважимо, що не дивлячись на усі складності, перед якими опинилася наша держава після повномасштабного вторгнення, українці змогли адаптуватись до воєнного стану і продовжують підтримувати не тільки потреби бійців, але й економіку. Підприємці, доречі, намагалися постійно підтримувати свій бізнес та сплачувати податки до державного бюджету, що є сталим фактором для налагодження економічних чинників. Наша держава майже одноментно відмовилася від постачання російської та білоруської продукції, що мала певний попит у наших магазинах. Прослідковується тенденція серед споживачів, які в більшості випадках почали надавати пріоритет саме вітчизняному виробникам, маркам, брендам тощо. Покупці почали знайомитися на ринку із продукцією іноземних компаній, діяльність яких перевіряли через соціальні мережі, зокрема Telegram-бот Boycott Russia. Механізм наступний, так у цей застосунок можна ввести назву бренду або товару, і він покаже чи припинила компанія бізнес в росії. Якщо ж ні, то покупці відмовляються користуватися їхніми товарами.

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diynalist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.

2. Костянтин Мезенцев, Григорій Підгрушний та Наталія Мезенцева. Виклики пострадянського розвитку України: Економічні трансформації, демографічні зміни та соціально-просторова поляризація. Розуміння географії поляризації та периферії: Перспективи Центральної та Східної Європи і не тільки», за редакцією Тіло Ланга, Себастьяна Хенна, Володимира Сгібнєва та Корнелії Ерліх, 252-69. Нові географії Європи. Лондон: Palgrave Macmillan UK, 2015. https://doi.org/10.1057/9781137415080_14.

3. Інвестують попри війну. Хто та скільки вкладає в Україну серед міжнародного та українського бізнесу? Огляд від інвестаналітика Ар-

тема Щербини. URL: <https://forbes.ua/money/investuyut-popri-viynukhto-ta-skilki-vkladae-v-ukrainu-sered-mizhnarodnogo-ta-ukrainskogo-biznesu-oglyad-vid-investanalitika-artema-shcherbini-08122023-17779>.

4. Оновлено перелік суб'єктів, яким в умовах воєнного стану проводиться державна реєстрація юридичних осіб та ФОП. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/onovleno-perelik-subyektiv-yakim-v-umovah-voyennogo-stanu-provoditsya>.

5. ДПС Миколаївщини: порушення суб'єктами господарювання законодавчих норм призводить до застосування штрафних санкцій. URL: <https://mk.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/714287.html>.

6. До уваги суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері надання послуг (у тому числі суб'єктів господарювання, які надають послуги таксі). URL: <https://mk.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/710405.html>.

УДК 347.7

Шевчук А. О.,
*викладач кафедри цивільного
та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА МАРКЕТПЛЕЙСАХ

Інтернет – це ідеальне місце для непомітного порушення прав інтелектуальної власності. За даними ресурсу Oberlo, онлайн-шопінгу віддає перевагу третина світових споживачів. Особливої уваги варті маркетплейси, де споживачу пропонуються численні товарні позиції, серед яких доволі легко приховати порушення. Враховуючи велику кількість пропозицій, адміністрації маркетплейсу буває складно відстежити всі товари, які розміщують на платформі сторонні продавці.

У Сполучених Штатах Америки права інтелектуальної власності на торгових майданчиках захищені різними федеральними законами. Основним законом є DMCA (Digital Millennium Copyright Act, або DMCA), який надає правовласникам можливість швидко реагувати на порушення прав інтелектуальної власності. Онлайн-платформи та маркетплейси можуть використовувати положення DMCA, щоб уникнути відповідальності за створений користувачами контент, якщо вони

оперативно реагують на повідомлення про порушення, видаляючи або відключаючи доступ до спірного контенту.

Європейський Союз застосовує комплексний підхід до регулювання інтелектуальної власності на ринках через Закон про цифрові послуги (DSA) та Директиву про авторське право на єдиному цифровому ринку. DSA накладає на великі онлайн-платформи та ринки зобов'язання щодо зменшення ризиків, пов'язаних із нелегальним контентом, зокрема порушенням авторських прав. Це включає механізми швидкого видалення незаконного контенту та запобігання його повторній появі. Крім того, Директива про авторське право, зокрема статті 17 і 18, запроваджує нові зобов'язання для платформ щодо забезпечення того, щоб захищений авторським правом контент не використовувався незаконно. Вони включають укладання ліцензійних угод з правовласниками або, якщо це неможливо, забезпечення недоступності контенту, що порушує авторські права, на своїх сервісах.

У Китаї Закон про електронну комерцію містить конкретні положення, спрямовані на захист інтелектуальної власності. Закон зобов'язує онлайн-платформи встановлювати правила захисту прав інтелектуальної власності, посилювати співпрацю з правовласниками та вживати необхідних заходів проти заявлених порушень. Ці заходи можуть включати видалення, блокування або відключення доступу до контенту, що порушує права інтелектуальної власності, після отримання повідомлення від правовласників, а також передбачають систему зустрічних повідомлень, коли продавці можуть оскаржити претензії.

Механізми захисту інтелектуальної власності на маркетплейсах включають кілька ключових підходів.

Один із перших кроків у вирішенні питань, пов'язаних з порушеннями прав інтелектуальної власності, – спроба мирного врегулювання. Переговори з порушником можуть призвести до добровільного припинення незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності або видачі ліцензії правовласником, що дозволяє уникнути судових розглядів і прискорює процес захисту прав.

На багатьох платформах, зокрема на Amazon, правовласники можуть подати скаргу про порушення через онлайн-форму. Для цього потрібно надати деталі про порушення (опис об'єкта інтелектуальної власності, реєстраційні номери, ідентифікаційні номери товарів тощо). У разі підтвердження порушення, контент видаляється, а продавець-порушник може бути заблокований.

Amazon впровадив систему Project Zero, яка дозволяє правовласникам самостійно вилучати підроблені товари без необхідності звертати-

ся до адміністрації платформи. Завдяки автоматизації процесів, система може відстежувати мільярди товарних позицій щодня, знижуючи ризик продажу контрафактної продукції.

Amazon також має спеціальний підрозділ – Counterfeit Crimes Unit, який співпрацює з правовласниками та правоохоронними органами для притягнення порушників до відповідальності. Це допомагає зупинити великих зловмисників, які систематично порушують права на інтелектуальну власність.

Реєстрація торговельних марок у Amazon Brand Registry надає правовласникам доступ до спеціальних інструментів для відстеження порушень, таких як пошук за текстом і зображеннями. Ці інструменти дозволяють автоматизувати виявлення підробок і швидше реагувати на порушення.

У разі систематичних порушень або неефективності адміністративних заходів, правовласники можуть подавати судові позови. Для патентних спорів на Amazon існує спрощена процедура *Neutral patent evaluation*, яка дозволяє швидко вирішувати спори між правовласниками та продавцями.

Таким чином, ефективний захист інтелектуальної власності на маркетплейсах вимагає застосування комплексних підходів, що включають як адміністративні, так і проактивні заходи, спрямовані на виявлення та запобігання порушенням.

Лідерам української електронної комерції варто звернути увагу на заходи, що вживаються закордонними майданчиками для протидії торгівлі підробками:

- ідентифікувати осіб не тільки для комерційних оголошень, а також для реклами і для груп товарів з високим ризиком (наприклад, алкоголь);
- швидко відповідати на скарги про порушення, блокуючи оголошення, а в разі повторних скарг – закривати акаунт;
- надавати власникам брендів інформацію про систематичних порушників.

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Розподіл права на приватне (*jus privatum*) і публічне (*jus publicum*) відомий з часів Стародавнього Риму. Суть поділу обґрунтував Доміцій Ульпіан (170–228), який вважав публічним правом те, що належить до стану Римської держави, а приватне право відносив до користі окремих осіб. У подальшому розвиток континентальної правової сім'ї був детермінований дуалізмом інтересів, які визначили сенс публічного права, предметом якого є сфера інтересів суспільства і держави та приватного права, предметом якого є сфера інтересів окремих осіб («*privatus*»). [4, с. 4]

Довгий час вважалось, що джерелом походження договірного права є саме приватний аспект. В цьому контексті абсолютно незрозумілим була роль публічного аспекту в формуванні договірного права, та як результат, застосування публічно-правових норм до договорів, що має імперативний характер, здавався неможливим.

Разом з тим, чим більше наша держава інтегрувала до Європейського суспільства та напитувало національне законодавство міжнародними нормами, тим більшої публічності, а як результат - прозорості та об'єктивності, набували правові відносини певних суб'єктів. Зокрема це стосується суб'єктів публічного права. До таких органів відноситься держава, муніципальне утворення (громада), державний орган чи орган місцевого самоврядування. Суб'єктами, що надають публічні послуги також є аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи в установлених законом випадках.

Отже, договірне право - це система правових норм, що регулюють договірні відносини.

Одним із активних джерел права, який трансформував приватний аспект договірного права в приватно-публічний, став Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р., який втратив чинність з появою удосконаленого Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.

Крім того, додав публічні риси договірному праву Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р.

Публічно-правовий аспект регулювання господарської діяльності є одним із способів та інструментів державного регулювання господарської діяльності.

Разом з тим, не завжди можна розглядати такий вплив як виключно імперативний метод, направлений на задоволення лише державних інтересів. Такий метод спрямований на стабільне функціонування та розвиток господарського обороту, забезпечення балансу приватних і публічних інтересів. Що стосується обмежень в публічно-правовому аспекті, то такі обмеження ґрунтуються лише на нормах діючого законодавства.

Засоби державного регулювання запроваджуються в систему ринкових відносин та впливають на господарсько-договірні зв'язки, унаслідок чого формується нова договірна конструкція, яка у сфері господарювання підпорядковується як приватним, так і публічним цілям.

Такими проявами державного регулювання договірних відносин є державна реєстрація, ліцензування, обов'язки щодо укладання окремих договорів (наприклад страхування відповідальності, відкриття спеціальних рахунків в фінансових установах, тощо), порядку укладання окремих різновидів господарських договорів (публічні договори, типові договори, тощо). [3 с. 8]

Так типовий або примірний договір є способом активного впливу держави на зміст договірних відносин. Але це є в свою чергу й засобом захисту прав та інтересів споживачів та господарюючих суб'єктів. Урівняння їх прав та умов співпраці із суб'єктами владних повноважень.

До одного з таких державних інструментів можна віднести й публічний договір, що є домовленістю сторін, в якому одна сторона бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться. [1 ст. 633] Умови такого договору є однаковими для всіх споживачів. Кожний споживач має право укласти такий договір, а господарюючий суб'єкт його прийняти. [2 с. 9]

Джерелом таких договорів є закони та інші правові акти, які закріплюють виникнення обов'язку особи щодо здійснення господарської діяльності через укладення публічних договорів. Нормативні акти наділяють суб'єктів господарювання статусом суб'єктів публічних зобов'язань.

Слід зазначити, що обов'язок укладення публічного договору не завжди передбачений нормами діючого законодавства. Такий обов'язок може передбачатись установчими документами господарюючого суб'єкта.

В першому випадку така публічність передбачена законом, отже існує презумпція про її загальновідомість. В другому випадку, суб'єкти за власним бажанням заявляють про готовність на постійній

основі укладати договори з кожним, хто виявить намір стати їх контрагентом.

Публічний договір стає інструментом реалізації публічного інтересу у захисті прав споживачів. Умови публічного договору повинні бути однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги.

Публічний договір ставить в однакові умови всіх суб'єктів, що мають намір його укласти. Крім того, в реаліях нинішніх проблем українського суспільства, публічний договір виступає й інструментом подолання корупційних ознак, прирівнюючи права всіх контрагентів та надаючи всім однакові умови без надання переваги. Аналогічним в цьому прояві також є й типовий договір, який є обов'язковим для органів державної влади, місцевого самоврядування та інших спеціальних суб'єктів.

Таким чином, публічний аспект договірного права має важливу роль у формуванні договірних відносин. Маючи імперативний характер, публічне право виконує регулятивну, захисну та стабілізуючу функцію у договірних відносинах.

Отже, обов'язковим елементом конструкції договірних відносин є акт згоди, який охоплює як угоду, направлену на набуття, припинення або зміну прав і обов'язків сторін, так і угоду на виконання імперативних законодавчих вимог, що спрямоване на забезпечення реалізації публічних інтересів. [3 с. 9]

Приватний і публічний аспекти в договірному праві є нерозривно пов'язаними між собою елементами, що будують баланс договірних відносин, реалізуючи волю сторін, та одночасно встановлюючи певні межі для захисту прав та інтересів слабших суб'єктів договірних відносин.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України, ВРУ, 16.01.2003, №435-IV.
2. Жилінкова І.В., Борисова В.І., Спасибо-Фатєєва та ін.; За заг. ред. І.В. Жилінкової, В.І. Борисової. Договірне право в умовах ринкової економіки: Конспект лекцій – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
3. Мілаш В.С. Договірне право. Конспект лекцій (для студентів денної та заочної форм навчання усіх спеціальностей університету). Харків – ХНУМГ ім. О. М. Бекетова – 2018. – 80 с.
4. Погребняк С.П. стаття «Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти)», видання «Державне будівництво та місцеве самоврядування» Випуск 12'2006 - 17 с.

Солопова Ю. В.,
*студентка 5 курсу спеціальності «081 Право»,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*
Науковий керівник: Лісна І. С.,
*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
історії та теорії держави і права
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ФІЗИЧНИЙ ПРИМУС У КОНТЕКСТІ СЕКСУАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сексуальні правопорушення є серйозним соціальним і правовим викликом, що вимагає комплексного підходу до аналізу як явища насильства, так і примусових практик. Важливу роль у цьому контексті відіграє фізичний та психологічний примус, що не лише порушує основні права особи, але й має глибокі наслідки для її психічного здоров'я та соціальної інтеграції. Незважаючи на широкий спектр досліджень у сфері кримінального права, аспекти примусу часто залишаються недостатньо вивченими, особливо в контексті їхнього впливу на потерпілих. Визначення меж між добровільною згодою та примусом є важливим для забезпечення ефективної правової відповідальності та захисту прав людини. Аналіз цих аспектів у контексті сучасного права дозволяє глибше зрозуміти природу сексуальних правопорушень та розробити більш ефективні механізми їхнього попередження.

Як негативне явище фізичне та психологічне насильство – це ознака, що входить до складу цілої низки злочинів, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність, статеву свободу та недоторканність, тощо. Проте значення та характеристика цих видів насильства є різною в залежності від характеру та особливостей протиправних діянь. Певні особливості має фізичне та психічне насильство в злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканості. Насильство вимагає від суб'єкта застосування різного виду силових методів або психологічного тиску із метою отримання бажаного, в нашому випадку – статевого контакту або сексуальних дій. Застосовується по відношенню до осіб, що фізично та ментально є слабшими за винуватця, осіб, що не можуть з певних причин чинити опір чи застосовувати сили для власного захисту [13, с. 2].

Дефініція «фізичне насильство» для частини статевих злочинів має своє відображення у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду. Відповідно до п. 3 ПВС «Про судову практику у справах про злочини

проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» фізичним насильством, передбаченим диспозиціями ст. 152-153 КК України вважається умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, що вчинений із метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її в безпорадний стан. Фізичне, психологічне та використання безпорадного стану потерпілої особи відноситься до додаткових засобів вчинення згвалтування. Фізичне та психологічне насильство, використання безпорадного стану – це обов'язкові ознаки, а не додаткові суб'єктивної сторони сексуальних правопорушень. Метою застосування виступає бажання задовольнити власне бажання. Насильство здійснюється для того, аби подолати опір жертви або усунути саму можливість особи захистити себе [6].

Для того, аби зупинити опір жертви, злочинець вдається до використання різноманітних способів примусу, з яких найчастіше застосовується фізичне насильство. Фізичний примус має на меті повністю придушити волю потерпілої особи, позбавити її здатності діяти та приймати рішення на власний розсуд. Одним із найпоширеніших методів є зв'язування жертви, що обмежує її рухи та робить беззахисною перед подальшими діями агресора. Це може здійснюватися за допомогою мотузки, стрічок, дротів або інших підручних засобів, що створюють фізичні обмеження для потерпілої особи.

Злочинець також може застосовувати удари, що завдають тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості – від легких подряпин і синців до серйозних травм, які можуть загрожувати життю та здоров'ю жертви. Така агресія спрямована на те, щоб фізично підкорити жертву і змусити її припинити чинити опір. Відповідно до ступеня тяжкості завданих ушкоджень, це може включати нанесення ударів кулаками, ногами або іншими предметами, які злочинець має під рукою.

Ще одним засобом є здавлювання ший, що може призвести до часткового або повного перекриття дихальних шляхів. Такий метод не лише викликає фізичний біль, але й створює сильний психологічний тиск, оскільки жертва починає відчувати страх перед задихою або смертю. Подібні дії можуть супроводжуватися погрозами, спрямованими на залякування та психологічне придушення волі жертви.

Також часто використовується метод закриття рота чи очей, що ускладнює або повністю блокує здатність жертви говорити, кликати на допомогу або орієнтуватися в навколишньому середовищі. Це викликає почуття ізоляції, безпорадності та дезорієнтації, що значно посилює стан жертви та сприяє подальшому розвитку насильницьких дій.

Вчинення сексуальних правопорушень або навіть спроби до таких дій часто супроводжується заподіянням тілесних ушкоджень, що є наслідком застосування фізичного насильства. Тілесні ушкодження, навіть незначні на перший погляд, є важливим доказом у судовій практиці, оскільки вони свідчать про примус і агресію з боку злочинця. Такі дії обов'язково мають бути кваліфіковані як протиправні та каратися відповідно до кримінального законодавства.

Психологічне насильство в сфері кримінального права залишається малодослідженим у зв'язку із тим, що психіка людини ніколи достатньою мірою не захищалась, передусім, через складність такого захисту та визначення наслідкового зв'язку між суб'єктом правопорушення і травмою, яка завдається психологічно і може бути більш небезпечною для здоров'я особи, ніж фізична. Психологічне, ментальне та емоційне насильство – це та форма дій, що характеризується діями суб'єкта правопорушення, які націлені на те, аби змусити жертву піддатись самій насилью. Цей вид насильства має на меті створити певний дисбаланс влади у особистих стосунках. Окрім цього, потрібно відмітити, що психологічне насильство створює переважаючу спрямованість умислу винного на заподіяння психічної травми іншій людині, приниження її честі й гідності. Навіть якщо зазначені дії спричинили фізичну шкоду у вигляді болю, її інтенсивність настільки малозначна, що вказане діяння не є суспільно небезпечним, що характерно для фізичного насильства. Насильство у формі психологічного тиску характеризується впливом правопорушника на емоції жертви, що включає собою словесні, невербальні образи, приниження, переслідування, залякування (це найбільш поширене в мобінгу), всі ці дії спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль над нею [14, с. 78].

Насильство – це застосування фізичної сили або інших засобів примусу проти людини, що має на меті вплинути на її волю і змусити виконати певні дії. Основною характеристикою насильства є примус, який передбачає вплив на особу з метою її підкорення і стимулювання до дій, які вона зазвичай не бажає виконувати. Примус можливий лише тоді, коли ініціатор реально має можливість реалізувати свої погрози або обмежити певні блага адресата. Це можуть бути не лише фізичні дії, але й інші форми тиску, як-от загрози позбавлення матеріальних, соціальних чи моральних цінностей. Утиски, залякування, погрози або маніпуляції також є частими засобами, за допомогою яких насильник досягає свого. До цього переліку входить і фізичний вплив, який є найбільш явним і безпосереднім методом.

З точки зору психології, насильство визначається як умисне використання сили або інших форм контролю, що виражається як безпосередньо, так і через погрози. Це може бути спрямовано не лише на окрему особу, а й на соціальні групи або спільноти. Наслідком таких дій є заподіяння фізичної або психологічної шкоди, яка може мати як короткострокові, так і довготривалі наслідки для потерпілої сторони. Важливою складовою насильства є умисел, тобто свідоме дія ініціатора, що має на меті контроль і маніпуляцію жертвою. Саме цей умисел є ключовою ознакою, яка відрізняє насильницькі дії від випадкових або ненавмисних. Насильство, таким чином, є свідомим актом агресії, що завдає шкоди жертві на фізичному або емоційному рівні.

Під примушуванням у кримінальному праві зазвичай розуміється протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування. У результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушується), будучи вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням. Фізичний примус має такі форми: застосування фізичної сили, нанесення удару, побоїв, тілесних ушкоджень, введення в організм різноманітних препаратів тощо, з метою примусити її вчинити кримінальне правопорушення (наприклад, не перешкоджати проникненню у сховище, видати чуже майно тощо). Психологічний примус характеризується погрозами до застосування фізичного насильства або ж моральної, матеріальної шкоди (у цих випадках можуть використовувати мережу Інтернет для того, аби поширити відомості, що можуть зганьбити жертву) [15, с. 22-23].

Отже, фізичне та психологічне насильство, як метод примусу до вступу в статеві стосунки, є вкрай негативним явищем, яке порушує фундаментальні права людини, такі як право на життя, здоров'я, честь, гідність, статеву свободу і недоторканність. Такі дії не лише підривають фізичний і психологічний стан жертви, але й мають глибокі наслідки для її соціального та емоційного благополуччя. Фізичне насильство проявляється у прямому застосуванні сили – нанесенні ударів, зв'язуванні або інших діях, спрямованих на підкорення жертви шляхом тілесного примусу. Психологічне насильство включає в себе маніпуляцію, шантаж, залякування, що призводять до емоційного пригнічення жертви та змушують її підкоритися примусовим діям злочинця.

Важливо розуміти, що фізичне та психологічне насильство, а також використання безпорадного стану жертви, є обов'язковими ознаками сексуальних правопорушень, а не додатковими елементами.

Це означає, що без насильницького аспекту або примусу така поведінка не може бути кваліфікована як сексуальне правопорушення. Використання фізичної сили або психологічного тиску злочинцем є свідомою спробою подолати опір жертви або позбавити її можливості захищатися, часто доводячи її до стану безпорадності. В таких випадках потерпіла особа може втратити здатність діяти відповідно до своєї волі та приймати самостійні рішення.

Основною метою, яку переслідує злочинець, є задоволення власних бажань, нехтуючи при цьому правами і почуттями жертви. Таке насильство не лише фізично пригнічує потерпілу особу, але й спрямоване на те, щоб позбавити її будь-яких засобів захисту – як фізичних, так і психологічних. Таким чином, застосування насильства стає інструментом, який дозволяє злочинцеві досягти своєї мети шляхом повного контролю над волею жертви. У результаті таких дій відбувається не лише порушення фізичної недоторканності людини, але й руйнування її психічного та емоційного стану, що створює серйозні наслідки для її подальшого життя.

Список використаних джерел

1. Храмцов О.М. Насильство в статевих злочинах: поняття, ознаки, кваліфікація. URL : <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1682>
2. Про судову практику у справах пр. злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 р. №5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text> (дата звернення: 01.10.2024)
3. Шмерецький Є. Є. Юридіко-психологічна характеристика зґвалтування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2018. 21 с.
4. Плутицька К. М. Примушування до вступу в статевий зв'язок як насильницький злочин. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2011. № 40. С. 228-232.

*Ткаля О. В.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*
*Плютенко Я. В.
студентка IV курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Відповідальність за порушення фінансового законодавства України є важливим елементом правової системи, яка спрямована на забезпечення стабільності фінансової системи держави та її економічної безпеки. Порушення фінансових норм може призвести до значних економічних втрат для держави, зниження рівня довіри до державних інституцій і створення умов для корупційних практик. Юридична відповідальність за такі правопорушення є необхідною умовою забезпечення верховенства права та дисципліни в сфері фінансів.

Варто зазначити, що питання юридичної відповідальності є одним із найбільш складних та гострих у сучасній юридичній науці. Цю проблематику висвітлювало багато українських і зарубіжних учених, зокрема: С. Бобровник, Н. Оніщенко, К. Басін, С. Бобровник, С. Братусь, А. Венгеров, А. Іванський, О. А. Мусаткіна, А. В. Бризгалін, В. Р. Берник, І. І. Веремеєнко, Г. С. Гуревич, М. В. Карасьова, В. Лазарєв, К. Басін, Н. Пархоменко, Н. Слободчиков, Т. Тарахонич та ін.

Ефективність правової системи у фінансовій сфері безпосередньо залежить від здатності держави своєчасно реагувати на правопорушення, запобігаючи їх розповсюдженню та забезпечуючи відшкодування завданих збитків. Фінансове законодавство України охоплює широкий спектр нормативних актів, що регулюють податкові, бюджетні, митні та інші фінансові відносини. Порушення цього законодавства можуть мати різний характер: від невиконання податкових зобов'язань до участі в корупційних схемах або незаконних фінансових операціях та має специфічний характер, оскільки пов'язане з економічними процесами та державними інтересами, і тому вимагає особливої уваги з боку контролюючих органів. У цьому контексті юридична відповідальність за порушення фінансового законодавства є багатогранною та більшість науковців спираючись на Конституції України виділяють такі основні види юридичної відповідальності: цивільно-правову, адміністративну, кримінальну та дисциплінарну [1, п.22 ч.1 ст. 92]. Конституційний Суд України в рішенні від 30 травня 2001 р.

№7-рп/2001 у справі № 1-22/2001 зазначив, що вказаною нормою Конституції безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності [2]. Тож і логічним є припущення, що перелік видів юридичної відповідальності включає також й інші види, які прямо не вказані в Конституції України, одним з яких є фінансова відповідальність.

Однією з найпоширеніших форм відповідальності за порушення фінансового законодавства є адміністративна відповідальність. Це пов'язано з тим, що більшість фінансових правопорушень, таких як ухилення від сплати податків або порушення митних правил, не становлять значної загрози для державної безпеки, проте завдають шкоди бюджету. Адміністративні санкції зазвичай передбачають накладення штрафів, конфіскацію майна або обмеження на ведення підприємницької діяльності. Адміністративна відповідальність є дієвим інструментом для швидкого реагування на фінансові правопорушення, оскільки дозволяє оперативно застосовувати санкції та відшкодовувати завдані збитки державі.

Проте, для більш серйозних фінансових правопорушень, які завдають значної шкоди державному бюджету або ставлять під загрозу економічну безпеку країни, передбачена кримінальна відповідальність. Вона застосовується у випадках, коли правопорушення набувають системного характеру, таких як великомасштабне ухилення від сплати податків, відмивання грошей, розкрадання державних коштів або корупція. Кримінальний кодекс України передбачає покарання за такі правопорушення у вигляді позбавлення волі, значних штрафів або інших обмежувальних заходів [3]. Кримінальна відповідальність у сфері фінансів є необхідною умовою для підтримки правопорядку та попередження нових правопорушень, оскільки вона виконує як каральну, так і превентивну функцію. Наприклад, керівники великих підприємств можуть нести кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків у значних розмірах, що призводить до великих втрат до бюджету.

Цивільно-правова відповідальність за порушення фінансового законодавства є іншим важливим елементом системи юридичної відповідальності. Вона настає у випадках, коли дії правопорушника спричиняють матеріальні збитки державі або іншим учасникам фінансових правовідносин. Відповідно до Цивільного кодексу України, порушник зобов'язаний відшкодувати завдані збитки або виконати інші фінансові зобов'язання, що виникають у процесі правовідносин [4]. Цивільно-правова відповідальність має велике значення у випадках, коли необхідно відновити баланс інтересів у фінансовій сфері через відшкодування збитків або інші форми компенсації. Наприклад, якщо державний підрядник не виконує свої фінансові зобов'язання, це може призвести до

значних збитків для бюджету, які потрібно відшкодувати через цивільно-правові санкції.

Дисциплінарна відповідальність застосовується до державних службовців та інших посадових осіб, які порушили фінансові норми в процесі виконання своїх службових обов'язків. Це може бути порушення процедур управління державними фінансами або нецільове використання бюджетних коштів. Дисциплінарні санкції включають догани, звільнення, зниження в посаді або інші заходи, спрямовані на забезпечення належного виконання службових обов'язків. Дисциплінарна відповідальність має велике значення для забезпечення контролю за діями посадових осіб, особливо у сфері управління державними фінансами. В Законі України «Про державну службу» визначено особливості притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців [5].

Однак, незважаючи на розвинену систему юридичної відповідальності за порушення фінансового законодавства, існує низка проблем, які ускладнюють її ефективне застосування. Однією з основних проблем є недостатня координація між контролюючими органами, такими як Державна податкова служба, правоохоронними органами та іншими державними інституціями, що ускладнює виявлення та розслідування фінансових правопорушень. Система фінансового контролю часто є неефективною через брак належної взаємодії між відповідними органами, що призводить до уникнення відповідальності правопорушниками.

Ще однією важливою проблемою є корупція, яка знижує ефективність застосування фінансових санкцій та правового контролю. За даними Державної аудиторської служби України, велика частина фінансових правопорушень залишається непокараною через корупційні схеми, що перешкоджають прозорості в роботі державних інституцій. До прикладу, нещодавно під час ревізії Бородянської селищної ради аудитори Північного офісу Держаудитслужби виявили збитки на суму 19,8 млн грн, які були виділені на відновлення населеного пункту, що значно постраждав під час російської окупації [6]. Це свідчить про порушення, які призвели до неефективного використання бюджетних коштів.

Для підвищення ефективності системи відповідальності за порушення фінансового законодавства необхідно вжити низку заходів. Перш за все, слід посилити контроль з боку державних органів за виконанням фінансового законодавства. Це можна досягти через збільшення кількості та якості перевірок фінансової діяльності суб'єктів господарювання, а також шляхом удосконалення системи державного аудиту. Окрім того, необхідно забезпечити кращу координацію між контролюючими органами та підвищити відповідальність державних

службовців за їх дії у сфері управління фінансами. Тільки комплексний підхід до вирішення цих проблем дозволить забезпечити ефективність правозастосування у фінансовій сфері.

Окремо зазначених проблем, науковці також звертають увагу на важливість підвищення рівня прозорості в системі державних фінансів та вдосконалення механізмів контролю за використанням державних коштів. Оскільки створення умов для прозорого використання бюджетних ресурсів та суворого утримання встановлених норм і процедур, дозволяють мінімізувати можливості для зловживань та корупційних схем. Крім того, ще одним аспектом є підвищення фінансової грамотності громадян та суб'єктів господарювання. Недолік фінансової обізнаності часто до ненавмисних порушень законодавства або недостатнього розуміння своїх фінансових зобов'язань. Таким чином, розвиток освітніх програм з фінансової грамотності може значно зменшити кількість фінансових правопорушень та сприяти більшій свідомості у веденні бізнесу. Також слід зазначити, що судова практика щодо фінансового правопорушення в Україні потребує подальшого вдосконалення. Велика кількість справ про порушення фінансового законодавства залишається нерозглянутою або вирішується з порушеннями, що підриває довіру громадян до правосуддя та фінансової системи загалом. У зв'язку з цим, необхідно забезпечити професійну підготовку суддів та інших учасників судового процесу, щоб рішення у справах про фінансові правопорушення відповідали принципам законності та справедливості. З урахуванням посилення відповідальності за порушення фінансового законодавства також варто компенсувати можливість розширення повноважень контролюючих органів. Удосконалення законодавства в рамках проведення фінансових перевірок та запровадження нових інструментів для виявлення правопорушень, таких як цифровий аудит та автоматизовані системи моніторингу, дозволяють підвищити ефективність контролю та знизити рівень корупційних відносин.

Отже, відповідальність за порушення фінансового законодавства України є важливим механізмом забезпечення стабільності та правопорядку у фінансовій сфері. Різні форми відповідальності, такі як адміністративна, кримінальна, цивільно-правова та дисциплінарна, дозволяють забезпечити належний контроль за виконанням фінансових норм. Однак існуючі проблеми, пов'язані з корупцією та недоліками у взаємодії контролюючих органів, вимагають подальшого вдосконалення правової системи та запровадження нових антикорупційних механізмів.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
2. Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 р. №7-рп/2001 у справі № 1-22/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
4. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
5. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
6. Кравченко О. Держаудитслужба виявила збитки на майже 20 млн гривень під час ревізії Бородянської селищної ради. 2024. URL: https://lb.ua/society/2024/05/03/611553_derzhauditsluzhba_viyavila_zbitki.html (дата звернення: 15.09.2024).

УДК 343.121.5(477)(043.2)

*Казарян Е. Г.,
доктор філософії з права, старший викладач кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*
*Останчук Х. В.,
студентка 6 курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Поняття «ювенальна юстиція» походить від латинського «juvenalis» юнацький та «justitia» правосуддя. Ювенальна юстиція включає в себе профілактику підліткової злочинності та соціально-психологічну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення передбачені законодавством, так і неповнолітніх жертв цих криміна-

льних правопорушень. Ювенальна юстиція направлена на роботу із двома категоріями дітей – це діти-правопорушники та діти, які опинились у складних життєвих обставинах (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо) [1, с. 119].

Концепція ювенальної юстиції широко поширена у світі. Найбільш розвинутими системами ювенальної юстиції притаманні країнам Західної Європи та США. Суть ювенального правосуддя у США полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні піклування, охорони і захисту. Вважаючи належне поводження з дитиною своєю метою, доктрина «батьківської турботи» не завжди передбачала покарання, яке було би пропорційним здійсненому правопорушенню, а тому не визнавала необхідність проведення належної процедури правосуддя в ювенальних судах [2, с. 112].

Основоположні ідеї американської доктрини «батьківської турботи» були відображені як в ювенальних кодексах штатів, так і в прийнятих федеральних законах в області ювенальної юстиції та попередження злочинності неповнолітніх. У більшості сучасних штатів США система ювенальної юстиції незалежна від системи «дорослого» правосуддя. У більшості штатів вона управляється соціальною службою, а саме: Агентством соціальної служби – в 23 штатах і службою по роботі з сім'єю та дітьми – в 6 штатах. У 11 штатах система ювенального правосуддя підконтрольна системі правосуддя у справах повнолітніх. Здійснення правосуддя у справах неповнолітніх переслідує в США дві мети: реабілітацію підлітка і забезпечення громадської безпеки. В системі ювенальної юстиції працюють поліція, офіцери пробації, прокурори, захисники, ювенальні судді, соціальні працівники [3, с. 147].

Слід зазначити, що у США до 14 років американські підлітки вважаються повністю недієздатними. Повноліття для громадян більшості штатів настає з 18 років. З цього віку вони користуються більшістю своїх громадянських прав і, як дорослі, відповідають за свої вчинки. А так зване «повне повноліття» настає з 21 року. З цього віку будь-який громадянин США починає користуватися всіма своїми конституційними правами [2, с. 112].

Ювенальна юстиція у країнах Європи, на прикладі Німеччини сьогодні базується на гуманному ставленні до дитини та пріоритеті заходів виховного характеру. Закон про ювенальну юстицію 1990 року (JGG) закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною і злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних програм тощо). Застосування правосуддя для неповнолітніх у Німеччині, насамперед,

покликане протидіяти новим правопорушенням, вчиненим особами віком від 14 до 18 років, тобто неповнолітніми. «Для досягнення цієї мети, правових наслідків та з огляду на батьківське право на виховання процедура повинна ґрунтуватися насамперед на ідеї батьківства», – йдеться у Законі про ювенальну юстицію. Закон про ювенальну юстицію (JGG) здебільшого регулює формальне правосуддя серед неповнолітніх у Німеччині. Основна його ідея – «освіта перед покаранням». Це спеціальний закон про «матеріальне та формальне» кримінальне законодавство у сфері ювенальної юстиції [1, с. 216].

Питання запровадження ювенальної юстиції та відновного правосуддя для України є дуже актуальним, оскільки стан підліткової злочинності в державі викликає глибоку занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів її попередження. Протягом останніх чотирьох років спостерігається динаміка зміни кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Згідно з даними судової статистики за 2020 рік, наведених у проведеному Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини спільно з Координатором проєктів ОБСЄ в Україні дослідженні щодо забезпечення додержання прав дитини в системі кримінального правосуддя у судах першої інстанції перебувало 6377 кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, з них 1846 проваджень закінчилися постановленням вироку, 2208 осіб були засуджені, тоді як лише 11 осіб були виправдані [4]. У 2021 році кількість кримінальних проваджень щодо неповнолітніх зменшилась до 6087 із закритими 1732 справами, засуджено 2076 осіб і лише 12 виправдано. У 2022 році кількість кримінальних справ становила 4224, з них: 1102 закритих справи, з яких 1274 особи були засуджені, а 10 виправдані [5].

У 2023 році ситуація дещо змінилась – в судах перебувало 4406 кримінальних проваджень. Кількість справ, що закінчилися вироком, зросла до 1385, а кількість засуджених осіб досягла 1561, лише з 5 виправданими [5]. Кількість осіб засуджених у 2023 році є найбільшою в розглянутій чотирирічній динаміці та показує, що ситуація залишається тривожною, і потребує більшого суспільного та правового контролю для покращення захисту прав дитини.

При цьому у Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р. [6], визначені основні фактори, що впливають на формування протиправної поведінки дітей: негативне (криміногенне, протиправне тощо) оточуюче середовище, де зростають діти та під впливом якого формується їх світогляд, моральні цінності та особистості; бажання до самореалізації та утвердження

авторитету серед однолітків; недостатній рівень виховання та правової освіти; відсутність розуміння наслідків своїх вчинків, а також відсутність доступних програм організації дозвілля [4].

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України. Зокрема, особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх присвячено гл. 38 Кримінального процесуального кодексу України. З 2019 року в Україні успішно реалізовується пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». У межах цієї програми за умов вчинення неповнолітньою особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, наявності потерпілого, визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення та надання згоди неповнолітньою особою та потерпілим на участь у програмі, неповнолітню особу можуть звільнити від кримінальної відповідальності на підставі статей 45, 46, 48 Кримінального кодексу України [7] або закрити кримінальне провадження на підставі частини четвертої статті 56, пункту 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України [8]. Під час програми неповнолітній та потерпілий беруть участь у медіації, внаслідок якої укладається угода [4].

Разом з тим діючому законодавству України не вистачає системних норм щодо роботи з дітьми у конфлікті з законом, яка б базувалася на концепції відновного правосуддя, створення умов для швидкої реінтеграції неповнолітньої особи до суспільства, а також щодо ефективної діяльності усіх суб'єктів юстиції стосовно дітей із запобігання перебуванню дитини у групі ризику та правопорушенням у дитячому середовищі. Також серед основних проблем ювенальної юстиції в Україні є: недостатнє фінансування, брак коштів призводить до недоукомплектування спеціалізованих установ; обмеження доступу до якісних соціальних послуг для дітей та їхніх сімей; суспільна несвідомість (брак розуміння сутності ювенальної юстиції серед населення призводить до стереотипів та недовіри до цієї системи). Недостатньо уваги приділяється і превентивним заходам, в результаті чого акцент робиться на боротьбі з наслідками, а не з причинами кримінальних правопорушень.

Початком діяльності з удосконалення правового регулювання у сфері правосуддя, дружнього до дитини, стало прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 24.05.2017 № 357, якою було утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх [9]. Саме в рамках Міжвідомчої координаційної ради було розпочато роботу щодо розробки проєкту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини», який спрямований на запровадження ефек-

тивних правових механізмів у сфері захисту прав дітей у контакті з законом [4].

Відтак внесені Кабінетом Міністрів України проєкт Закону України «Про юстицію, дружню до дитини», який зареєстровано у Верховній Раді України за № 5617 та супутній до нього проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України [7] та Кримінального процесуального кодексу України [8] щодо юстиції, дружньої до дитини», який зареєстровано у Верховній Раді України за № 5618, розроблено з метою посилення захисту прав неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення, а також задля створення умов для організації та ефективного функціонування юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини та іншим міжнародним стандартам [4].

Отже, дослідивши сучасні міжнародні тенденції функціонування ювенальної юстиції на прикладі таких країн, як США та Німеччина можна стверджувати, що впровадження ювенальної юстиції в Україні є необхідним кроком. Адже ювенальна юстиція – це не лише ювенальні суди, а ціла система взаємодії судової влади, державних та громадських інституцій, закріплена на законодавчому рівні. Лише ефективне функціонування системи ювенальної юстиції в межах країни відповідно до міжнародних стандартів та принципів може забезпечити падіння рівня злочинності серед неповнолітніх та дотримання прав дитини.

Список використаних джерел

1. Семерак С. О. Ювенальна юстиція: проблеми впровадження та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 119-216. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34812/1/ЮВЕНАЛЬНА%20ЮСТИЦІЯ.pdf> (дата звернення: 03.10.2024).

2. Дмитришина Д. Т. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Т. 2. № 2. С. 210-219. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-4> (дата звернення: 03.10.2024).

3. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах романо-германського та англо-американського типів правових систем. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 143-148.

4. Законодавчі ініціативи у сфері правосуддя, дружнього до дитини. *ЮРЛІГА*. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/205792>

zakonodavch-ntsativi-u-sfer-pravosuddya-druzhnogo-do-ditini (дата звернення: 03.10.2024).

5. Судова влада України. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 03.10.2024).

6. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-p#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

9. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-p#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

УДК 336.463:347.731

Черних А. Ю.,
*студентка V курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*
Науковий керівник: Кур'ян В. В.,
*доктор філософії у галузі «Право»
старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

МЕДІАТИВНА ФУНКЦІЯ АДВОКАТА В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУТУ ПРИМИРЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Загальновідомо, що інститут примирення в кримінальному праві знайшов своє відображення в положеннях Кримінального кодексу України (ст. 46 КК України) [1] та Кримінальному процесуальному кодексі України (глава 35 КПК України) [2].

Важливість медіативної функції адвоката, в контексті інституту примирення в кримінальному процесі, під час дії воєнного стану є беззаперечною, з огляду на те, що в таких об'єктивних обставинах для держави, кількість кримінальних правопорушень має тенденцію до зростання, що в свою чергу може потребувати збільшення кадрового складу органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Збільшення кількісного кадрового складу в короткі терміни не може забезпечити якість такого складу, з тих самих об'єктивних причин – воєнний стан в країні потребує направлення всіх сил на захист від зовнішнього агресора.

Медіативна функція адвоката під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, має всі підстави стати ключовою в механізмі досягнення компромісу між сторонами кримінального провадження та забезпеченні прав та інтересів підозрюваного або обвинуваченого.

Медіація як альтернативний механізм вирішення спорів активно розвивається в різних правових сферах, зокрема й у кримінальному правосудді.

Основна ідея медіації полягає у врегулюванні конфліктів через діалог між сторонами, що допомагає зменшити рівень напруженості, сприяє досягненню домовленостей на добровільній основі і в кінцевому результаті веде до примирення.

Згідно до статті 1 Закону України «Про медіацію»[3], медіацією є позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Відповідно, медіатором є спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію [3].

Українське законодавство не надає адвокату можливості одночасно, із виконанням функції захисника, виконувати функції медіатора так як, роль захисника і роль медіатора є чітко розмежованими згідно профільного Закону – Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4] та Закону України «Про медіацію» [3].

Але, зважаючи на те, що дія Закону України «Про медіацію» поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), то захисник може реалізувати медіативну функцію в

кримінальному процесі, що є схожою але не ідентичною функції посередництва, визначеної зокрема і, в Правилах адвокатської етики [5].

У кримінальному процесуальному праві механізм медіації ґрунтується на угодах. Це направлено на вдосконалення та спрощення процедури кримінального розгляду, скорочення строків тримання осіб під вартою, а також оптимізацію часу і ресурсів, необхідних для проведення кримінальних проваджень.

Окрім того, це сприяє вирішенню конфліктів поза судовими інстанціями, зменшуючи навантаження на органи досудового розслідування та судову систему.

У межах кримінального провадження, згідно з п. 1 ст. 468 Кримінального процесуального кодексу України, можливе укладення угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим. Така угода, відповідно до ч. 4 ст. 56 Кримінального процесуального кодексу України, може бути підписана на будь-якому етапі кримінального процесу і, за певних обставин, може призвести до його закриття.

Однак, ч. 1 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що угода укладається лише за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Це узгодження може відбуватися як безпосередньо між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим, їх захисниками та представниками, так і з допомогою третьої сторони, погодженої всіма учасниками кримінального провадження, окрім слідчого, прокурора та судді [2].

Законодавство чітко регламентує, для яких категорій кримінальних правопорушень можлива угода про примирення. Відповідно до ч. 2 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України, угода може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої або середньої тяжкості, а також у випадках проваджень за приватним обвинуваченням.

Крім того, ст. 468 Кримінального процесуального кодексу України визначає різновиди угод, які можуть бути укладені у кримінальних провадженнях. Це включає: умови для звільнення від кримінальної відповідальності в результаті примирення сторін, особливості в призначенні покарання, умови для звільнення від покарання з випробувальним строком, можливість умовно-дострокового звільнення, а також застосування виховних заходів щодо неповнолітніх [2].

Варто зауважити, що медіація є договірною процедурою, яка заснована на принципах добровільної участі, взаємної згоди та автономії сторін.

Ці принципи безпосередньо корелюють із завданнями адвокатури, закріпленими в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяль-

ність», що робить медіативну функцію адвоката закономірною і виправданою.

Застосування адвокатом медіаціативної функції відповідає положенням законодавству України, оскільки адвокат може сприяти врегулюванню спору, використовуючи свої професійні знання та навички для пошуку взаємовигідних рішень.

Таким чином, медіативна функція адвоката стає не тільки допустимою, але й логічною з точки зору правової практики України [4].

Тому, ми погоджуємося з поглядами О. Богучарова та І. Кравченко, які у своєму дослідженні підкреслили, що основними перевагами медіації з участю адвоката в кримінальному провадженні є значна перевага над традиційним судовим розглядом.

Зокрема, це стосується підтримки стосунків між сторонами конфлікту, забезпечення конфіденційності процесу, скорочення часових та фінансових витрат, а також зниження рівня емоційного напруження. Важливу роль у цьому відіграє відновне правосуддя, яке дає можливість ефективно вирішувати кримінальні конфлікти. Науковці наголошують, що для розвитку відновного правосуддя в Україні особливої уваги заслуговує впровадження медіації з участю адвокатів та психологів. Такі підходи сприяють не лише конструктивному вирішенню конфліктів, але й допомагають досягати згоди між сторонами за умов дотримання етичних норм та правової регуляції [6].

Медіація є однією з форм відновного правосуддя, яку можна розглядати як сучасний та прогресивний підхід до реакції держави на злочинні прояви в суспільстві та вирішення конфліктів у кримінальному процесі. Тому необхідно досліджувати як теоретичні основи та форми відновного правосуддя, так і міжнародні стандарти та європейський досвід щодо його правової регламентації та практичної реалізації. Значущість відновного правосуддя полягає в ефективному вирішенні кримінально-правового конфлікту, тому особливої уваги заслуговують дослідження перспектив запровадження і застосування відновного правосуддя в Україні та медіації, зокрема. Важливо враховувати досвід Польщі щодо неможливості проведення медіації суддею, адвокатом, юридичним консультантом або іншою особою, яка працює в суді, прокуратурі або іншому органі, до компетенції якого входить притягнення конкретної особи до відповідальності [7].

Досвід Польщі у застосуванні медіації до широкого спектру кримінальних справ є дуже цінним. Успішно проведена медіація може стати підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або враховуватися судом як пом'якшуюча обставина при призначенні покарання. Важливо, щоб у Кримінально-процесуальному кодексі були

чітко визначені всі правові наслідки медіації. Крім того, заслуговує на увагу практика Польщі щодо проведення медіації на будь-якій стадії кримінального провадження, включаючи період після винесення вироку. Це дозволяє ефективно реінтегрувати засуджених у суспільство та забезпечити пріоритет відновної складової системи кримінальної юстиції [7].

Отже, застосування адвокатом медіативної функції в рамках кримінального провадження, в контексті інституту примирення, під час дії воєного стану є значущою, проте вона суттєво відрізняється від його традиційних функцій у судовому процесі. Медіація виступає альтернативою судовому розгляду, де сторони за допомогою нейтрального посередника намагаються досягти згоди.

Але, зважаючи на те, що адвокатом, як і медіатором, здійснюється підготовка клієнта, сприяння конструктивній атмосфері але при цьому адвокат професіонально володіє правовою базою, а не лише аналізує обставини конфлікту, то адвокат застосовуючи медіативну функцію, допомагає клієнту знайти компромісне рішення, яке буде задовольняти всі сторони і відповідатиме нормам права.

Тож, на наше переконання, медіативна функція в контексті інституту примирення у кримінальному провадженні досягає максимальної ефективності та результативності не лише у розв'язанні конфлікту, а й у забезпеченні права на захист та дотриманні етичних принципів, які гарантують справедливість та відповідність закону.

А, відтак, медіативна функція адвоката в контексті інституту примирення у кримінальному провадженні потребує більш детального дослідження не лише в межах національного та міжнародного права, а й у вивчені перспективного міжнародного досвіду в контексті інституту примирення, загалом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

5. Правила адвокатської етики, зі змінами, затвердженими 3-тнім з'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#top> (дата звернення: 30.09.2024).

6. Богучарова О. І., Кравченко І. М. Участь у медіації адвоката та психолога у кримінальному провадженні: актуальні проблеми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Т. 2, № 102. С. 229-250.

7. Murzanovska A., Pozhar V. Mediation in the criminal procedure: experience of Ukraine and Poland. *"International Humanitarian University Herald. Jurisprudence"*. 2021. № 51. P. 141-145.

УДК 343.346.8:004.8](043.2)

Коваль А. А.

д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Рознай Ю. В.

студентка IV курсу юридичного факультету, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Злочини, вчинені з використанням штучного інтелекту (далі – ШІ), мають широкий спектр застосувань. Наприклад, штучний інтелект може використовуватися для зломів складних систем захисту, таких як багатофакторна автентифікація, аналіз мережевого трафіку або вразливості програмного забезпечення. Автоматизовані атаки з використанням ШІ можуть генерувати мільйони різних комбінацій паролів або шукати вразливі точки в програмному забезпеченні. Автономні системи, керовані ШІ, можуть використовуватися для здійснення злочинних дій. Наприклад, дрони з ШІ можуть бути використані для шпигунства або крадіжки конфіденційної інформації. У деяких випадках роботизо-

вані системи можуть бути використані для фізичного проникнення до захищених об'єктів або виконання інших незаконних завдань.

З розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ) виникають нові виклики для кримінального права. Одним з найгостріших питань є кваліфікація злочинів, вчинених з використанням ШІ. Ця проблема пов'язана з рядом факторів, включаючи відсутність чітких правових визначень, складність встановлення причинно-наслідкових зв'язків, а також швидкий розвиток технологій, який часто випереджає законодавство.

Останніми роками в науці кримінального права з'являється все більше праць, присвячених дослідженню проблем правового регулювання використання штучного інтелекту. У дослідженні правових питань щодо штучного інтелекту працюють: О. Баранов, В. Брижко, К. Мельник, В. Пилипчук, В. Сташис, Є. Стрельцов, В. Тацій, В. Тютюгін, М. Хавронюк.

Першою з проблем є використання штучного інтелекту у злочинності. Часто це стосується кібератак, шахрайства, поширення дезінформації чи підробки особистості. Хакери використовують ШІ для автоматизації кібератак, знаходження вразливих місць у захисних системах, а також для створення шкідливих програм. ШІ використовують для створення "deepfake" відео або зображень, що можуть вводити в оману, створюючи підробки голосів чи обличчя відомих людей. Завдяки аналізу даних, ШІ допомагає шахраям у створенні більш переконливих шахрайських схем, наприклад, через електронну пошту чи соціальні мережі. ШІ також може автоматично генерувати дезінформацію та розповсюджувати її через соцмережі, впливаючи на громадську думку або маніпулюючи подіями.

Другою проблемою є кваліфікація злочинів, які вчиняються з використанням ШІ. В українському законодавстві поки що немає конкретних статей, що стосуються штучного інтелекту. Проте дії, пов'язані з використанням ШІ, можуть підпадати під існуючі статті Кримінального кодексу України. Наприклад, ст. 361 ККУ: Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку; ст. 190 ККУ: Шахрайство; ст. 182 ККУ: Порухення недоторканності приватного життя. Ці статті можуть бути застосовані до дій, пов'язаних з кіберзлочинами, шахрайством, підробкою документів та порушенням права на приватність тощо [1].

У зв'язку зі збільшенням кількості і видів злочинів, вчинених за допомогою ШІ у наукових джерелах виникли дискусії щодо особливостей кримінальної відповідальності за їх вчинення. Наприклад, щодо

особливостей суб'єкта і суб'єктивної сторони.

Людина вирізняється тим, що здатна усвідомлювати свої дії та обирати хід подій (у випадку коли є психічно здоровою), на відміну від штучного інтелекту, який з точки зору права не є суб'єктом кримінальної відповідальності, оскільки не має власної волі: не здатний усвідомлювати свої діяння та не здатний керувати своєю поведінкою. На даний момент, штучний інтелект не має свідомості і не може діяти незалежно від людини. Однак, сучасні системи ШІ здатні обробляти величезні масиви даних і навіть імітувати певні аспекти когнітивної діяльності людини ШІ може ідентифікувати об'єкти, виконувати складні завдання і реагувати на інформацію з навколишнього середовища за допомогою алгоритмів, що дозволяє йому приймати рішення на основі попередньо заданих параметрів. Проте, такі рішення не є рівнозначними людському розумінню моралі або відповідальності.

Щодо наміру або умислу, система ШІ може бути запрограмована на досягнення певної мети, а її дії можна вважати «навмисними» в певному контексті, оскільки вона виконуватиме дії, спрямовані на досягнення цієї мети. Однак така «направленість» не є свідомою у звичному для людини розумінні. ШІ не має емоцій чи мотивацій, таких як ненависть, ревності або помста, які можуть супроводжувати людське кримінальне діяння. Це обмежує можливість застосування кримінальних норм, що передбачають наявність певного мотиву або внутрішнього стану. Але попри неможливість ШІ бути суб'єктом відповідальності як людина, все ж таки може стати інструментом для вчинення злочинів, що знову ж таки переносить відповідальність на розробників або операторів ШІ. Модель прямої відповідальності ШІ не скасовує відповідальність його розробників чи операторів, але може доповнювати її за певних умов [2, с. 19-20].

Як ми з'ясували ШІ не є суб'єктом кримінального правопорушення, через відсутність людського усвідомлення, тому варто розглянути його також як знаряддя злочину. Штучний інтелект може бути знаряддям злочину за певних умов, хоча його природа відрізняється від традиційних знарядь, як-от зброя чи технічне устаткування. Знаряддям злочину вважається будь-який предмет або засіб, який допомагає особі здійснювати фізичний або інший вплив на об'єкти або процеси для досягнення злочинної мети [3]. ШІ, хоч і не має прямого фізичного впливу, проте може виступати таким засобом через свою здатність керувати або контролювати процеси в кіберпросторі. Традиційні знаряддя злочину, такі як зброя або технічне устаткування, чинять безпосередній фізичний вплив на об'єкти. ШІ ж навпаки діє через програмні алгоритми, автоматизуючи процеси або керуючи іншими системами,

що можуть мати вплив на матеріальні об'єкти. Це робить його специфічним видом знаряддя. Хоча ШІ не чинить прямого фізичного впливу на матеріальні об'єкти, його здатність автоматизувати процеси, керувати системами та виконувати складні операції робить його ефективним знаряддям злочину, особливо в кіберсфері.

Наразі відсутнє відповідне правове регулювання використання штучного інтелекту як на національному так і на міжнародному рівнях. Деякі країни вже роблять перші кроки до врегулювання цієї сфери, проте загальна правова база для кримінально-правової кваліфікації злочинів, скоєних із використанням ШІ, залишається недостатньо розробленою. Ухвалення першого законодачого акту відбулось 13 березня 2024 року: Європейський парламент прийняв Акт про ШІ більшістю в 523 голоси «за», 46 «проти» і 49 утрималися. Акт про ШІ запровадив комплексні правила для регулювання використання ШІ в ЄС, що зробить його першим великим економічним блоком, який регулює цю технологію. 21 травня Рада ЄС остаточно схвалила законопроект про штучний інтелект [4].

Окрім правових проблем, важливо також враховувати етичні аспекти використання ШІ. Наприклад, використання систем ШІ для створення глибоких фейків може мати серйозні наслідки для репутації людей, маніпулювання громадською думкою та навіть впливу на виборчі процеси. Такі злочини можуть бути складними для виявлення, оскільки технології, які лежать в основі *deepfakes*, постійно вдосконалюються і роблять підроблені матеріали дедалі менш розпізнаваними. Це ускладнює процес розслідування злочинів, пов'язаних з використанням ШІ, і вимагає від правоохоронних органів високого рівня технічної підготовки та доступу до новітніх технологічних рішень.

Загалом, проблеми кваліфікації злочинів, скоєних із використанням штучного інтелекту, вимагають перегляду традиційних концепцій кримінальної відповідальності та розробки нових правових інструментів. Необхідно адаптувати національне законодавство до швидко розвиваючих технологій, визначити відповідальність за автономні дії ШІ та забезпечити адекватну підготовку фахівців для протидії таким злочинам. Штучний інтелект стає не лише корисним інструментом для розвитку суспільства, але й новим викликом для правопорядку, і відповідні правові механізми повинні бути створені для ефективної боротьби з його негативними аспектами. Відсутність чіткого правового регулювання ШІ створює ризики для суспільства, оскільки такі системи можуть використовуватися як для корисних, так і для злочинних цілей.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.09.2024)
2. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). – Харків : Право, 2020. – 112 с.
3. Спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину URL: http://lib-net.com/content/10742_Sposib_misce_chas_obstanovka_znaryaddya_ta_zasobi_vchinennya_zlochiny.html
4. European Parliament Approves the AI Act. <https://www.huntonprivacyblog.com/2024/03/13/european-parliament-approves-the-ai-act/>

УДК 336.463:347.731

*Кривова О. Ю.,
студентка VI курсу навчально-наукового
інституту післядипломної освіти,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник: Кур'ян В. В.,
доктор філософії у галузі «Право»,
старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕННЯ З АДВОКАТСЬКИМ ЗАПИТОМ ДО ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Серед професійних прав адвокатів міститься, зокрема і, право на звернення з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб). Зазначене професійне право адвоката визначено у пункті 1, частини 1 статті 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1].

Відповідно, інститут адвокатури містить такий елемент системи права, як норма права, що регулює правовідносини у сфері взаємодії

адвоката з державними та недержавними інститутами у формі адвокатського запиту.

Згідно з частиною 1 статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатський запит – це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту [1].

Під час дії воєнного стану, зростає кількість справ де у адвокатів виникає потреба використовувати таку форму взаємодії, як адвокатський запит з такими суб'єктами апарату держави, як органи військового управління.

Адже, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]

Поширена у суспільстві думка про те, що під час воєнного стану право не існує, – помилкова теза. Вона спростовується Законом України «Про правовий режим воєнного стану», положення якого визначають, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина [2], передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [3]. Це, зокрема і, право на професійну правничу допомогу, визначене ст. 59 Основного закону України [3].

У взаємодії, у формі адвокатського запиту, з такими суб'єктами апарату держави, як органи військового управління, зважаючи на те, що інформація, щодо органів військового управління є закритою [4], професійне право адвоката на звернення з адвокатським запитом, так би мовити, дещо усічене.

Тож, зважаючи на об'єктивні умови в державі, існують і, певні особливості використання адвокатом способу звернення з адвокатським запитом та отримання інформації і копій документів на такий запит,

якщо суб'єктом, якому адресовано запит є органи військового управління.

Загалом, адвокатський запит направляється за адресою, що визначена, як юридична адреса господарського суб'єкта (організації, підприємства, органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування тощо) в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Та, під час дії воєнного стану, наприклад, інформація про адреси військових частин є закритою і, відповідно, формальне професійне право на звернення з адвокатськими запитами – є але, спосіб звернення – відсутній.

Наразі, норма права, що регулює правовідносини у сфері взаємодії адвоката з державними та недержавними інститутами у формі адвокатського запиту, а саме абзац 4 статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», визначає особливості щодо надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, яка встановлює, що в такому випадку, порядок, встановлено кримінальним процесуальним законом [1].

Відповідно, на наше переконання, з метою вдосконалення механізмів застосування професійних прав адвокатів, доцільним є внесення змін до статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в частині особливостей звернення з адвокатським запитом до органів військового управління під час дії воєнного стану.

Тож, пропонуємо доповнити частину першу статті 24 абзацом 5, виклавши його у наступній редакції: «Надсилання адвокатського запиту до органів військового управління здійснюється до головного органу військового управління, з зазначенням якому органу військового управління нижчої ланки адресується даний адвокатський запит. Головний орган військового управління зобов'язаний передати адвокатський запит органу військового управління нижчої ланки у 10-ти денний строк з дати отримання такого адвокатського запиту».

На наше переконання, визначення строку передачі адвокатського запиту, від головного органу військового управління до органу військового управління нижчої ланки, на законодавчому рівні, забезпечить дотримання строків надання відповіді на адвокатський запит, визначених частиною другою статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[1].

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України в редакції від 03.08.2023 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України в редакції від 20.06.2024 № 3840-IX від 20.06.2024} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.10.2024).
3. Конституція України в редакції від 01.01.2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.10.2024).
4. Про оборону України: Закон України в редакції від 05.06.2024 року № 3783-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 04.10.2024).

УДК 342.9

*Гаврилюк Я. С.,
студентка VI курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили м. Миколаїв, Україна
Науковий Керівник: Кур'ян В. В.,
доктор філософії у галузі «Право»,
старший викладач кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

РОЛЬ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ В РОЗБУДОВІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Інститут адвокатури є невід'ємною частиною держави, де способом організації суспільства є демократія, оскільки покликаний захищати права, свободи та законні інтереси осіб та відстоювати цінності права, так як, через дії та поведінку кожного представника цього інституту, здійснюється прямий вплив, на розбудову правової держави.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам су-

пільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права [1].

Розбудова демократичного суспільства потребує не лише рівноправності членів такого суспільства, а й відповідної правосвідомості.

В суспільстві України, особливо в сьогоднішніх умовах, відслідковується високий рівень правового нігілізму, що простежується, зокрема і, у загальному настрої народу.

Тому, роль адвокатури, як незалежного самоврядного інституту, покликаного, окрім іншого, забезпечувати довіру громадськості до закону і права, значно зростає.

На наше переконання, адвокат має сприяти зменшенню рівня недовіри суспільства, шляхом доведення, у формі результатів своєї професійної діяльності, що поставлених цілей реально досягати законним і чесним шляхом.

Бо, саме такий шлях спроможний дати громадянам бачення цінності права, бажання її зрощувати, що, відповідно, й сприятиме підвищенню рівня правової свідомості та культури у суспільстві.

З метою визначення рівня впливу етичних стандартів інституту адвокатури на розбудову демократичного суспільства необхідним є аналіз таких стандартів.

Загальновідомо, що адвокат зобов'язаний дотримуватися законодавства України, присяги адвоката та правил професійної етики.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності, пріоритету інтересів клієнта та уникнення конфлікту інтересів, компетентності та добропорядності [2]. Більш детально ці принципи розкриваються у Правилах адвокатської етики.

Порушення правил адвокатської етики є дисциплінарним проступком, відповідальність за яке є досить суворою, оскільки до адвоката може бути застосовано одне з таких стягнень, як попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року, позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю [2].

Однак, проблема порушення етичних норм адвокатами є і досі актуальною та поширеною.

Несімко О. вважає, що причиною таких порушень є доволі низький моральний рівень адвоката, як людини та брак конкретних моральних засад та змісту людської істини, а звідси, і низький рівень слідування етичним нормам [3, с. 261].

Романова А. вважає, що в адвокатській діяльності є ризики професійної деформації, що проявляються у байдужому ставленні до професії, нехтуванні інтересами клієнтів, поверхневому, формалістському підході до певної справи тощо. Коли йдеться про деформації моральної професійної свідомості, то мають на увазі негативні явища, риси, які формуються стихійно чи свідомо в окремих представників цієї професійної групи всупереч суспільним, державним вимогам, стандартам професійної діяльності і поведінки, очікуванням громадської думки [4, с. 54].

Як результат, порушення адвокатської етики підриває авторитет інституту адвокатури та сприяє втраті суспільством довіри до нього та права в цілому.

Принцип незалежності та свободи у здійсненні адвокатської діяльності є ключовим у правозахисній системі. Він передбачає свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску та втручання з боку держави, суспільства, інших правників.

Наразі, залишається дискусійним питання стосовно меж незалежності інституту адвокатури.

Наприклад, на думку Демчиної Т.Ю. адвокатська діяльність не може бути абсолютно незалежною, оскільки найважливішим механізмом зовнішнього контролю за адвокатурою з боку держави є право останньої приймати законодавство, яке регулює організацію та діяльність цього інституту[5, с. 20].

Дійсно, межі незалежності адвокатури визначені законом, що на наше переконання, - є нормальним для правової держави.

Так, адвокати, як і будь-які інші особи, зобов'язані дотримуватися норм законодавства, що встановлюється конституційним обов'язком але водночас, положення нормативно-правових актів, які приймає законодавчий орган держави, не мають посягати на загальновизнані принципи адвокатської діяльності, які гарантовані міжнародним правом, інакше якісне значення цього інституту буде зневільовано до формально-кількісного.

Також, держава гарантує принцип незалежності, що виражається в існуванні адвокатського самоврядування, що безпосередньо і самостійно регулює діяльність адвокатів і забезпечує підтримання авторитету інституту адвокатури.

Однак, органи адвокатського самоврядування так само не можуть посягати на незалежність окремих адвокатів. У зв'язку із цим вважаємо, що Демчина Т.Ю. слушно пропонує розмежовувати поняття «незалежності адвокатури» та «незалежності адвоката у професійній діяльності» [5, с. 20].

Не менш важливим у адвокатській діяльності є дотримання принципу законності.

Адвокат має захищати права та законні інтереси осіб, дотримуючись при цьому законодавства, і сприяти утвердженню у практичній реалізації принципів верховенства права та законності [1].

Тож, з огляду на вище окреслені принципи, вбачаємо значення ролі кожного адвоката в розбудові демократичного суспільства.

Так, адвокат, здійснюючи свою професійну діяльність, та несучи відповідальність визначену законодавством, на наш погляд, також, має морально-етичну відповідальність за свідоме становлення у суспільстві поваги до права та закону.

Законність нерозривно пов'язана з принципом чесності та добропорядності. Адвокат має обирати виключно правомірні шляхи досягнення поставлених цілей.

Вважаємо, що у разі наявності у законодавстві прогалини чи колізії, компетентний адвокат має не зловживати цими прогалинами, з метою досягнення цілей клієнта, а знайти правомірні шляхи їх заповнення і вирішення, звертаючись до інших джерел права.

Адже, якщо адвокат демонструватиме клієнтам, що законодавство можна обійти - це негативно впливатиме на їхню правову свідомість та сприятиме ігноруванню цінностей права.

Відповідно, на наше переконання, необхідно слідувати такому принципу, як: «недосконалість закону довершується «духом» права», що означає, - якщо закон, не досконалий, то його потрібно змінювати, а не обходити.

Наступним основоположним принципом адвокатури є перевага інтересів клієнта.

З цього приводу слід звернути увагу на думку Кур'ян В.В., яка вважає, що при тлумаченні принципу «пріоритети інтересів клієнта» в абсолютному значенні, може виникнути хибне уявлення про цей принцип та колізію між ним та конституційним принципом рівності всіх перед законом. Інститут адвокатури при здійсненні своїх функцій повинен мати за пріоритет не просто інтереси, а законні та справедливі інтереси клієнта. Законним та справедливим інтересом клієнта можна вважати такий інтерес, який кореспондується з конституційним принципом рівності всіх перед законом, презумпцією невинуватості, забезпечення доведеності вини та справедливу міру відповідальності [6, с. 516].

У адвокатській діяльності є неприпустимим конфлікт інтересів, під яким слід розуміти суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність

якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання ним професійних обов'язків [1].

В цьому контексті слід звернутися до судової практики.

Так, у Постанові Верховного суду від 24.06.2020 р у справі № 821/890/18 суд визнав, що у діях адвоката наявний конфлікт інтересів, оскільки останній надавав правову допомогу свідку та потерпілому, в кримінальних провадженнях, які пов'язані між собою та мають однакове коло осіб щодо яких здійснюються кримінальні провадження та допитуються свідки [7].

Адвокат відповідно до принципу конфіденційності зобов'язаний не розголошувати інформацію, яка становить адвокатську таємницю. Збереження адвокатської таємниці є складовою частиною захисту особи, навіть після виконання доручення клієнта.

Принцип компетентності та добросовісності у адвокатській діяльності передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення [1].

Постановою Верховного суду від 07.07.2020 р. у справі № 640/18719/18 Суд підтвердив наявність дисциплінарного проступку у діях адвоката, оскільки останній не здійснив ретельної підготовки та вивчення матеріалів справи, не зважаючи на те, що клієнт сам відмовив адвокату витрачати час на підготовку. Суд зробив висновок, що адвокатом порушено вимоги статей 11, 18, 19 Правил адвокатської етики, оскільки він не виконав обов'язку щодо ретельної підготовки до виконання доручення та, за вказаних обставин, повинен був відмовитися від прийняття доручення [8].

Так, свою компетентність адвокат підтверджує ще на етапі отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Однак, важливо, щоб на практиці фахівець залучав усі свої знання і уміння та відповідально виконував доручення кожного клієнта, уникаючи поверхневого ставлення. Це ж саме і стосуються адвокатів, які виконують доручення особи в межах безоплатної правової допомоги, як соціальної гарантії.

Усією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві [1].

Наприклад, Постановою Верховного суду від 07.07.2020 р. у справі № 640/18719/18 суд також підтвердив у діях адвоката порушення професійної етики, оскільки адвокат обговорив з потенційним клієнтом

обставини справи, хід виконання доручення щодо його захисту іншими діючими адвокатами та узгоджену між ними правову позицію по кримінальному провадженню без отримання їх згоди на спілкування з клієнтом. Суд визнав, що такими діями адвокат виявив неповагу до своїх колег, чим порушив професійну етику [8].

Досить чіткі вимоги встановлено щодо рекламування адвокатом своїх послуг. Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам [1].

Однак, у суспільстві існує думка, що досить часто, у соціальних мережах, адвокати спекулюють на голосних заголовках і вводять суспільство в оману.

Такі дії порушують професійну етику та шкодять авторитету інституту адвокатури.

Дотримуватися етичних норм адвокат зобов'язаний не тільки під час виконання професійних обов'язків, а і у громадській, публіцистичній діяльності та приватному житті.

Так, Постановою Верховного Суду від 14.07.2022 року у справі № 420/3082/20 суд звертає увагу на те, що особа, приймаючи присягу адвоката, бере на себе зобов'язання неухильно дотримуватися Правил адвокатської етики, які, в свою чергу, регламентують підвищені, порівняно з пересічним громадянином, вимоги до її поведінки не тільки під час виконання безпосередньо професійних обов'язків, а й у приватному житті [9].

Під час складання кваліфікаційного іспиту адвокати підтверджують свої знання правил професійної етики.

Однак, як свідчить наведена судова практика, щодо дотримання адвокатами правил адвокатської етики, знати норми, ще не означає їх дотримуватися.

Тож, на наше переконання, з метою попередження порушень правил адвокатської етики не достатньо встановити відповідальність за такі прояви. Рішення цієї проблеми полягає також у належному моральному вихованні здобувачів вищої освіти, зокрема правників.

Вважаємо, що заклади вищої освіти повинні приділяти достатньо уваги, не тільки вивченню приписів права, а і етичним стандартам різних напрямів юридичних професій. Засвоєння здобувачами юридичної освіти моральних принципів юриспруденції мають здійснюватися поступово, в межах вивчення дисциплін, по мірі збагачення студентами знаннями про різні правові інститути.

Підсумовуючи вище проведений аналіз, приходимо висновку, що морально-професійні якості представників інституту адвокатури мають значну роль у розбудові демократичного суспільства та прямо впливають на рівень правової культури та панування цінностей права в державі.

Так, юрист, який стає на професійний шлях адвокатури, зобов'язаний дотримуватися принципів, яким присягає під час вступу у цю професію, однак, не менш важливим є реалізація закладами вищої освіти завдання не просто дати знання з права, а і виховати відповідні етичні навички у майбутніх юристів. Правники які мають належні морально-професійні якості є гарантією розбудови демократичної та правової держави.

Список використаних джерел

1. Правила адвокатської етики, зі змінами, затвердженими 3'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>. (дата звернення: 05.10.2024)

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>. (дата звернення: 05.10.2024)

3. Несімко О. Проблеми інституту адвокатури у кримінальному процесі та їх подолання //

Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки», 2020. № 4(28). С. 257-265.

4. Романова А. Етичні норми у адвокатській діяльності: особливості дотримання та відповідальність за їх порушення // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки», 2022. № 2 (34). С. 51-56.

5. Демчина Т.Ю. Співвідношення принципу незалежності адвокатури з іншими правовими категоріями // Форум права. 2020. № 63(4). С.15–23.

6. Кур'ян В. В. Морально-правові виклики у розвитку інституту адвокатури в умовах воєнного стану// Могилянські читання – 2023 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXVI Всеукр. наук.-практ. конф. : 6–10 листоп.2023 р. м. Миколаїв, 2023. С. 515-516.

7. Постанова Верховного суду від 24.06.2020 р. у справі № 821/890/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90029757>. (дата звернення: 07.10.2024)

8. Постанова Верховного суду від 07.07.2020 р. у справі № 640/18719/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90329439>. (дата звернення: 07.10.2024)

9. Постанова Верховного суду від 14.07.2022 р. у справі № 420/3082/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105248168>. (дата звернення: 08.10.2024)

УДК 347.73:336.774](477)(043.2)

Ткаля О. В.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Рознай Ю. В.,
студентка IV курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ (ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ) В УКРАЇНІ

Швидкий науково-технічний розвиток та глобалізаційні процеси породили новий вид цифрових грошей – криптовалюти. Їхня децентралізована природа, анонімність та відсутність можливості владного контролю роблять їх складними для регулювання. Внаслідок цього, криптовалюти стали інструментом для різноманітних злочинів, від шахрайства до відмивання грошей. Незважаючи на зростання криптовалютної злочинності, законодавство багатьох країн, зокрема України, ще не адаптувалося до цього нового виклику.

Питання, що розглядається було предметом дослідження таких представників наукової спільноти: Гудіма Т., Устименко В., Кудь О., Кучерявенко М., Смичок Є., Нагнібеда В., Некіт К., Новицький В., Проценко А., Полатай В., Овчаренко А..

Казначеева Д.В. визначає поняття криптовалюти, як «децентралізовані конвертовані цифрові валюти, засновані на математичних принципах, які генеруються і управляються автоматично за допомогою програмного забезпечення. Паралельно з впровадженням криптовалют широке поширення отримала і технологія блокчейн, на основі якої функціонує найпопулярніша криптовалюта в світі – біткоїн» [1].

На сьогодні Україна не має комплексного законодавчого акту, який би чітко визначав правовий статус криптовалют. Опосередковано правовий статус криптовалют в Україні регламентований Конституцією України (стаття 41 гарантує право власності, включаючи можливість володіння майновими активами, до яких можуть належати криптовалюти), Цивільним кодексом України (стаття 177 визначає об'єкти цивільних прав, серед яких можуть бути й криптовалюти як майновий актив), Господарським кодексом України (регулює майнові права та підприємницьку діяльність, включаючи операції з криптовалютами як можливий вид активу у господарських правовідносинах), Податковим кодексом України (визначає необхідність оподаткування доходів від операцій з криптовалютами, розглядаючи їх як майнові доходи), нормативно-правовими актами Національного банку України та підзаконними актами (Національний банк не визнає криптовалюти як платіжний засіб, однак регулює їх використання через листи та роз'яснення щодо ризиків і статусу криптовалют як фінансових активів). В зазначених нормативних актах криптовалюти розглядаються як майновий актив, хоча їх повний правовий статус ще в процесі врегулювання.

Криптовалюти, такі як біткоїн, альткоїни (серед них стейблкоїни), токени (включаючи DeFi-токени), ефір та інші, є новими формами цифрових активів, які отримали значний розвиток у світі внаслідок стрімкої еволюції фінансових технологій та блокчейн-технологій. Україна, як одна з країн, що активно інтегрується у світову економіку та розвиває цифрові технології, стикається з необхідністю врегулювання правового статусу криптовалют та створення відповідних механізмів їх регулювання. Однак, незважаючи на зростаючий попит на використання криптовалют у комерційних та особистих фінансових операціях, законодавче регулювання цих цифрових активів залишається недосконалим і перебуває на стадії формування. Відповідно до звіту платформи Chainalysis, Україна має високе місце у рейтингу за загальним використанням криптоактивів. За звітом "Географія криптовалют" за 2024 рік, Україна посідає 6 місце в світі за рівнем прийняття криптовалют, оскільки вона є одним з лідерів за обсягами транзакцій на централізованих криптовалютних платформах [2].

Вперше в Україні роз'яснювальні, рекомендаційні документи, що регулюють дану сферу з'явилися 10 листопада 2014 року. Цієї дати НБУ опублікував Роз'яснення «Щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin». В даному документі НБУ розглядав «віртуальну валюту/криптовалюту» Bitcoin як грошовий сурогат, який не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки

це протирічить нормам українського законодавства. Пізніше дане роз'яснення було відкликано.

Через місяць після цього, НБУ публікує доповнену позицію щодо правомірності використання криптовалюти (лист НБУ №29-208/72889 від 08.12.2014 року (наразі втратив актуальність)), згідно з яким операції з «віртуальною валютою/криптовалютою "Bitcoin"» відносяться до операцій з торгівлі іноземною валютою. Також визначається, що Bitcoin є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості, а діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих "фінансових пірамід"[3].

Перші спроби врегулювати обіг криптовалют розпочалися вже у 2017 році, український парламент розглядав два законопроекти, присвячені регулюванню ринку криптовалют: №7138 "Про обіг криптовалют в Україні" та №7138-1 "Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні". Ці ініціативи відображали зростаючий інтерес до цифрових валют та необхідність створення чіткого правового поля для їх обігу. НБУ заявив, що криптовалюти не є законними платіжними засобами в Україні і не можуть бути прирівняні до грошових коштів або інших фінансових інструментів, що обмежувало їх використання в офіційних економічних відносинах. Тим не менше, попит на криптовалюту не зменшувався, а ринок продовжував зростати, змушуючи державу розглядати нові підходи до правового регулювання криптоактивів. Тому цілями законопроектів було регулювання правовідносин з обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалют, а також стимулювання майнінгу та іншої діяльності на ринку криптовалют України. В обох законопроектах даються визначення основних понять, таких як криптовалюта, блокчейн, криптовалютні транзакції, криптовалютна біржа, майнінг та інші.

Відповідь на зазначені виклики прийшла з прийняттям у лютому 2022 року Закону України "Про віртуальні активи", який став першим серйозним кроком на шляху до правового регулювання криптовалют. Цей закон визначає правовий статус криптовалют і встановлює правила для їх обігу на території України. Він надає криптовалютам статус віртуальних активів, але не визнає їх платіжним засобом. Згідно з цим законом, віртуальні активи можуть використовуватися як засоби збереження вартості або для проведення інвестиційних операцій, але не для безпосереднього платежу за товари та послуги. Крім того, закон передбачає створення регуляторного органу, що наглядатиме за обігом віртуальних активів та забезпечуватиме прозорість операцій з ними.

Відповідно до пункту першого статті 1 Законом України «Про вір-

туальні активи» «віртуальний актив– нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав» [4].

Основним позитивом Закону "Про віртуальні активи" є те, що він вперше надає чіткі правила для учасників ринку криптовалют і запроваджує певні механізми контролю та захисту прав користувачів цих активів. Проте, одним із головних викликів, з якими зіштовхується держава, є проблема ідентифікації учасників криптовалютних операцій. Оскільки криптовалюти функціонують на основі блокчейн-технології, яка забезпечує високий рівень анонімності, це ускладнює виявлення порушень, зокрема відмивання грошей та фінансування тероризму. Тому Закон передбачає обов'язкову ідентифікацію користувачів під час проведення певних операцій з віртуальними активами, що є кроком до зменшення ризиків.

Однак, цей закон не набрав чинності через відсутність затвердження відповідних змін у податковому законодавстві та створення Державного реєстру поставальників послуг, пов'язаних з віртуальними активами. Закон набере чинності лише з прийняттям та набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами».

Можна стверджувати, що на сьогоднішній день склалася ситуація, коли на практиці спостерігаємо широке застосування віртуальних активів різними учасниками суспільних відносин, а належне нормативно-правове регулювання відсутнє [5].

Попри позитивні кроки, законодавство щодо криптовалют в Україні все ще має багато недоліків. Зокрема, відсутність комплексного регулювання оподаткування операцій з криптовалютами створює труднощі для учасників ринку. Наразі не існує чітких правил, які б визначали, як повинні оподатковуватися доходи, отримані від криптовалютних операцій, що створює ризики для підприємців і фізичних осіб. Крім того, інвестори в криптовалюти стикаються з високим рівнем нестабільності цього ринку, що потребує додаткових захисних механізмів для зменшення ризиків втрат.

Таким чином, Україна вже зробила перші кроки до правового регулювання криптовалют, прийнявши Закон "Про віртуальні активи", який є важливим етапом у формуванні правової бази для регулювання обігу криптовалют. Однак, залишаються невирішеними питання опо-

даткування криптовалютних операцій, ідентифікації користувачів та подальшої інтеграції з міжнародними стандартами регулювання. Відсутність практичного застосування Закону "Про віртуальні активи" через неузгодженість з податковим законодавством також є суттєвою перешкодою для його ефективного впровадження. Для забезпечення належного правового регулювання криптовалютної діяльності необхідно вдосконалювати законодавство, розширювати механізми захисту прав учасників ринку і боротися з можливими загрозами. Лише за умов комплексного підходу до регулювання криптовалют можна забезпечити стабільний розвиток цього сегменту економіки та захист інтересів держави і громадян.

Список використаних джерел

1. Казначеева Д.В. Криптовалюта як предмет і засіб учинення злочинів. Харків: ХНУВС, 2020. 97 с.
2. The 2022 Global Crypto Adoption Index. URL: https://www.chainalysis.com/blog/2024-global-crypto-adoption-index/?fbclid=IwY2xjawFOuYZleHRuA2FlbQlXMQABHfkHjzRbhUwqxaJFHvVuUgfWRZ2a-ynfiih_Wyissp4icrYLSwK27zLfAaem_Wew229vf-zT06i5P4EFoig
3. Зозуля Н. «Українське право»: Криптовалюта в Україні та світі: регулювання, правовий статус та оподаткування. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/kryptovalyuta-v-ukrayini-ta-sviti-regulyuvannya-pravovyy-status-ta-opodatkuvannya-/ (дата звернення: 15.09.2024).
4. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. No 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 15.09.2024)
5. Грудницький, В. М. Правове регулювання обігу віртуальних (цифрових) активів в Україні. *Київський часопис права*. 2023, № 2, С. 43-49. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.6>

Коваль А. А.,

*д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

Плютенко Я. В.,

*студентка IV курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Організована злочинність – це складне соціальне явище, що має багатогранний характер і становить загрозу не лише для окремих держав, але й для міжнародної спільноти. У світовому масштабі організована злочинність функціонує як глобальна система. Вона є системою, яка включає в себе організовані групи та мережі, що займаються незаконною діяльністю з метою отримання матеріальної вигоди.

Теоретико-прикладні засади протидії та запобігання організованій злочинності в Україні досліджували такі вітчизняні науковці як: Л. І. Аркуша, Л. В. Багрій-Шахматов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, М. М. Бурбика, О. Ю. Бусол, О. В. Винник, І. П. Голосніченко, В. Л. Грохольський, М. І. Мельник, О. М. Музичук, Н. Є. Міняйло, Є. В. Невмержицький, С. О. Шатрава, О. В. Шевченко та інші. Проте, враховуючи високий рівень прояву організованої злочинності в Україні, особливо в умовах воєнного стану, існує гостра необхідність у проведенні більш глибоких наукових досліджень цього суспільно небезпечного явища.

Проблема організованої злочинності в Україні проявляється в різних формах. Особливо великого масштабу набули, такі форми, як торгівля наркотиками, відмивання грошей, торгівля людьми, корупційність у державних органах. Україна є важливим транзитним маршрутом для наркотиків, у тому числі кокаїну та героїну, що перевозяться з Азії до Європи. Воєнний стан в Україні створив сприятливі умови для незаконної торгівлі зброєю як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Корумповані зв'язки між політиками, правоохоронцями та злочинними угрупованнями надзвичайно ускладнюють боротьбу з організованою злочинністю. Організовані злочинні угруповання в Україні беруть активну участь у торгівлі, використовуючи Україну як країну транзиту та постачання, експлуатуючи жертв, особливо жінок і дітей. Також, в період війни часто трапляються випадки незаконного виїзду

ухилянтів. Наприклад, у першому кварталі 2024 року українські прикордонники затримали групу з 38 нелегалів, які намагалися потрапити до Угорщини. До цієї групи входили чоловіки з 11 областей України. Організатори операції з переправлення мігрантів отримали від своїх клієнтів від 4,5 до 8,5 тисяч доларів США [1].

За даними Національної поліції у 2023 році зросла ефективність розкриття поліцейськими тяжких та особливо тяжких злочинів. З незаконного обігу вилучено майже 3 тонни наркотиків. Спільно з правоохоронними органами країн ЄС ліквідовано міжнародний наркосиндикат із прибутком 135 млн гривень на рік. Припинено діяльність 92 організованих груп та злочинних організацій, які задіяні в наркобізнесі, а також ліквідовано 102 нарколабораторії та знешкоджено 451 наркопритон [2].

Таким чином, серед основних форм прояву цієї злочинної діяльності – торгівля наркотиками, зброєю та людьми, що значно ускладнюється корупційними зв'язками між політиками, правоохоронцями та кримінальними угрупованнями. Однак, в останні роки спостерігається поступове покращення у протидії цим явищам. Незважаючи на масштабну агресію російської федерації проти України, правоохоронні органи продовжують протидіяти суспільно небезпечним діям, які порушують охоронювані інтереси держави. Завдяки зусиллям було ліквідовано значну кількість організованих злочинних груп, припинено діяльність нарколабораторій та вилучено тонни наркотичних речовин. Військовий стан також вніс свої корективи, посиливши проблеми нелегальної міграції, що потребує подальшої міжнародної співпраці та координації дій з країнами ЄС і міжнародними організаціями.

Досліджуючи організовану злочинність у взаємозв'язку з транснаціональною злочинністю, не можна оминати увагою інші країни, де боротьба зі злочинністю є високоефективною. У Великобританії, наприклад, за боротьбу з організованою злочинністю відповідає Національне агентство з боротьби зі злочинністю (National Crime Agency, NCA). Основними завданнями цього національного агентства є боротьба з незаконним обігом зброї та наркотиків, кіберзлочинністю, шахрайством, хабарництвом, корупцією, торгівлею людьми, нелегальною імміграцією та легалізацією «брудних» грошей. Основним завданням NCA є захист суспільства від організованої злочинності шляхом виявлення та переслідування злочинців, які становлять найбільшу суспільну небезпеку для Великобританії захист суспільства від організованої злочинності. Наразі в NCA працює понад 5 000 співробітників, які володіють широким спектром знань і виконують різноманітні завдання

для захисту суспільства від організованої злочинності. Співробітники збирають і аналізують інформацію та об'єктивно оцінюють загрози, з якими може зіткнутися Великобританія в короткостроковій і довгостроковій перспективі; співробітники NCA використовують свої криміналістичні знання та інноваційні методи для запобігання, стримування і розкриття вже скоєних злочинів, таким чином роблячи громадян і країну безпечнішими від різних видів злочинних посягань [3].

Найбільш вагомим внеском щодо ефективності розкриття даних злочинів став Serious and Organised Crime Threat Assessment. SOCTA - це аналітичний документ, підготовлений Європейським поліцейським офісом (Європол), що оцінює загрозу, яку становить серйозна організована злочинність в Європі, в тому числі в Україні. Методологія оцінки загроз серйозної та організованої злочинності SOCTA Україна була розроблена Міжвідомчим науково-дослідним центром із питань боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, ґрунтуючись на методології Європолу SOCTA (Serious and Organized Crime Threat Assessment).

Вона створена відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» та Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також Стратегії боротьби з організованою злочинністю, затвердженої Кабінетом Міністрів України 16 вересня 2020 року (№ 1126-р). План заходів для реалізації цієї стратегії був затверджений розпорядженням Кабміну від 27 вересня 2022 року (№ 850-р). Крім того, Постанова Кабміну від 26 січня 2022 року (№ 59) передбачає впровадження системи оцінки SOCTA Україна в діяльність центральних органів виконавчої влади. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22 червня 2023 року (№ 513) встановлює форми облікових карток для організованих груп та злочинних організацій, а також сфер їхньої діяльності. Методологія була затверджена 2 листопада 2023 року на засіданні Міжвідомчої робочої групи з координації впровадження системи оцінки SOCTA Україна [4, с.9].

Документ дозволяє країнам отримувати актуальну інформацію про діяльність злочинних угруповань та ефективніше боротися з транснаціональною злочинністю. Звіт SOCTA допомагає Україні в наступних сферах: спостереження та аналіз загроз; SOCTA надає детальну інформацію про види злочинної діяльності, характерні для різних регіонів, включаючи Східну Європу. Це дозволяє українським правоохоронним органам краще зрозуміти структуру та діяльність організованих злочинних угруповань з міжнародними зв'язками. Також Україна активно співпрацює з Європейською поліцейською організацією (Європол), обмінюючись інформацією та спільно протидіючи організованій зло-

чинності. Зокрема, SOCTA дозволяє виявляти основні злочинні мережі, що діють в Україні та Європі, та сприяє їхньому розкриттю. Завдяки SOCTA українські органи влади отримують чіткі вказівки щодо пріоритетних загроз, таких як торгівля людьми, наркоторгівля та кіберзлочинність, що дозволяє правоохоронним органам більш ефективно планувати свої дії.

Також для більш ефективної боротьби з організованою злочинністю Україна може скористатися досвідом також й інших країн, які вже успішно впровадили заходи щодо протидії зазначеним злочинам. Наприклад, у Сполучених Штатах боротьба з організованою злочинністю активно ведеться за допомогою Закону про боротьбу з рекетирським впливом і корумпованими організаціями (RICO). Закон дозволяє переслідувати як окремих членів злочинних угруповань, так і їхніх лідерів та організаторів; програма RICO стала одним з найуспішніших інструментів у боротьбі з мафіозними організаціями. А в Італії одним з найбільших досягнень у боротьбі з мафією стала операція «Чисті руки», яка розпочалася в 1992 році. Операція викрила корупційні зв'язки між політиками та мафією і значно зменшила вплив організованої злочинності в країні. Італійський досвід демонструє важливість комплексного підходу, який включає не лише правоохоронну, а й судову реформу та підвищення прозорості державних інституцій.

Беручи до уваги український та міжнародний досвід, можна визначити, що незважаючи на значний прогрес, зокрема завдяки міжнародній співпраці та впровадженню таких інструментів, як SOCTA, що дозволяє ефективніше виявляти та нейтралізувати загрози, Україні ще є куди прагнути. Необхідне подальше вдосконалення законодавства, зміцнення державних інституцій та правоохоронних органів, а також посилення міжнародної взаємодії для підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю. Україна повинна і надалі активно співпрацювати з такими міжнародними організаціями, як Європейська поліцейська організація (Європол), Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) та ООН для продовження обміну інформацією та проведення спільних операцій. Необхідним є впровадження сучасних інформаційних технологій для моніторингу злочинних угруповань, відстеження фінансових махінацій та боротьби з кіберзлочинністю.

Боротьба з організованою злочинністю в Україні є складним і довготривалим процесом, який потребує не лише внутрішніх реформ, але й активної міжнародної співпраці. Використання досвіду таких країн, як США та Італія, а також участь у міжнародних ініціативах, таких як SOCTA, може значно підвищити ефективність боротьби з організова-

ною злочинністю. Для України ключовими викликами є антикорупційні реформи, вдосконалення правової системи та підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Група з 38 нелегалів намагалася потрапити до Угорщини. https://lb.ua/society/2024/02/08/597538_grupa_z_38_nelegaliv_namagalasya.html (дата звернення: 22.09.2024).
2. У 2023 році зросла ефективність розкриття поліцейськими тяжких та особливо тяжких злочинів. <https://www.npu.gov.ua/news/u-2023-rotsi-zroslo-efektyvnist-rozkryttia-politseiskymy-tiazhkykh-ta-osoblyvo-tiazhkykh-zlochyniv-andrii-niebytov> (дата звернення: 22.09.2024).
3. National Crime Agency Britannia. <https://nationalcrimeagency.gov.uk/who-we-are/our-mission> (дата звернення: 22.09.2024).
4. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності - СОСТА Україна). <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf> (дата звернення: 22.09.2024).

УДК 346.9

Самойленко М. С.,

студентка 5 курсу

юридичного факультету

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Науковий керівник: Озерський І. В.,

д-р юрид. наук, професор, професор кафедри цивільного

та кримінального права і процесу

юридичного факультету

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РОЗМЕЖУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

На сьогоднішній день медіація є одним з найпоширеніших у світі альтернативних способів врегулювання спорів. Проте, в Україні медіація на нормативному рівні з'явилася відносно недавно – Закон України «Про медіацію» прийняли у 2021 році. Інститут врегулювання спору за участю судді є також достатньо новим способом вирішення правових конфліктів, і в нашій державі був уведений у 2017 році.

Дослідженням цієї теми займалися науковці:
Н.М. Грень, О.Р. Кібенко, С.В. Ківалов,
Л.Д. Романадзе, Т.А. Цувіна та інші.

Перед тим, як проводити паралелі між процедурами медіації та врегулювання спору за участю судді, розкриємо їх зміст та переваги.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [1].

Перевагами процедури медіації є: по-перше, економію часу та фінансових ресурсів сторін; по-друге, конфіденційність, за якої зберігається репутація кожної сторони; по-третє, неофіційність такої процедури, за якої сторони спору погоджують дату і тривалість кожної зустрічі, а також вони самі вибирають теми, які обговорюються в медіації; по-четверте, гнучкість процедури, адже переговори йдуть так, як це зручно для сторін, вони контролюють увесь хід переговорів; по-п'яте, сталість прийнятого рішення, оскільки сторони обопільно досягли згоди та прийняли спільне рішення. Також значною перевагою такої процедури є її психологічний аспект, оскільки у разі використання медіації відсутня або мінімальна емоційна напруга сторін, а також повністю відсутній ризик розголошення інформації [2, с. 55].

Урегулювання спору за участю судді – це спосіб вирішення справи, яка перебуває в суді (щодо якої відкрито провадження) за участю судді-доповідача, який ґрунтується на принципах добровільності та конфіденційності і спрямований на мирне врегулювання справи між сторонами. Для правильного розуміння інституту врегулювання спору за участю судді потрібно дослідити його основні засади, вихідні положення, на яких ґрунтується проведення зазначеної процедури. При цьому принципи досліджуваного процесуального інституту не закріплені в чинному законодавстві, але їх можна узагальнити з огляду на його правову природу. До основних принципів інституту врегулювання спору за участю судді можна зарахувати такі: добровільність участі сторін у процедурі; рівність сторін; конфіденційність; арбітрування [3, с. 97].

Перевагами врегулювання спору за участю судді можна назвати такі аспекти: 1) економію часу, ресурсів та прискорення розгляду справи; 2) завершення процедури укладенням мирової угоди дає можливість вийти за межі позовних вимог (предмета і підстав позову); 3)

повернення 50% судового збору у разі вирішення сторонами спору у такий спосіб.

Такі науковці, як Т.А. Цувіна, Н.М. Грень, розглядають врегулювання спору за участю судді як своєрідну модель присудової медіації, а О.Р. Кібенко та С.В. Ківалов відносять такий інститут до судової медіації. Інша група науковців, такі як О.В. Горецький, Т.С. Федорова, Л.Д. Романадзе, стверджують, що врегулювання спору за участю судді є самостійною процедурою, відмінною від медіації.

Ми згодні з позицією вчених щодо віднесення врегулювання спору за участю судді до самостійного виду примирних процедур. Справді, процедура врегулювання спору за участю судді та процедура медіації мають деякі спільні риси, серед яких варто виділити такі: добровільність участі сторін у таких процедурах; суддя та медіатор мають бути незалежними та неупередженими; вільна форма спілкування сторін як із суддею, так і з медіатором, яка не протоколюється; конфіденційність під час проведення процедур, безпосередня відповідальність сторін спору за прийняте в ході процедури рішення.

Проте, медіація та врегулювання спору за участю судді багато в чому і відрізняються. Зокрема, їх можна розмежувати за: місцем у судовому процесі, колом учасників процедури, роллю посередника, наявністю спеціальної підготовки посередника, структурою процедури, орієнтованістю процедури, бажаним результатом процедури, тривалістю процедури, можливістю повторного проведення процедури [4, с. 104].

Якщо порівнювати ці процедури за місцем у судовому процесі, то можемо відмітити, що медіація можлива на будь-якій стадії судового процесу, натомість згідно зі статтею 186 ГПК України врегулювання спору за участю судді проводиться лише до початку розгляду справи по суті [5].

Наступною відмінністю є суб'єктний склад цих процедур. Учасниками процедури медіації є сторони конфлікту та медіатор, а у разі врегулювання спору за участю судді учасниками є сторони спору та суддя.

Посередником у процедурі медіації є нейтральний та незалежний медіатор, якого вибирають сторони. Медіатор допомагає налагодити комунікацію, бо він заінтересований в успішній комунікації та досягненні консенсусу між конфліктуючими сторонами та сприяє пошуку взаємоприйнятної рішення сторонами. Варто наголосити, що медіатор не встановлює факти, не досліджує докази, не надає сторонам порад щодо можливих варіантів вирішення їх спору, не примушує сторони до прийняття певного рішення, а також не виносить обов'язкового

для сторін рішення [4, с. 104]. Посередником у процедурі врегулювання спору за участю судді виступає суддя-доповідач одноособово незалежно від того, в якому складі розглядається справа. Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору. Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору [5].

Стосовно спеціальної підготовки посередника в таких процедурах варто зазначити, що медіатор проходить спеціальне навчання. Водночас вимог до спеціальної підготовки судді, що здійснює врегулювання спору, не передбачається [4, с. 104].

Щодо структури цих процедур, то у ГПК України закріплено порядок призначення та проведення врегулювання спору за участю судді, при цьому процедура не є структурованою. При цьому структурою медіації є конкретні послідовні етапи. Перший етап – підготовка до медіації. На цьому етапі медіатор досліджує інформацію про сторони конфлікту, їхні вимоги; збирає необхідну інформацію; здійснює обмін інформацією і т.д. На другому етапі відбувається проведення (відкриття) медіації. На третьому – досліджуються інтереси. Під час четвертого проходять переговори. На п'ятому – укладається та підписується угода [6, с. 36-37].

Відмінною є також орієнтованість таких процедур, адже медіація орієнтована на інтереси і потреби сторін, а врегулювання спору за участю судді – на позиції сторін.

Наступним критерієм, за яким слід порівняти такі процедури, є бажаний результат їх проведення. Бажаним результатом медіації є консенсус, за якого результат задовольняє інтереси сторін, а у разі врегулювання спору за участю судді бажаним результатом процедури є компроміс, коли сторони взаємно поступаються своїми позиціями [4, с. 105].

Стосовно тривалості цих процедур, то ГПК України у статті 190 визначає максимальний строк проведення врегулювання спору за участю судді – 30 днів [5]. У разі проведення медіації її тривалість визначається за згодою сторін.

Щодо можливості повторного проведення зазначених процедур варто відзначити, що неформальність процедури медіації зумовлює відсутність обмежень щодо кількості її повторного проведення у разі

неуспішності, якщо інше не передбачено договором сторін [7, с. 84], а повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається [5].

Тож можемо підсумувати, що врегулювання спору за участю судді має низку недоліків, серед яких варто виділити: 1) обмеженість 30 днями з початку процедури; 2) процедура не завжди враховує повноту відносин сторін спору, наприклад, психоемоційний складник, орієнтуючись тільки на предмет і підстави позову; 3) сторони взаємно поступаються своїми позиціями; 4) неможливо повторно провести процедуру [4, с. 105].

Крім того, так як процедуру врегулювання спору за участю судді не деталізовано, на практиці судді її оминають. І не лише через відсутність належної регламентації, а й тому, що через позапроцесуальний характер таке врегулювання не зараховується до навантаження суддів, яке і так дуже велике. Зазвичай це виглядає так: суддя під час підготовчого засідання говорить: «Закон вимагає, щоб я запропонував вам врегулювання спору за участю судді, але хтосьна, як його проводити. Отже, вважаймо, що я пропонував» [8].

Отже, процедура врегулювання спору за участю судді в господарському процесі є новою для вітчизняної правової системи. При цьому ця процедура є не медіацією, а виступає як самостійний вид примирних процедур. Вони різняться за місцем у судовому процесі, учасниками, посередниками, структурою, тривалістю та строками, можливістю повторного проведення тощо. Однак, на практиці виникають проблеми із застосуванням цієї процедури, оскільки вона є недостатньо регламентованою. Медіація ж надає нові можливості для врегулювання господарських спорів, оскільки допомагає сторонам зберегти дружні відносини, вирішити спір швидко та дешево, а також не надає йому широкого розголосу.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 06.10.2024).
2. Андрієвська Л.О., Зеленіна М.В. До питання співвідношення врегулювання спору за участю судді та медіації відповідно до цивільного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 54–56.
3. Євхутіч І.М., Здреник І.В. Медіація VS врегулювання спору за участі судді: основні способи урегулювання цивільних та господарсь-

ких правових конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 94-98.

4. Лисак О.О., Притика Ю.Д. Порівняльна характеристика медіації та врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 103-105.

5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 08.10.2024).

6. Калмикова Л. Медіація: модний тренд чи нагальна потреба? *Вісник*. 2023. № 12 (97). С. 32-39.

7. Токарева К.С. Порівняльний аспект врегулювання спорів за участю судді та за допомогою медіації. *Юридичний вісник*. 2020. № 4 (57). С. 83–88.

8. Лазебний Л. Медіація vs врегулювання спору за участю судді. *Юридична Газета online*. 29 вересня 2021. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mediaciya-vs-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi.html> (дата звернення: 05.10.2024).

УДК 378:342.733

Самойленко М. С.

*студентка 5 курсу юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

Науковий керівник: Озерський І. В.,

*д-р юрид. наук, професор, професор кафедри цивільного
та кримінального права і процесу юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

КОНЦЕПЦІЯ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ВИЩУ ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ: «ЗА» ТА «ПРОТИ»

Наша держава обрала європейський вектор розвитку. Отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі і початок переговорної процедури покладають на Україну серйозні обов'язки, пов'язані із дотримання принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя, забезпеченням гарантій захисту прав і основоположних свобод людини. Це зумовлює посилення ролі правничої професії у реалізації поставлених цілей. Тому вища юридична освіта набуває дуже великого значення, оскільки Основним Законом України

вона визнана необхідною кваліфікаційною вимогою доступу до ключових посад у сфері правосуддя.

11 вересня 2024 року робочою групою з питань реформування юридичної освіти була затверджена концепція проєкту Закону України «Про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії» (далі – проєкт Закону). **Метою** проєкту Закону є унормування сфери вищої юридичної освіти щодо забезпечення спроможності здобувачів освіти у подальшому виконувати функції із застосування та тлумачення норм права, ґрунтуючись на принципах верховенства права та примату прав людини та основоположних свобод [1, с. 6].

Предмет правового регулювання складають суспільні відносини у сфері підготовки правників, зокрема, щодо:

- доступу до вищої юридичної освіти;
- структури вищої юридичної освіти;
- посилення інституційної спроможності закладів вищої освіти щодо підготовки правників відповідно до сучасних вимог демократичного суспільства;
- забезпечення практичної підготовки здобувачів вищої юридичної освіти [1, с. 7].

Найважливішими **проблемами**, що потребують свого вирішення винятково за допомогою прийняття окремого закону про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії, є, на думку авторів проєкту Закону, наступні:

1. Відсутність законодавчого визначення вищої юридичної освіти та порядку обрахування стажу професійної діяльності у сфері права, що призводить до неоднозначного їх тлумачення в правозастосовній діяльності.

2. Існування різних систем доступу до вищої юридичної освіти та підготовки правників, в залежності від підпорядкування закладу вищої освіти, що порушує принцип справедливості та рівних умов доступу до здобуття вищої юридичної освіти;

3. Неефективна та непрозора система формування та розподілу публічних коштів на підготовку правників;

4. Розбалансована, надмірно і необґрунтовано велика кількість професій і посад, для зайняття яких законодавчо вимагається наявність вищої юридичної освіти;

5. Неефективна і необґрунтована ступенева система підготовки правників, відсутність повноцінної можливості та потреби в реалізації професійних прав випускників бакалаврату з права;

6. Відсутність спеціальних вимог щодо започаткування та провадження освітньої діяльності за освітніми програмами, що передба-

чають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання;

7. Недостатня участь представників правничої професії у навчальному процесі та процедурах внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освітніх програм з права;

8. Недостатньо ефективна система зовнішнього забезпечення якості вищої юридичної освіти, яка не враховує результати Єдиного державного кваліфікаційного іспиту здобувачів освіти, які завершують навчання на освітніх програмах з права та рівень працевлаштування випускників закладів вищої освіти за фахом у сфері права.

9. Відсутність законодавчого закріплення форм і способів взаємодії між закладами вищої освіти, державними органами та професійними правничими об'єднаннями щодо забезпечення ефективної практичної підготовки здобувачів вищої юридичної освіти;

10. Недостатня ефективність Єдиного державного кваліфікаційного іспиту як інструменту перевірки рівня опанування магістрами освітньої програми та атестації про здобуття вищої юридичної освіти на освітньому рівні «Магістр»;

11. Низька якість підготовки правників, які здобувають вищу юридичну освіту за заочною формою здобуття освіти;

12. Недостатньо ефективне законодавче регулювання порядку скликання та проведення з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ для обрання членів органів, визначених Конституцією України, законами України «Про Вищу раду правосуддя», «Про прокуратуру» та «Про Конституційний Суд України» [1, с. 6].

Для їх вирішення у проєкті Закону пропонується наступне.

Щодо доступу до юридичної освіти:

- розмежування підготовки фахівців для правничої професії та підготовки кадрів для органів правопорядку. Воно передбачає, що підготовка здобувачів вищої освіти зі спеціальностей, які дозволяють обіймати посади або провадити види діяльності, кваліфікаційні вимоги до яких передбачають наявність повної вищої або вищої юридичної освіти, не здійснюється у вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, а підготовка здобувачів вищої освіти в галузі безпеки та оборони здійснюється виключно вищими військовими навчальними закладами, закладами вищої освіти із специфічними умовами навчання та військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти;

- посилення вимог щодо добору на навчання для здобуття вищої юридичної освіти;
- здійснення підготовки правників виключно на базі повної загальної середньої освіти за результатами ЗНО.

Зміна структури юридичної освіти:

- перехід на наскрізну (без поділу на бакалаврський і магістерський рівні) підготовку правників за освітнім рівнем «Магістр»;
- відмова від підготовки правників за освітніми рівнями фаховий молодший бакалавр, молодший бакалавр та бакалавр права;
- відмова від підготовки правників за заочною формою здобуття освіти та її трансформація у змішану (очну та дистанційну) форму навчання.

Щодо посилення інституційної спроможності закладів вищої освіти забезпечувати підготовку правників відповідно до вимог демократичного суспільства:

- посилення вимог до закладів вищої освіти щодо освітньої діяльності з підготовки правників;
- посилення ролі Єдиного державного кваліфікаційного іспиту щодо визначення спроможності здобувачів вищої юридичної освіти до первинної правничої діяльності;
- посилення акредитаційних вимог до освітніх програм з підготовки правників з обов'язковим урахуванням результатів складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту здобувачами освіти та рівня працевлаштування випускників закладів вищої освіти за фахом у сфері права.

Забезпечення практичної підготовки здобувачів вищої юридичної освіти:

- присвоєння професійної кваліфікації «Правник» за результатом позитивного складання здобувачами вищої юридичної освіти Єдиного державного кваліфікаційного іспиту;
- визначення позитивного складання покрокового Єдиного державного кваліфікаційного іспиту з присвоєнням за результатами складання останнього кроку професійної кваліфікації «Правник» обов'язковою умовою доступу до правничої професії [2].

Варто відмітити, що наведені зміни у царині юридичної освіти відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням нашої держави, у тому числі у напрямі європейської інтеграції. Пріоритети на 2024 рік Групи послів G7 з підтримки України передбачають, зокрема, вдосконалення законодавства на підтримку високоякісної, вільної від корупції та інституційно розмежованої юридичної освіти та підготовки кадрів для органів правопорядку. Це відповідає вимогам Європейського Союзу

стосовно стабільності демократичних процесів, незалежності судової системи та боротьби з корупцією, що є фундаментальними умовами для вступу до ЄС [1, с. 10].

При цьому, на думку фахівців, до концепції не увійшла ціла низка важливих питань, зокрема: у чому полягає сутність поняття правничої професії та її окремих видів; чи є потрібною уніфікація вимог для допуску до різних видів правничих професій; яким чином можливо забезпечити якість правничої освіти; яке значення правничих шкіл у забезпеченні освіти; яка перспектива вдосконалення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; яким чином необхідно змінити спроможність ЗНО/НМТ для забезпечення відбору вступників, здатних опанувати правничий фах?

Поза увагою концепції залишилися і питання удосконалення правової освіти, зокрема її змісту, структури, напрямів. А без цього всі організаційні, формальні та косметичні зміни не дозволять реалізувати проголошену мету концепції. Незрозумілим є й твердження про те, що впровадження проекту Закону не потребує збільшення бюджетних витрат. Виникає логічне питання: як без інвестицій в освіту можна її кардинально вдосконалити? [3].

Отже, як бачимо, проєкт закону про вищу юридичну освіту не є ідеальним, і не містить багато важливих питань. Однак, все ж таки прийняття окремого закону, який врегульовуватиме питання вищої юридичної освіти та первинного доступу до правничої професії, буде слугувати нормативною базою для забезпечення високих стандартів юридичної освіти, практичної підготовки студентів-юристів, оцінювання рівня їх знань, визначення умов первинного доступу до правничої професії що, у свою чергу, підвищить якість юридичної освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Про вищу юридичну освіту та первинний доступ до правничої професії: Концепція проєкту Закону України від 11.09.2024. URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/34720.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).

2. Мамченко Н. На юриста більше не можна буде навчатися заочно, а кількість юридичних вишів скоротять – у парламенті підготували зміни. *Судово-юридична газета*. 12.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310393-na-yurista-bolshe-nelzya-budet-uchitsya-zaочно-a-kolichestvo-yuridicheskikh-vuzov-sokratyat-v-parlamente-podgotovili-izmeneniya> (дата звернення: 07.10.2024).

3. Ковальський В. Концепція реформування правничої освіти. Чи остання?..*Lex Inform: Юридичні новини України*. 18.09.2024. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/kontseptsiya-reformuvannya-pravnychoyi-osvity-chy-ostannya/> (дата звернення: 08.10.2024).

УДК 343.9

Блага А. Б.,

*д-р юрид. наук, доцент, завідувач кафедри,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.*

Пахомова В. А.,

студентка VI курсу

*Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.*

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Домашнє насильство є поширеним явищем, від якого переважно страждають жінки та діти. Воно є прямим порушенням основоположних прав людини, таких як право на життя, безпеку та особисту недоторканність.

Україна взяла на себе зобов'язання щодо захисту прав людини та боротьби з домашнім насильством, підписавши та ратифікувавши низку міжнародних договорів, серед яких найбільш значущою є Стамбульська Конвенція.

Станом на зараз на національному рівні прийнята низка нормативно-правових актів різного рівня (закони, постанови Кабінету Міністрів України, Указ Президента України, накази центральних органів виконавчої влади), якими закріплені порядок, види, форми та методи протидії насильству, відповідальність за його вчинення, захист постраждалих, а також повноваження різних суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає поняття протидії домашньому насильству як систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту

постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [1].

Відповідно до цього визначення, основними напрямками протидії домашньому насильству є:

- *припинення домашнього насильства*, зокрема вказівка порушникові на протиправність його дій та вимога їх негайного припинення, у разі необхідності – застосування заходів фізичного впливу, спецзасобів; поновлення порушених домашнім насильством юридичних відносин; запобігання шкідливим наслідкам насильства; забезпечення умов для притягнення кривдників до відповідальності;

- *надання допомоги та захисту постраждалій особі*, яке, зокрема, включає надання постраждалим особам інформації про їхні права та можливості реалізації таких прав; забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги; надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб; забезпечення постраждалим особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правничої допомоги тощо;

- *відшкодування завданої постраждалій особі шкоди*, зокрема – завданих кривдником матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, яке здійснюється за допомогою звернення до суду, а саме: шляхом подачі цивільного позову про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої домашнім насильством в рамках кримінального провадження або в рамках цивільного провадження;

- *належне розслідування випадків домашнього насильства*, яке полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для провадження по справах про адміністративні правопорушення та кримінальних справах;

- *притягнення до відповідальності кривдників*, оскільки за вчинення домашнього насильства передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність;

- *зміна насильницької моделі поведінки кривдників*, яка, зокрема, забезпечується застосуванням спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству як-от: термінового заборонного припису стосовно кривдника; обмежувального припису стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

До суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відносяться: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Їх перелік та повноваження наведені у статтях 6 – 14 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

І хоча державна виконавча служба (далі – ДВС) не відноситься до спеціалізованих суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству, однак вона також відіграє важливу роль, у першу чергу, коли кривдник в порядку цивільного судочинства також визнаний боржником (наприклад, у зв'язку із невідшкодуванням завданої моральної чи матеріальної шкоди, несплатою аліментів тощо) або є рішення про його виселення чи усунення перешкод у здійсненні постраждалою від домашнього насильства права користування та розпорядження своїм майном.

Власний практичний досвід роботи у ДВС дозволяє стверджувати, що насамперед це відбувається через виконання судових рішень і забезпечення дотримання законодавства, що спрямоване на захист постраждалих насильства. Згідно статті 1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження представляє собою завершальну стадію судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) – сукупність дій, визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню [2].

Основними механізмами, за допомогою яких ДВС допомагає в боротьбі з домашнім насильством є:

- *виконання судових рішень про заборонні приписи*: якщо суд ухвалює рішення щодо заборони наблизитися до жертви, контактувати з нею або проживати в спільному житті, в такому випадку ДВС має зобов'язання виконати припис суду. Роль виконавця полягає у тому, що він слідкує за виконанням судового рішення боржником належним чином. Якщо боржник порушує судові приписи, ініціюються подальші заходи, які можуть включати примусове виселення або залучення правоохоронних органів;

– *конфіскація майна боржника-кривдника*. Суд може постановити конфіскувати майно кривдника або накласти на нього штрафні санкції, де ДВС має відповідати за примусове виконання таких рішень. Арешт майна кривдника здійснюється з метою компенсації шкоди, яка була завдана жертві;

– *виселення кривдника*. Коли суд ухвалює рішення про виселення кривдника з житлового приміщення, то державним виконавцем виселення такої особи здійснюється у примусовому порядку для забезпечення безпеки жертви. Механізм виконання рішення про виселення боржника встановлено у статті 66 Закону України «Про виконавче провадження», в якій зазначено, що державний виконавець перевіряє виконання рішення про виселення боржника самостійно на наступний робочий день після встановленого строку згідно частини 6 статті 26 вищезазначеного Закону [2]. Якщо боржник самостійно не виконав таке рішення, державний виконавець виконує його в примусовому порядку, призначаючи день і час примусового виконання, повідомляючи у письмовому вигляді боржника з надсиланням на адресу де має проводитися виселення або за тією адресою, достовірно встановленою державним виконавцем. Якщо боржник відсутній, хоча належним чином він повідомлений про день і час проведення примусового виселення, під час виконання рішення про виселення боржника не є перешкодою для його виселення.

Примусове виселення – звільнення приміщення, вказаного у виконавчому документі, від боржника, його майна, домашніх тварин та заборона боржнику користуватися цим приміщенням. Виселення боржника обов’язково проводиться з понятими та з поліцією якщо воно має характер примусового виконання [2].

Якщо боржник перешкоджає виселенню, державний виконавець накладає на нього штраф, у порядку, визначеному у цьому Законі.

Обов’язково державним виконавцем має бути складений акт державного виконавця, який підписується особами, які брали участь у виконанні рішення щодо примусового виселення.

– *сприяння у виконанні заходів тимчасового захисту*. ДВС може виконувати рішення суду щодо тимчасового вилучення у кривдника зброї або інших предметів, які можуть бути використані для вчинення насильства.

Таким чином, державна виконавча служба забезпечує ефективне використання правових рішень, які сприяють захисту прав і безпеки постраждалих від домашнього насильства. ДВС має співпрацю з правоохоронними органами, надавачами соціальних послуг та іншими суб’єктами, які залучаються до протидії домашньому насильству. Для

підвищення ефективності роботи ДВС в сфері запобігання та протидії домашньому насильству необхідним є проведення активної профілактичної роботи серед населення задля підвищення обізнаності про проблему домашнього насильства та шляхи її вирішення. За умови комплексного підходу до вирішення проблем з проявами домашнього насильства можна досягти вагомих результатів.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII : станом на 1 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

УДК 004.4'27

Боровльова С. Ю.,

*ст. викладач кафедри інженерії програмного забезпечення
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

Сомряков Б. О.,

*студент факультету комп'ютерних наук
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПЕРЕДБАЧЕННІ ВИНИ АБО НЕВИНУВАТОСТІ В ЮРИДИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Штучний інтелект (ШІ) широко застосовується не лише в комп'ютерних науках, а й у таких сферах, як біологія, економіка, медицина, соціальні науки, екологія, та інших. Проте, незважаючи на великий потенціал використання штучного інтелекту в юридичній сфері воно залишається рідкісним явищем. ШІ включає в себе різноманітні методи та технології, однією з найпотужніших є нейронні мережі.

Нейронна мережа — це математична модель, що працює за принципом людського мозку. Вона навчається шляхом первинного опрацювання великого набору даних, не вимагаючи написання окремого коду під конкретне завдання.

На рисунку 1 зображена структура нейронної мережі, яка може бути використана для визначення вини або невинуватості особи.

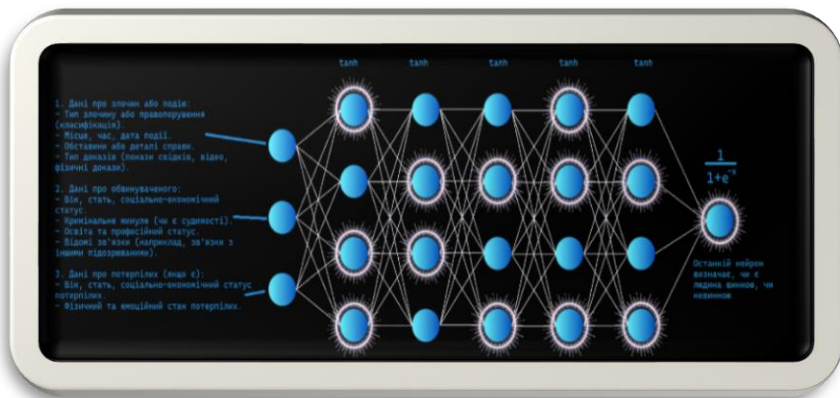

Рис.1. – Застосування нейронної мережі для прогнозування вини

Кінцева функція в цій моделі буде сигмоїдною (1) та на вхідному рівні буде використовуватися інформація про клієнта, якого звинувачують. Це дозволить мережі видавати ймовірність належності до однієї з двох категорій – винуватості чи невинуватості.

$$\sigma(x) = \frac{1}{1+e^{-x}} \quad (1)$$

Електронні засоби давно використовуються в судовій практиці, наприклад, у вигляді детекторів брехні. Проте їх точність не є абсолютною, і вони не можуть гарантувати 100 % результат. Це ж стосується й нейронних мереж: хоча вони можуть надавати корисні прогнози, їхні результати також мають свої обмеження. Ця невизначеність є одним із головних недоліків таких технологій у юридичній сфері.

Однак цю проблему можна частково вирішити за допомогою крос-валідації (2), яка дозволяє оцінити похибку моделі на різних підмножинах даних. Використання крос-валідації зменшує ризик надмірної адаптації та підвищує точність прогнозів. Це, в свою чергу, може покращити надійність технологій у юридичній сфері, а також сприяти більш ефективному прийняттю рішень суддями та адвокатами, що знижує ймовірність апеляцій та юридичних оскаржень.

$$-\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i * \log(\hat{y}_i) + (1 - y_i) * \log(1 - \hat{y}_i) \quad (2)$$

Цей процес дозволяє юридичним фахівцям не лише оцінювати ефективність моделі, але й адаптувати стратегії захисту на основі даних, отриманих у процесі аналізу. Ймовірність правильної відповіді моделі може змінюватися в залежності від вибраних параметрів та введених даних. Наприклад, на рисунку 2 представлена ілюстрація зміни в точності прогнозів нейронної мережі в процесі крос-валідації з різним значенням параметру швидкості навчання.

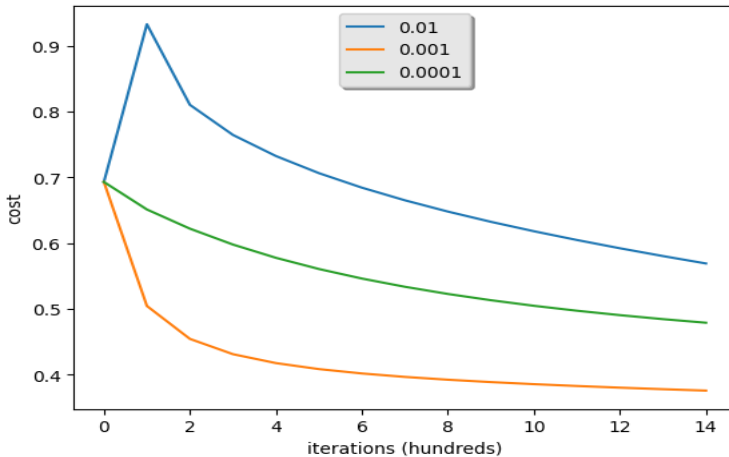

Рис.2. – Зміни в точності прогнозів нейронної мережі в процесі крос-валідації з різним значенням параметру швидкості навчання

Отже, загалом, застосування нейронних мереж у юридичній сфері є дуже перспективною ідеєю, яка може суттєво покращити процеси в судовій системі. Проте необхідно приділити більше уваги тестуванню та вдосконаленню цих технологій, щоб забезпечити їх ефективність, справедливість і надійність у реальних умовах.

*Дибленко А. А.,
студентка 3 курсу
юридичний факультет, спеціальність 081 «Право»
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник: Волкович О. Ю.,
к. ю. н. доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ПРОЦЕДУРА ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є надзвичайним правовим режимом, що запроваджується в Україні для захисту суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави в умовах зовнішньої агресії. Він значно впливає на різні аспекти суспільного життя, включно з економічною діяльністю. Одним із ключових завдань держави в таких умовах є забезпечення безперервного функціонування суб'єктів господарювання, які відіграють важливу роль в підтримці економічної стабільності та задоволенні основних потреб населення.

В умовах воєнного стану процедура державної реєстрації суб'єктів господарювання зазнає певних змін і адаптацій, спрямованих на спрощення адміністративних процедур, зменшення ризиків та забезпечення безпеки як державних органів, так і самих підприємців. Такі зміни стосуються як механізмів реєстрації нових підприємств, так і внесення змін до даних про вже існуючі компанії. У контексті воєнного стану особливого значення набувають питання забезпечення оперативності, доступності та захисту інформації при реєстрації суб'єктів господарювання.

У зв'язку з запровадженням воєнного стану в Україні, державне регулювання у сфері реєстрації суб'єктів господарювання зазнало суттєвих змін. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164» було встановлено низку особливостей у процедурі державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ФОП) для спрощення та адаптації адміністративних процесів до умов воєнного часу[1].

Одним із ключових аспектів цієї постанови є надання Міністерству юстиції (Мін'юсту) повноважень щодо затвердження переліку держав-

них реєстраторів та посадових осіб, які отримують доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань. Це рішення спрямоване на забезпечення безперервності процесів реєстрації та доступності інформації про суб'єктів господарювання в умовах обмеженої роботи реєстраційних органів. Актуальна інформація про державних реєстраторів та їхні контактні дані оприлюднюється на офіційному сайті Мін'юсту.

Постанова також передбачає можливість надсилання документів для реєстрації в електронному вигляді, що значно прискорює процес взаємодії між заявником та реєстратором. Документи можуть бути надіслані електронною поштою або іншими засобами зв'язку, а підписування документів у присутності реєстратора здійснюється без обов'язкового нотаріального засвідчення справжності підпису. Така лібералізація адміністративних процедур дозволяє прискорити процеси реєстрації та знизити ризики, пов'язані з обмеженнями фізичного доступу до реєстраційних органів.

Крім того, для забезпечення оперативності проведення реєстрації, незалежно від місцезнаходження заявника чи нерухомого майна, державна реєстрація здійснюється негайно після отримання всіх належних документів. Сплата адміністративного збору за державну реєстрацію також може бути підтверджена електронною копією або скріншотом платіжного документа, що додатково спрощує процеси оформлення[2].

Постановою Кабінету Міністрів від 18.03.2022 № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» було врегульовано питання розпочатку господарської діяльності у спрощеному порядку. Важливим нововведенням є можливість суб'єктам господарювання розпочати свою діяльність без необхідності отримання дозвільних документів (ліцензій, інших дозволів). Замість цього, підприємці подають декларацію про провадження господарської діяльності до Міністерства економіки (або до Міністерства внутрішніх справ для охоронної діяльності). Декларація може бути подана як у електронній формі через портал Дія, так і у паперовій формі через центри надання адміністративних послуг[3].

Водночас, на певні види господарської діяльності, такі як використання ядерної енергії, поводження з небезпечними відходами, розробка корисних копалин тощо, не поширюється спрощений режим. Після завершення воєнного стану суб'єкти, які почали свою діяльність на підставі декларації, зобов'язані протягом одного місяця отримати відповідні дозвільні документи, що не призведе до зупинення чи припинення їх діяльності. На думку Волкович О.Ю., необхідність державно-

го регулювання ринкового механізму обумовлюється негативними наслідками, які можуть мати місце та мають бути попереджені або обмежені. Зокрема, ринку притаманні такі недоліки: він не сприяє збереженню невідновлюваних природних ресурсів; не має економічно-го механізму захисту навколишнього середовища та ін. [5; с.42].

Окрім спрощення реєстраційних процедур, українське законодавство передбачає і певну лібералізацію ведення бізнесу в умовах воєнного стану. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 тимчасово припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю), за винятком заходів, спрямованих на запобігання неконтрольованому зростанню цін на соціально значущі товари[4].

З огляду на надзвичайні умови воєнного стану та необхідність забезпечення достовірності й актуальності даних в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Міністерство юстиції України оновило процедури, що регулюють державну реєстрацію найбільш актуальних суб'єктів господарювання та юридичних осіб. У зв'язку з цим були встановлені пріоритетні напрями реєстраційних дій, що мають на меті зберегти функціональність і доступність правової інформації про суб'єктів господарської діяльності в умовах кризи.

Зокрема, з метою сприяння громадській та економічній діяльності, передбачено невідкладну державну реєстрацію таких суб'єктів:

- благодійних організацій та громадських об'єднань, а також змін до відомостей про них, зокрема до їхніх статутів;
- товариств з обмеженою відповідальністю (ТзОВ), фермерських господарств, громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону;
- змін до відомостей про керівника юридичної особи та інших осіб, уповноважених діяти від її імені, крім випадків, що стосуються громадських формувань;
- змін місцезнаходження юридичної особи;
- змін до установчих документів юридичної особи, за винятком випадків, що стосуються зміни розміру статутного капіталу, складу засновників або їхніх часток;
- змін видів економічної діяльності юридичних осіб.

Окрім цього, особливі пріоритети надано реєстраційним діям щодо органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також державних та комунальних підприємств, організацій, установ.

У період воєнного стану також актуалізовано реєстрацію таких правочинів:

- створення та внесення змін до відомостей про відокремлені підрозділи юридичних осіб;
- припинення діяльності відокремлених підрозділів юридичних осіб;
- змін до відомостей про відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій та представництв, філій іноземних благодійних організацій;
- ухвалення рішень про припинення діяльності юридичних осіб.

Щодо фізичних осіб-підприємців (ФОП), здійснюється реєстрація нових ФОП, припинення їх підприємницької діяльності, а також внесення змін до відомостей про ФОП, включаючи тих, хто був зареєстрований до 1 липня 2004 року.

Додатково, на звернення фізичних та юридичних осіб державні реєстратори, включені до спеціального переліку, надають необхідну інформацію з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Це забезпечує безперервний доступ до актуальної правової інформації, необхідної для здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану [6].

Аналізуючи викладені вище аспекти, можна стверджувати, що у період воєнного стану в Україні забезпечення безперервної діяльності суб'єктів господарювання є критично важливим для підтримки економічної стабільності та соціальної безпеки. Нормативні зміни, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України № 209, 314 та інші, спрямовані на спрощення та прискорення процесів державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців (ФОП). Особлива увага приділяється реєстрації благодійних організацій, товариств з обмеженою відповідальністю, фермерських господарств та громадських формувань, а також внесенню змін до установчих документів та керівного складу юридичних осіб.

Запроваджені нововведення дозволяють здійснювати реєстраційні дії оперативно, зокрема в електронній формі, що забезпечує доступність реєстраційних послуг незалежно від місцезнаходження заявників або об'єктів реєстрації. Крім того, упроваджено спрощену процедуру початку господарської діяльності без отримання дозвільних документів, що дозволяє підприємцям швидше реагувати на потреби ринку в умовах кризи.

Таким чином, ухвалені нормативно-правові акти забезпечують баланс між необхідністю державного контролю та підтримкою підприємницької діяльності, сприяючи економічній стійкості України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. *Офіційний портал Верховної Ради України*. 2022

2. Спрощено порядок державної реєстрації суб'єктів підприємництва та провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Омбудсман України. 2022. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/sproshcheno-poryadok-derzhavnoyi-reyestratsiyi-subyektiv-pidpriyemnictva-ta-provadzheniya-gospodarskoyi-diyalnosti-v-umovah-voyennogo-stanu (дата звернення: 06.10.2024р.)

3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 18.03.2022 № 314. *Офіційний портал Верховної Ради України*. 2022

4. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. *Офіційний портал Верховної Ради України*. 2022

5. Волкович О.Ю. Актуальні питання реформування господарських відносин при реалізації державної регуляторної політики. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права*: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції м. Одеса, 24 лютого 2017 р. / редкол. В.П. Маковій та ін. Одеса. ОДУВ. С.40-44.

6. Оновлено перелік суб'єктів, яким в умовах воєнного стану проводиться державна реєстрація юридичних осіб та ФОП: Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/onovleno-perelik-subyektiv-yakim-v-umovah-voyennogo-stanu-provoditsya> (дата звернення: 08.10.2024р.)

М'ялик В. С.,

*студентка 5 курсу спеціальності «Право»,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

Науковий керівник: Коваль А. А.,

*д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНЦЕПЦІЯ ПРАВ П'ЯТОГО ПОКОЛІННЯ

Відомо, що права людини як комплекс невід'ємних, непорушуваних свобод і юридичних можливостей, обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві [1]. Проте, суспільство змінюється, а тому змінюються права людини: їх обсяг, зміст та перелік. Вони протягом історії розвитку людства також еволюціонують, розширюються та вдосконалюються. Тобто, обсяг прав людини завжди пов'язаний із певним етапом розвитку людської цивілізації, оскільки відображає основні тенденції розвитку суспільства, історичні та культурні здобутки, а також науково-технічні досягнення.

З цього твердження випливає сутність генераційного підходу до класифікації прав людини, відповідно до якого існують певні покоління прав людини. Наразі більшість науковців сходяться на твердженні про існування чотирьох поколінь прав людини, останнє з яких стало відповіддю на виклики, які підготувало ХХІ століття. Проте, як щодо п'ятого покоління прав людини? Чи не зарано говорити про його появу, в той час як деякі фахівці ставлять під сумнів існування прав четвертого покоління?

Безперечно, дана тема точно не залишиться поза увагою науковців, оскільки марно сподіватися на те, що концепція поколінь прав людини остаточно сформульована і не потребує продовження. На мій погляд, про права п'ятого покоління варто вже відкрито говорити, адже науково-технічний прогрес не стоїть на місці, людство розвивається, а тому постають нові виклики, з'являються нові тенденції.

Як вже було згадано, еволюція прав людини відображає зміну соціально-політичних, економічних, технологічних та культурних умов життя. Перші чотири покоління прав включають основоположні громадянські, політичні, соціально-економічні, культурні та колективні права. Однак на сучасному етапі розвитку виникає необхідність окрес-

лення та визначення напрямів практичної реалізації нових прав, які отримали назву «права п'ятого покоління».

І поки єдиних та чітких критеріїв виокремлення складових п'ятого покоління прав та їх визначення серед наукової спільноти не існує, втім це не заважає фахівцям та теоретикам робити перші кроки в цьому напрямку. Так, В. Чукаєва йменує їх «божественними», основу яких становлять такі цінності як любов, інформація та енергія [2]. Тобто, це права, що формуються в рамках розвитку інформаційних технологій, релігійних, ідеологічних стандартів. Водночас, на думку інших науковців, права моральної та духовної сфер, які спрямовані на захист духовної сутності людини, її душі належать до четвертого покоління прав людини [3]. Однак якщо аналізувати обсяг та стан реалізації прав четвертого покоління можна зрозуміти, що їх морально-духовний аспект залишився невирішеним, а тому перейде до сфери п'ятого покоління.

Духовно-моральні права і свободи людини – таку назву правам п'ятого покоління пропонують Р. Харитонов та А. Замостенчук. Ці права покликані захищати людину, її душу від руйнівного впливу навколишнього світу. До таких прав вони відносять: право на повагу до духовної та моральної гідності, право на духовну освіту та виховання, право на народження в любові, право на творчість, яка не порушує норми права [4].

Моральність та духовність – не єдине чим опікуватиметься новоявлене покоління. Стрімкий розвиток технологій та наукового прогресу відіграють чималу роль у сучасному суспільстві, а тому не можуть не впливати на права людини. Тож дана тема залишається актуальною й для п'ятого покоління прав, яке, зокрема, охоплюватиме нові сфери, що виникають на перетині технологій та людського буття. Прикладом такої взаємодії можуть бути складні етичні питання, такі як створення штучного життя чи зміна людської природи.

Таким чином, ми повертаємося до четвертого покоління з його правами на евтаназію, заборону клонування, штучне запліднення, трансплантацію органів, доступ до мережі Інтернет і подібне. Адже здобутки цього покоління не можуть не знайти своє продовження у наступному поколінні, а тому ми знову й знову повертатимемось до прав попередніх поколінь. З цього випливає важливе твердження про те, що кожне наступне покоління прав людини ніяким чином не применшує і не скасовує усіх попередніх поколінь. Кожне наступне покоління лише доповнює, уточнює і розширює перелік тих прав, які вже були раніше сформовані.

Саме тому в контексті аналізу спроб окреслити складові прав п'ятого покоління було згадано про досягнення в галузі біології, меди-

чини та генетики. На додачу, можна згадати й про дослідження космосу як ще однієї теми, яка цілком ймовірно матиме продовження в п'ятому поколінні. Оскільки сьогодні постає проблема вироблення правил космічної діяльності: норм, стандартів на міжнародному рівні з метою регламентації космічної діяльності та її безпеки, а також засобів моніторингу діяльності [5].

Отже, можна говорити про те, що складові п'ятого покоління прав людини та напрямки їх реалізації формуються та окреслюються вже сьогодні. Втім, треба бути готовим і до викликів, які можуть виникнути, зокрема відмова посадовців в нормативному закріпленні прав або ж фіктивне закріплення на державному рівні, суперечність з нормами релігії та етики, перекочування невирішених проблем з одного покоління в інше, несхвалення зі сторони церкви та інше. Тому перед науковцями постає широке поле для дискусій та дослідження цих проблем не лише з точки зору права, а й інших відповідних галузей та сфер.

Як підсумок варто наголосити, що права людини нерозривно пов'язані з розвитком суспільства, яке з моменту створення постійно трансформувалося, еволюціонувало та зростало. Тому й не дивно, що основні тенденції розвитку суспільства, історичні та культурні здобутки, а також науково-технічні досягнення отримали своє відображення в певному поколінні прав людини. Науковцями ствердно визнані чотири покоління прав людини, крім того, вже можна говорити про появу нового п'ятого покоління, складові та напрямки реалізації якого нині починають обговорювати та окреслювати в науковому колі. Права п'ятого покоління, які ще називають «божественними», а також «духовно-моральними» є важливим етапом еволюції прав людини, оскільки вони відображають нові виклики і можливості сучасного світу. Дана категорія прав лише починає викристалізовуватися, але вже зачіпає такі теми як духовність, моральність, релігія, етика, генетика, медицина, біологія та космос. Що потребує подальших як теоретичних, так і практичних досліджень з боку правників та вчених інших галузей науки.

Список використаних джерел:

1. Левченко К. Б., Чернявський С. С., Дунебабін А. В. та ін. Настільна книга громадянина. Харків : Фоліо, 2020. 734 с.
2. Чукаєва В. О. Права людини: розвиток, сучасний стан. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах* : Матеріали VI Міжнар. правн. форуму, м. Чернівці, 9 черв. 2023 р. 2023. С. 119–123.

3. Турияниця В. В. Кристалізація напрямів і складових п'ятого покоління прав людини. *Science, trends and perspectives : Abstracts of XVII International Scientific and Practical Conference*, м. Tokyo, 18–19 трав. 2020 р. 2020. С. 381–383.

4. Харитонов Р. Ф., Замостенчук А. О. Проблематика четвертого та п'ятого покоління прав людини. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19 трав. 2023 р. Одеса, 2023. С. 370–372.

5. Турияниця В. В. Гносеологія генезису та еволюції нових, четвертого і п'ятого, поколінь прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. № 75. С. 53–58.

6. Білозьоров Є. В. Права людини в умовах глобалізації: доктринальний підхід. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економіка і право*. 2012. № 18. С. 79–84.

7. Манасарян А. Б. Покоління прав людини» в українському науковому та політичному дискурсах. *Науковий журнал "Політикус"*. 2024. № 3. С. 26–31.

УДК 341.231.14(043.3/5)

Магновський І. Й.,
д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна

ПРАВО НА МИР ЯК ПРАВО ТРЕТЬОГО ПОКОЛІННЯ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

На сьогодні, у зв'язку із кризовими глобалізаційними процесами у світовій політиці загалом та європейській зокрема, складність та суперечливість яких не обійшла й Україну, як ніколи постало питання прав людства, а саме, право на мир, право на безпечне навколишнє середовище, право на сталий розвиток, котрі традиційно відносяться до третього покоління. Виходячи із теперішніх умов розвитку різносторонніх відносин між державами, народами, людством, у межах планетарного масштабу існує нагальна потреба в новітніх підходах вивчення відповідних тенденцій подальшого забезпечення дотримання вищезначених

прав третього покоління, породжуючи тим самим актуальність даної тематики, її доцільність та перспективність дослідження.

Стосовно класифікації прав людини, варто нагадати, що у юридичній науці вона поділяється на три покоління (звісно, теперішній час свідчить про завершення формування четвертого), яка була запроваджена К. Васаком. Указаний поділ відповідав принципу Французької революції 1789 року – «Свобода, рівність, братерство» (з франц. – *liberté, égalité, fraternité*). У зв'язку з цим К. Васак запропонував поділяти права людини на покоління на підставі критерію черговості отримання ними захисту в національному та міжнародному праві. Так, перше покоління прав становлять особисті та політичні права, які засновані на принципі свободи, друге покоління – економічні, соціальні й культурні права, засновані на рівності, а третє покоління т.зв. солідарних прав спираються на принцип братерства чи солідарності. Права, що належать до третього покоління, вважалися такими, що мають солідарний характер, на відміну від прав першого і другого покоління, які мають індивідуальний вимір. Поділ і виокремлення прав третього покоління, на думку К. Васака, були спробою відповіді на феномен глобальної співзалежності [1].

Указані права потрібні для ефективнішої охорони та захисту прав першого та другого покоління, проте також мають власну цінність для особи та держави, а також для збереження міжнародного правопорядку. Загальним обов'язком держав, які декларують повагу до прав людини, є не тільки утримання від їх порушення, а й позитивні дії у сфері їх охорони через забезпечення юридичних, ідеологічних, матеріальних та інших гарантій реального здійснення прав і свобод людини. Щодо прав третього покоління, то їх не можна чітко окреслити як позитивні чи негативні, оскільки для їх забезпечення держави повинні не тільки утримуватися від порушень, а й вчиняти активні дії для охорони і дотримання [2, с. 54].

Дослідження прав людини третього покоління є достатньо складним завданням, оскільки не існує консенсусу ані щодо каталогу цих прав, ані щодо їх суб'єкта. Більше того, чимало дослідників називають їх радше напрямками розвитку, *sui generis* «парасольковим концептом» для захисту прав людини [3, с. 254]. Зі свого боку, як підмічає М. І. Козюбра, права третього покоління перебувають на етапі становлення, що відбувається завдяки глибшому самоусвідомленню людьми своєї людської сутності й людської гідності [4, с. 57].

Ф. Аллотт справедливо звертає увагу на те, що протягом століть людство поступово усвідомлювало себе як цілісність, і лише зараз це усвідомлення стало повним [5, с. 219]. Тепер, коли життя людства на

планеті як сукупності є під загрозою, дрібні відмінності між людьми втрачають значення, що створює реальну можливість творення справжньої єдності людства для вирішення цих проблем. Це вирішення буде важливою історичною подією і першим в історії актом людства як суб'єкта історії. Ф. Аллотт пише про те, що почалася універсальна (глобальна) історія, яка стала можливою завдяки тривимірній глобальній революції (реальний, правовий та ідеальний виміри). Він зазначає, що «глобальна правова революція вимагає трансформації теорії міжнародного суспільства» [6, с. 256].

І. Б. Іванків зауважує, що права і свободи завжди мали певні характерні ознаки, які чітко встановлювали їхні відмінності. Виділення певних прав в окрему групу має бути виконано на підставі суттєвої відмінності їх від інших прав. Виходячи із твердження, що основними правами третього покоління – для котрих існує правова основа – є право на мир, право на безпечне навколишнє середовище та право на сталій, зрівноважений розвиток, відрізняють їх від інших прав людини (звісно, права третього покоління не обмежуються тільки названими трьома видами прав). До того ж, у міжнародних документах, що стосуються зазначених прав третього покоління, підкреслює І. Б. Іванків, вони описуються як необхідна умова для охорони й захисту основних прав людини. Право на мир визнано першим елементом для побудови ефективної системи охорони прав людини, позаяк воєнний стан природно суперечить можливості забезпечення добра для особи. Без забезпечення права на мир, право людини на життя і його захист стає абсолютно не виконуваним, незалежно від наявності численних міжнародних договорів про захист цивільного населення, визначення правил ведення війни тощо, адже кожна особа, що мешкає у зоні воєнних дій, не може бути впевненою у безпеці та захисті свого життя [2, с. 54-55].

Ухвалена в 1981 році Організацією африканської єдності (з 2002 року – Африканський союз) *Африканська хартія прав людини і народів* стала першим і наразі єдиним обов'язковим міжнародним документом, який визнає солідарні права народів, зокрема право на мир, розвиток, самовизначення, довкілля тощо, що є втіленням африканської філософії убунту, яка розглядає людину без відриву від спільноти [7, с. 453]. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка об'єднує десять держав (Філіппіни, Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Бруней, Даруссалам, В'єтнам, Лаос, М'янма, Камбоджа) 17–18 листопада 2012 р. ухвалила Декларацію прав людини АСЕАН [8]. Так, стаття 38 (Право на мир) даної декларації констатує, що кожна людина та народи АСЕАН мають право користуватися миром (right to enjoy peace) у рамках системи АСЕАН з питань безпеки та стабільності, нейтралітету та

свободи, з тим щоб усі права, викладені в цій Декларації, могли бути повністю реалізовані. Із цією метою держави – члени АСЕАН повинні продовжувати зміцнювати дружбу і співробітництво з метою сприяння миру, гармонії і стабільності в регіоні» [9].

Сучасний підхід до розуміння права на мир, як зауважують вчені, заснований на взаємозв'язку права на життя і прав людини, миру і розвитку, поняття людської гідності, ролі жінок у відбудові миру й важливості запобігання збройних конфліктів відповідно до Статуту ООН й інших резолюцій ООН та міжнародного права [10, с. 149-150].

Отже, права людства як права третього покоління є вкрай складними та багатокомпонентними, посеред яких належне місце займають такі права як на мир, здорове довкілля та сталий розвиток, в основі котрих закладені солідарний, колективний принципи. Вони відзначаються інтернаціональним, універсальним, взаємообумовлюючим та взаємозалежним характером, оскільки визнання та дотримання права людства на мир, що забезпечує у цілому право на життя як таке, є ключовим, базовим, фундаментальним, оскільки без нього в глобальному контексті втрачається сутність усіх інших прав.

Список використаних джерел

1. Vasak K. Les différentes catégories des droits de l'homme in Lapeyre. *Les dimensions universelles des droits de l'homme*. Vol. I, 1990, 303 p.
2. Іванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього покоління. *Наукові записки Наукма*. 2016. Том 181. Юридичні науки. С. 54–57.
3. Economic, social, and cultural rights: a textbook / ed. by A. Eide, C. Krause, A. Rosas. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1995. 506 p.
4. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Baïre, 2016. 391 с.
5. Allott P. Reconstituting humanity-new international law. *European Journal of International Law*. 1992. № 3. P. 219–252.
6. Review Essay Symposium: Philip Allott's *Eunomia* and The Health of Nations Thinking Another World: «This Cannot Be How the World Was Meant to Be»: An event to mark the retirement of Professor Philip Allott, Professor of International Public Law, University of Cambridge, 28–29 May 2004 / *European Journal of International Law*. Volume 16, Issue 2, 1 April 2005. P. 255–297.
7. Winks B. E. A covenant of compassion: African humanism and the rights of solidarity in the African Charter on Human and Peoples' Rights. *African Human Rights Law Journal*. 2011. № 11. P. 447–464.
8. ASEAN Member States. URL : <http://asean.org/asean/asean-member-states/>

9. ASEAN, Human Rights Declaration (AHRD) and the Phnom Penh Statement on the Adoption of the AHRD. 2013. ASEAN Publication/2013 (7. Jul) – ASEAN Human Rights Declaration (AHRD) and Its Translation.pdf. URL: <http://www.asean.org/storage/images/resources/>

10. Perry D. J. The Right to Life in Peace: An Essential Condition for Realizing the Right to Health. *Health and Human Rights*. 2015. № 1. P. 148–158.

УДК 159.944.4:347.962

Мілютіна О. О.,

канд. юрид. наук,

*головний спеціаліст із забезпечення зв'язків
із засобами масової інформації та громадськістю
Господарського суду Миколаївської області*

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ СУДУ

Проблеми професійного вигорання ґрунтовно вивчали такі міжнародні дослідники, як К. Маслач, Т. Мапоні та А. Рассел Хохшильд, чий праці заклали фундамент для розуміння особливостей емоційного виснаження та професійного стресу. Серед українських науковців значний внесок у дослідження професійного вигорання зробили Л. Карамушка, Т. Грубі та О. Бондарчук, які адаптували міжнародні методики до українських реалій та розробили власні підходи до вивчення цього явища у різних професійних сферах, включаючи державну службу. Спираючись на ці дослідження, стає очевидним, що професійне вигорання є актуальною проблемою для судової системи, яка потребує подальшого вивчення та розробки ефективних методів профілактики і подолання. Високий рівень відповідальності, постійне емоційне напруження та необхідність приймати складні рішення створюють передумови для розвитку синдрому вигорання серед суддів та інших працівників суду. Це явище не лише негативно впливає на здоров'я та благополуччя самих працівників, але й може суттєво позначатися на якості здійснення правосуддя. Метою даного дослідження є аналіз факторів, що призводять до професійного вигорання у працівників суду, та розробка рекомендацій щодо його попередження, враховуючи специфіку судової діяльності та сучасні наукові підходи до управління стресом у професійному середовищі.

Професійне вигорання є актуальною проблемою для працівників судової системи, яка потребує ґрунтовного вивчення та розробки ефективних методів профілактики і подолання. Метою даного дослідження є аналіз факторів, що призводять до професійного вигорання у працівників суду, та розробка рекомендацій щодо його попередження.

Професійне вигорання визначається як стан фізичного, емоційного та розумового виснаження, що виникає внаслідок тривалого впливу стресових факторів на робочому місці [1]. У контексті судової системи, працівники суду піддаються підвищеному ризику професійного вигорання через специфіку їхньої діяльності, яка характеризується високим рівнем відповідальності, емоційного напруження та необхідністю постійної концентрації уваги.

Основні фактори, що сприяють розвитку професійного вигорання у працівників суду, включають:

1. Високе робоче навантаження та часовий тиск.
2. Емоційно напружені ситуації при розгляді складних справ.
3. Необхідність постійного дотримання процесуальних норм та етичних стандартів.
4. Відсутність достатнього часу для відпочинку та відновлення.
5. Конфлікти з учасниками судового процесу та колегами.

Дослідження показують, що високе робоче навантаження та часовий тиск є одними з ключових факторів, що призводять до професійного вигорання у судовій системі [2]. Працівники суду часто стикаються з необхідністю опрацьовувати велику кількість справ у стислі терміни, що створює постійне відчуття цейтноту та стресу. Це може призводити до емоційного виснаження та зниження якості роботи. Емоційно напружені ситуації, які виникають при розгляді складних справ, також суттєво впливають на психологічний стан працівників суду [3]. Особливо це стосується кримінальних справ або справ, пов'язаних з сімейними конфліктами, де судді та інші працівники суду стикаються з високим рівнем емоційного навантаження.

Необхідність постійного дотримання процесуальних норм та етичних стандартів створює додатковий тиск на працівників суду [4]. Вони повинні бути надзвичайно уважними та точними у своїй роботі, оскільки навіть незначна помилка може мати серйозні наслідки для правосуддя. Ця постійна напруга та відповідальність можуть призводити до когнітивного виснаження та зниження працездатності.

Відсутність достатнього часу для відпочинку та відновлення є ще одним важливим фактором, що сприяє розвитку професійного вигорання. Через високе навантаження працівники суду часто змушені

працювати понаднормово, жертвуючи особистим часом та відпочинком, що призводить до порушення балансу між роботою та особистим життям, що негативно впливає на загальне благополуччя працівників.

Конфлікти з учасниками судового процесу та колегами також відіграють значну роль у розвитку професійного вигорання. Працівники суду часто стикаються з агресією, невдоволенням або тиском з боку сторін процесу, що створює додаткове емоційне навантаження. Крім того, внутрішні конфлікти в колективі можуть погіршувати робочу атмосферу та знижувати мотивацію працівників.

Для ефективного подолання професійного вигорання у судовій системі необхідно розробити комплексний підхід, який би враховував як індивідуальні, так і організаційні фактори. На індивідуальному рівні важливо навчати працівників суду технікам управління стресом, тайм-менеджменту та емоційної саморегуляції. Сюди входять програми з медитації, фізичних вправ та психологічної підтримки.

На організаційному рівні необхідно впроваджувати заходи, спрямовані на оптимізацію робочого навантаження, покращення умов праці та створення позитивного робочого середовища. Тобто, це перегляд норм навантаження, впровадження гнучкого графіку роботи, забезпечення достатнього часу для відпочинку між складними справами та розвиток системи професійної підтримки та супервізії.

Важливим аспектом є також розвиток культури відкритого спілкування та взаємопідтримки в судовій системі [10]. Створення можливостей для обміну досвідом, обговорення складних ситуацій та отримання зворотного зв'язку може значно знизити рівень стресу та попередити розвиток професійного вигорання.

Імплементація комплексних організаційних заходів у судовій системі демонструє суттєву ефективність у редукції проявів професійного вигорання серед працівників. Оптимізація робочого навантаження шляхом реструктуризації норм розподілу справ та впровадження гнучких графіків роботи сприяє зниженню рівня емоційного виснаження та підвищенню продуктивності праці. Забезпечення адекватних інтервалів між розглядом справ підвищеної складності слугує превентивним фактором щодо розвитку хронічного стресу.

Розвиток системи професійної підтримки та супервізії виявляє значущий позитивний вплив на психологічне благополуччя судових працівників. Регулярні супервізійні сесії сприяють зниженню рівня професійного вигорання та посиленню відчуття професійної компетентності. Структуровані форми обміну досвідом та колегіального обговорення складних професійних ситуацій фасилітують формування

резильентності до стресогенних факторів та вдосконалення навичок емоційної саморегуляції.

Отже, проблема професійного вигорання у працівників суду є комплексною та багатогранною, що вимагає системного підходу до її вирішення. Дослідження, проведені як міжнародними, так і вітчизняними науковцями, підкреслюють важливість розуміння специфіки судової діяльності та її впливу на психологічний стан працівників. Високий рівень відповідальності, емоційне напруження, необхідність постійної концентрації уваги та дотримання суворих процесуальних норм створюють підвищений ризик розвитку синдрому вигорання серед суддів та інших працівників суду.

Фактори, такі як надмірне робоче навантаження, часовий тиск, емоційно складні справи та конфлікти з учасниками процесу, лише посилюють цю тенденцію. Для ефективного подолання професійного вигорання необхідно впроваджувати комплексні заходи на індивідуальному та організаційному рівнях. Це включає навчання технікам управління стресом, оптимізацію робочого навантаження, покращення умов праці та розвиток культури взаємопідтримки в судовій системі.

Важливо розуміти, що професійне вигорання не лише негативно впливає на здоров'я та благополуччя працівників суду, але й може суттєво позначатися на якості здійснення правосуддя. Тому розробка та впровадження ефективних методів профілактики та подолання професійного вигорання є критично важливим завданням для забезпечення ефективного функціонування судової системи та підтримання високих стандартів правосуддя.

Список використаних джерел

1. Maslach C., Leiter M.P. Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*. 2016;15(2):103-111.
2. Schaufeli W.B., Leiter M.P., Maslach C. Burnout: 35 years of research and practice. *Career Development International*. 2009;14(3):204-220.
3. Luken M., Sammons A. Systematic Review of Mindfulness Practice for Reducing Job Burnout. *American Journal of Occupational Therapy*. 2016;70(2):7002250020p1-7002250020p10.

*Доній А. А.,
студентка 4 курсу юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*
Науковий керівник: Ткаля О. В.,
*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
конституційного та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ

Сьогодні особливу увагу привертають дискусії, що стосуються фінансової відповідальності як практичного втілення завдання захисту суспільних відносин у фінансовій сфері. Концепція фінансової відповідальності формувалася паралельно з розвитком фінансової галузі права як самостійного елемента в національній правовій системі. Основні нормативно-правові засади фінансової відповідальності були закладені ще в минулому столітті і пов'язані з Основним законом держави, пізніше вони були доповнені кодифікованими положеннями Податкового та Митного кодексів України. Податки є основою формування державних доходів, які держава отримує на підставі своїх владних повноважень для виконання своїх функцій. Таким чином, захист фінансової системи залишається одним із ключових напрямів внутрішньої діяльності держави.

Дослідженням особливостей фінансової відповідальності займалися такі вчені як З. М. Будько, В. В. Білоус, Д. О. Гетманцев, А. Й. Іванський, О. С. Задорожний, О. А. Музика-Стефанчук, М. О. Перепелиця, Ю. І. Пивовар, В. О. Останін, Р. А. Усенко, Ю. Романюк.

Дослідження правового регулювання фінансової відповідальності за порушення податкового, бюджетного або валютного законодавства передбачає визначення її ролі в системі юридичної відповідальності. Непослідовність у позиції законодавця стосовно наявності самостійної фінансової відповідальності викликала активні теоретичні дискусії з цього питання. Аналіз наукових джерел дозволяє виділити три основні підходи. Перша група дослідників, таких як Іванський та Останін, вважають фінансову відповідальність частиною адміністративної відповідальності. Інші вчені акцентують на самостійному існуванні податкової відповідальності в національній системі юридичної відповідальності. Третя група, таких як Білоус та Перепелиця, розглядає податкову відповідальність як підкатегорію самостійного виду відповідальності – фінансово-правової. Фінансово-правова відповідальність означає державне засудження, яке розглядається як нормативно визначений обов'язок, гарантований і забезпечений фінансово-правовим при-

мусом, що вимагає від правопорушника зазнавати санкцій (штрафів, пені) за свої порушення у сфері фінансової діяльності [1].

Більш обґрунтованою є позиція, що фінансова відповідальність повинна розглядатися як окремий різновид юридичної відповідальності, в той час як відповідальність за митні та податкові правопорушення є її складовими частинами. Фінансова відповідальність за порушення податкового та митного законодавства має всі характеристики, які дозволяють кваліфікувати її як юридичну відповідальність. Вона характеризується явним державним примусовим характером як за змістом, так і за формою; чітко визначеними позитивними наслідками, що включають накладення певних негативних наслідків на правопорушника у вигляді обмежень (позбавлень) особистого чи майнового характеру; факт правопорушення виступає підставою для відповідальності; а також відображає державний і суспільний осуд поведінки правопорушника.

У зміст фінансової відповідальності входить позитивний аспект її реалізації. Важливо зазначити, що позитивний аспект фінансової відповідальності закріплений у фінансовому законодавстві. Законодавець використовує термін «відповідальність» не лише в негативному, а й у позитивному контексті, тобто як відповідальність за дії, які відбуваються в даний момент або в майбутньому [2, с. 10].

Державний примус, закріплений у санкціях фінансової норми, є обов'язковою ознакою позитивного аспекту реалізації фінансової відповідальності. На відміну від негативного аспекту реалізації фінансової відповідальності, державний примус у цьому випадку проявляється на психологічному рівні як загроза настання негативних наслідків у разі порушення вимог диспозиції. Позитивний аспект реалізації фінансової відповідальності має на меті відобразити зв'язок між диспозицією, санкцією та правомірною поведінкою. Якщо суб'єкт не дотримується вимог фінансових норм і порушує їх, це призводить до виникнення негативної відповідальності.

Досить переконливі аргументи щодо розмежування адміністративної та фінансово-правової відповідальності наводить А.Й. Іванський. Він зазначає, що фінансово-правова відповідальність виникає виключно за порушення фінансових норм, які встановлюють правила поведінки для суб'єктів фінансових правовідносин і захищають фінансові інтереси держави. Крім того, суб'єктами фінансово-правової відповідальності є підприємства, установи, організації та фізичні особи, але не фізичні (посадові) особи, які підлягають дисциплінарній, адміністративній або кримінальній відповідальності [3, с. 36].

Фінансово-правові санкції застосовуються до колективного доходу суб'єкта правопорушення, тоді як адміністративні санкції – до особистих доходів посадової особи. Впровадження фінансово-правових санк-

цій має негативні наслідки для суб'єкта правопорушення, які є не організаційними, а виключно грошово-майновими. Це відрізняється від адміністративних санкцій, оскільки фінансово-правові санкції не лише карають порушника фінансової дисципліни, але й передбачають компенсацію можливих збитків. Водночас фінансова відповідальність має щонайменше два повністю сформовані підвиди – податкову та митну. Податкова відповідальність включає ознаки фінансової відповідальності, а також специфічні характеристики, що визначають її настання за порушення податкового законодавства. При аналізі співвідношення родових і видових відносин у межах фінансового права важливо виділяти фінансову відповідальність за порушення податкового законодавства окремо від митного. Однак роль податкової відповідальності в цій системі не є однозначною.

До видових ознак фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства можна віднести такі: особливе поєднання приватного та публічного інтересу в рамках відносин податкової відповідальності; специфіка фінансово-правових санкцій; закріплення норм, що регулюють податкову відповідальність, у окремому кодифікованому акті – Податковому кодексі України (нормативна основа); виникнення відповідальності на основі вчинення податкового правопорушення (фактична основа); наявність особливого порядку притягнення до податкової відповідальності (процесуальна основа). Податкова відповідальність передбачає реалізацію особливих за видом і характером фінансово-правових санкцій [4].

Фінансова відповідальність за порушення податкового та митного законодавства є окремим підвидом юридичної відповідальності та має свої особливості в нормативній, фактичній та процесуальній підставах. Специфічна нормативна підстава полягає в існуванні окремих джерел правового регулювання податкової відповідальності. Вимоги законності щодо юридичної відповідальності вимагають, щоб положення про податкову відповідальність були закріплені в одному нормативному акті, зокрема, щоб санкції за вчинене правопорушення містилися в акті, який також визначає саме порушення, його поняття, склад і ознаки. Сьгодні це завдання можна вважати виконаним завдяки прийняттю Податкового кодексу України.

У порівнянні з іншими підгалузями та інститутами фінансового права, відносини відповідальності за порушення податкового законодавства найретельніше регламентовані на законодавчому рівні. Саме з цієї причини Податковий кодекс України вперше визначає фінансову відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності та встановлює механізм її застосування за порушення законів, що стосуються оподаткування, контроль за дотриманням яких покладено на органи державної податкової служби та митні органи (контролюючі органи).

Однак серед науковців тривають суперечки щодо фінансової відповідальності та відсутності дієвої законодавчої бази для її регулювання. Хоча Податковий кодекс містить певні санкції за правопорушення у фінансовій сфері, відсутнє чітке визначення міри відповідальності за всі види правопорушень, зокрема, лише за найбільш розповсюджені. У результаті на практиці виникають ситуації, коли за фінансові правопорушення не визначається конкретна міра відповідальності, а лише згадуються загальні норми, що передбачають загальні заходи відповідальності [5].

В Україні сформовано нормативні підстави для застосування фінансової відповідальності. У межах Податкового кодексу України Глава 11 «Відповідальність» містить елементи пандектної структури, включаючи загальні положення (статті 109–114) та особливу частину (статті 116–128-1) [6]. Додатковими елементами нормативно-правової бази фінансової відповідальності є положення Митного кодексу України, зокрема Розділ 18 «Порушення митних правил та відповідальність за них» та Розділ 19 «Проведення у справах про порушення митних правил» [7]. Оскільки наразі норми, що формують інститут фінансової відповідальності, містяться в різних нормативно-правових актах, доцільно розглянути можливість їх об'єднання в єдиний кодифікований нормативно-правовий акт. Прийняття такого акта дозволить узгодити правове регулювання фінансової відповідальності у сфері фінансів відповідно до єдиних організаційно-правових принципів і методів.

Отже, фінансова відповідальність визначається як специфічний вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку особи, яка вчинила правопорушення в сфері податків і мит, зазнати негативних фінансово-правових наслідків, пов'язаних зі штрафами, накладеними уповноваженими державними органами. Таким чином, на сьогодні можна стверджувати, що фінансово-правова відповідальність вже сформувалася в правовій системі України. Існування галузевої відповідальності в межах фінансового права підтверджується її характерними ознаками, які часто використовуються в наукових дослідженнях як критерії для визначення самостійного виду відповідальності. До цих ознак відносяться особлива сфера дії, специфічні фактичні, нормативні та процесуальні підстави виникнення, власні санкції, а також конкретні цілі, функції та призначення відповідальності в правовій системі держави.

Список використаних джерел

1. Романюк Ю. Фінансова відповідальність як категорія фінансового права. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 231–235.

2. Усенко Р.А. Фінансові санкції за адміністративним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; НАН України. Ін-т держави і права ім.В.М. Корецького. Київ, 2007. С. 10.

3. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження: автореферат дис. ... д-ра юрид. наук 12.00.07; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2009. 36 с.

4. Гетманцев Д. О. Юридична відповідальність за податкові правопорушення: наук.-практ. посіб. / Нац. шк. суддів України, Юрид. компанія «Jurimex». Київ: Юрінком Інтер, 2015. С. 110.

5. Літвінцева А. Фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства. Підприємництво, господарство і право. 2016. No 6. С. 150–154.

6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 з змінами та доповненнями від 20.10.2019, підстава No 129-IX. Відомості Верховної Ради України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

7 Митний кодекс: Закон України від 13 березня 2012 року No 4495-VI // База «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

УДК 343.85:343.352:614.2

*Доній А. А.,
студентка 4 курсу юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник: Валецька О. В.,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

НАПРЯМКИ ЗМІНИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Державна антикорупційна політика у сфері охорони здоров'я у медичній діяльності є актуальним напрямом, що потребує трансформації. Сектор охорони здоров'я є одним з найбільш вразливих до корупції в багатьох країнах, включно з Україною. Корупція впливає на доступність та якість медичних послуг, що може призвести до негативних наслідків для здоров'я населення. В Україні триває процес реформування системи охорони здоров'я, зокрема через впровадження програми державних гарантій медичних послуг та трансформацію фінансування. Без ефективної антикорупційної політики ці реформи можуть

бути значно ослаблені, а бюджетні кошти – неефективно використані. Корупція в медичній сфері часто призводить до порушення прав пацієнтів, таких як доступ до ліків, чесне обслуговування і рівний доступ до медичних послуг. Трансформація антикорупційної політики сприятиме підвищенню довіри населення до системи охорони здоров'я. Удосконалення державної антикорупційної політики, включно з створенням ефективних механізмів контролю і моніторингу у сфері охорони здоров'я, є важливим для зміцнення державних інституцій і забезпечення верховенства права.

Серед науковців, які досліджували питання реалізації державної антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я, можна виділити А. Білецького, І. Коліушка, М. Мельника, М. Хавронюка (юридичні науки), Т. Василевську, С. Петрову (сфера державного управління), В. Князевича, І. Рогальського (медичні науки), та інших.

Антикорупційна політика – це сукупність взаємозалежних дій держави та суспільства, спрямованих на реалізацію суспільних інтересів через виявлення, попередження та обмеження корупції, яка перешкоджає демократичним змінам та нівелює важливі реформаторські ініціативи [1]. Причинами корупції в медичній сфері є, по-перше, складність системи охорони здоров'я, оскільки через велику кількість учасників складно забезпечити прозорість отримання та аналізу інформації. По-друге, відсутність чітких механізмів моніторингу, оцінки та надання медичних послуг. По-третє, розрив між очікуваннями та реальністю, що виникає між медичними працівниками і пацієнтами, урядом та організаціями. По-четверте, «моральна дилема медичного працівника», коли лікарі та посадовці іноді діють у власних інтересах, а не в інтересах тих, перед ким мають зобов'язання.

У липні 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення надання медичної допомоги» (далі – Закон) [3], яким у відповідному контексті передбачено впровадження кластерного підходу. Цей підхід передбачає створення кількох рівнів лікарень: надкластерні, кластерні та загальні. За словами В. Ляшка, госпітальне планування дає кожній громаді чітке розуміння того, де і які медичні послуги будуть доступні. Простішу медичну допомогу надаватимуть у загальних лікарнях, тоді як складніші випадки лікуватимуть у кластерних і надкластерних медичних закладах [4]. Також вищевказаним Законом передбачено уникнення витрачання коштів платників податків, що формують бюджет Програми медичних гарантій, на цілі, які не пов'язані безпосередньо з оплатою медичних послуг і лікарських засобів за цією програмою. Програма медичних гарантій [5], відповідно до п. 1 ст. 2 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», визначає перелік та обсяг медичних послуг, виробів і лікарсь-

ких засобів, повну оплату яких держава гарантує пацієнтам за рахунок коштів Державного бюджету України. Наступне, що передбачено Законом, це забезпечення належного функціонування та ефективної роботи Ради громадського контролю НСЗУ. Цим Законом було внесено зміни до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», де передбачено, що для прозорості та громадського контролю за діяльністю Уповноваженого органу створюється Рада громадського контролю. Вона формується на основі відкритого та прозорого конкурсу і складається з 15 членів, які підлягають ротації відповідно до Положення про Раду.

Держава змінила підхід від утримання мережі лікувальних закладів, що надають безоплатні медичні послуги, до закупівлі конкретного переліку послуг у цих закладів. Стаття 18 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» передбачає, що державні та комунальні заклади охорони здоров'я можуть надавати послуги, які не покриваються програмою медичних гарантій, а також інші послуги, визначені Кабінетом Міністрів України, за плату від фізичних та юридичних осіб. Заклади охорони здоров'я самостійно встановлюють тарифи на такі послуги. Однак, чітко не вказано, які саме послуги охоплюються програмою медичних гарантій. Закон визначає, що це первинна, вторинна, третинна допомога та інші види медичних послуг, що фінансуються з державного бюджету. В свою чергу, це може призвести до того, що люди, які не підпадають під програму медичних гарантій, будуть змушені шукати інші способи вирішення питання отримання медичних послуг. Формально довести корупцію в таких випадках важко, однак фактично це створюватиме перешкоди для громадян у реалізації їхнього права на доступну медичну допомогу.

Отже, одним із ключових напрямів трансформації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я є встановлення прозорих процедур на законодавчому та підзаконному рівнях з чітким визначенням підзвітності діяльності державних органів. Крім того, ефективність систем підзвітності та фінансового менеджменту залежить від механізмів використання бюджету. Варто передбачити, що кошти для надання медичних послуг повинні надходити виключно через закупівельні механізми Національної служби здоров'я України в межах Програми медичних гарантій. Кошти, що надходять окремо (безпосередньо постачальникам послуг чи фізичним особам), повинні бути інтегровані або принаймні узгоджені з угодами на закупівлю послуг через НСЗУ. Капітальні інвестиції мають бути прозорими та здійснюватися відповідно до національних закупівельних практик і усталених стандартів міжнародних партнерів.

Ще одним напрямом антикорупційної діяльності є розвиток медичного права. С. Стеценко зазначає, що «реформування сфери охорони здоров'я повинно спонукати до більш активного розвитку медичного права — нового правового утворення, яке об'єктивно претендує на статус самостійної галузі права. Це право може стати підтримкою для реформаторів у сфері охорони здоров'я, а також їх теоретичним і практичним інструментом для впровадження новацій» [6, с. 60]. Основними механізмами правового забезпечення є: запровадження загальнообов'язкового медичного страхування, реалізація якого вимагає вирішення супутніх питань (детінізація заробітних плат, оновлення лікувальних протоколів, розвиток добровільного медичного страхування) та ініціювання, нормування і дотримання встановлених медичних стандартів.

Також покращення потрібно у медичній сфері, що стосується поширення відкритих даних (з дотриманням вимог технічного захисту медичної інформації). Відкриті дані — це інформація, якою володіє держава і що публікується для загального доступу. Вони забезпечують вільний доступ до необхідних даних і зміцнюють громадський контроль у питанні виявлення та протидії корупції. Крім того, відкриті дані є ефективним інструментом у боротьбі з корупцією, оскільки дозволяють контролювати рух коштів у сфері охорони здоров'я, а також забезпечують незалежний контроль з боку громадських організацій і громадського нагляду за процесом витрат [7].

Також напрямом антикорупційної політики у медичній сфері є вдосконалення чинного законодавства в частині обмежень, пов'язаних із антикорупційним несуміщенням. Законодавець, визначаючи дозволені види діяльності в рамках обмеження на заняття іншою оплачуваною роботою, мав на увазі ті, які можуть впливати на виконання особою основних обов'язків у реалізації функцій держави або місцевого самоврядування та (або) викликати конфлікт інтересів. Однак будь-які дозволені види діяльності можна розглядати як хобі для осіб, які виконують функції держави або місцевого самоврядування. Вважаю, ці види діяльності також не повинні бути пов'язані з виконанням професійних функцій, які можуть супроводжуватися підвищеним фізичним чи емоційним ризиком для особи. Перелік дозволених видів діяльності, зазначений у пункті 1 частини 1 статті 25 Закону України «Про запобігання корупції», слід доповнити, зокрема щодо включення медичної практики до дозволених видів діяльності, оскільки вона є професійною діяльністю медичних і фармацевтичних працівників. Відповідно, необхідно внести зміни до частини 1 статті 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Отже, для дієвого запобігання корупції у медичній діяльності в першу чергу потрібно провести всебічний аналіз чинного законодавства

щодо наявності корупційних ризиків, що можуть сприяти поширенню корупції в сфері охорони здоров'я, а також систематизувати його. Додатково, слід запровадити прозорі процедури на законодавчому та підзаконному рівні з чітким визначенням підзвітності органів влади, забезпечити загальнообов'язкове медичне страхування, унормувати та дотримуватися встановлених медичних стандартів, а також сприяти розповсюдженню відкритих даних з урахуванням вимог технічного захисту медичної інформації. Необхідно також внести зміни до чинного законодавства щодо обмежень, пов'язаних з антикорупційним несуміщенням, посилити юридичну відповідальність за корупційні правопорушення та об'єднати зусилля держави і суспільства для запобігання корупції. Таким чином, дослідження та впровадження ефективних механізмів антикорупційної боротьби в сфері охорони здоров'я мають вирішальне значення для побудови прозорої, доступної та ефективної системи медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Резнік О. М., Овчаренко Н. М. Запозичення досвіду подолання корупції у сфері медицини для України на прикладі провідних країн світу: США, Японії та Німеччини. Право і суспільство. 2017. № 2(3). С. 236–241.
2. Демченко І.С. Корупція та громадське здоров'я: точки дотику та правове регулювання. URL: <chromeextension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/2512/1/Demchenko%20Corruption%20and%20Public%20Health%20UA.pdf>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 01.07.2022 № 2347-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text>
4. Верховна Рада прийняла закон про подальше реформування системи охорони здоров'я. URL: <https://www.umj.com.ua/article/230500/verhovna-rada-prijnyala-zakon-pro-podalshereformuvannya-sistemi-ohoroni-zdorov-ya>
5. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України (із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги» від 01.07.2022). Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 31.
6. Стеценко С. Г. Медична реформа України: право, політика, мораль. Публічне право. 2017. № 4. С. 57–61.
7. Рачинський А. П., Дарчин Б. С. Державна політика в галузі охорони здоров'я України: необхідність комплексності і системності реалізації. Державне управління. 2022. № 1.С. 67–72.

*Бичкова О. О.,
студентка 351 групи,
Науковий керівник: Валецька О. В.,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС СТРЕСОВИХ УМОВ ПРАЦІ

Актуальність дослідження. Обумовлена зростаючою складністю та динамікою сучасного трудового середовища. У зв'язку з глобальними змінами в економіці, розвитком нових технологій, а також соціальними і політичними кризами, робітники все частіше стикаються з підвищеним рівнем стресу на робочому місці. Це може бути пов'язано з нестабільністю зайнятості, збільшенням обсягу робіт, скороченням персоналу, а також зовнішніми факторами, такими як воєнні дії чи пандемії. Стресові умови праці мають значний вплив на здоров'я та благополуччя працівників, що, в свою чергу, позначається на їхній продуктивності. Проте, часто роботодавці не забезпечують належні умови праці або ж прямо порушують трудові права працівників, що призводить до погіршення їхнього психофізичного стану. У таких випадках виникає питання юридичної відповідальності роботодавців за невиконання вимог трудового законодавства щодо створення безпечних умов праці.

Мета дослідження – проаналізувати правові аспекти порушень трудових прав працівників у стресових умовах праці, визначити види юридичної відповідальності роботодавців за ці порушення та запропонувати шляхи вдосконалення правових механізмів контролю й регулювання стресових факторів на робочому місці.

Порушення трудових прав працівників у стресових умовах праці може проявлятися у різних формах, які негативно впливають на їхнє фізичне та психологічне здоров'я. Однією з таких форм є відсутність гнучкого графіка роботи, що особливо актуально в умовах високих навантажень. Коли працівники не мають можливості регулювати свій робочий час, це може призвести до перевтоми та посилення стресу. Іншою важливою проблемою є недостатнє забезпечення засобами захисту, що загрожує не лише здоров'ю працівників, але й їхньому моральному благополуччю. Відмова роботодавця в наданні відпусток

або відпочинку також є критичним порушенням, яке може призвести до серйозних наслідків для психічного здоров'я працівників, включаючи вигорання та зниження продуктивності [2, с. 35].

Згідно із законодавством України, роботодавець зобов'язаний створювати безпечні та здорові умови праці, що враховують як фізичний, так і психологічний стан працівника. Відповідно до статті 5 Кодексу законів про працю України, це включає забезпечення безпеки та гігієни праці, а також дотримання прав працівників на відпочинок. Порушення цих вимог може призвести до юридичної відповідальності, яка охоплює різні аспекти: дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Зокрема, у разі ненадання безпечних умов праці, роботодавець може бути підданий штрафам, а в окремих випадках – навіть кримінальному переслідуванню за недбалість, що призвела до травмування працівника [1].

Важливим аспектом у цій проблематиці є впровадження ефективних юридичних механізмів моніторингу стресових факторів та їх правового регулювання. Це передбачає не лише формалізацію правил, а й створення механізмів для їх реалізації на практиці. Наприклад, організації повинні запроваджувати регулярні оцінки ризиків, які включають оцінку психоемоційного стану працівників та аналіз впливу робочого середовища на їхню продуктивність.

Для більшого розуміння, схема 1 демонструє правові наслідки порушень трудових прав працівників у стресових умовах праці. Ця таблиця допоможе ілюструвати різноманіття порушень і відповідні види юридичної відповідальності, які можуть бути застосовані до роботодавців. Наприклад, відмова в наданні відпустки може призвести до дисциплінарної чи адміністративної відповідальності, за ненадання безпечних умов праці може каратися адміністративними штрафами або навіть кримінальними санкціями [3, с. 55].

Порушення трудових прав	Вид юридичної відповідальності
Відмова у наданні відпустки	→ Дисциплінарна, адміністративна
Ненадання безпечних умов праці	→ Адміністративна, кримінальна
Перевищення робочого часу	→ Дисциплінарна, адміністративна

Схема 1.

На основі аналізу правових аспектів цієї проблеми, дослідження також має на меті визначити, які конкретні кроки можуть бути вжиті для вдосконалення правових механізмів контролю та регулювання стресових факторів на робочому місці. Сюди входять рекомендації щодо вдосконалення законодавства в сфері охорони праці, запровадження обов'язкових програм з управління стресом для працівників, а також необхідність регулярних аудитів умов праці.

Висновки. Правовий аналіз показує, що важливим є вдосконалення законодавчих норм для більш ефективного захисту прав працівників у стресових умовах праці. Роботодавці несуть юридичну відповідальність за забезпечення належних умов праці, особливо у стресових умовах. Для ефективного захисту трудових прав працівників необхідно посилювати контроль за виконанням цих вимог та впроваджувати чіткі правові механізми для моніторингу й регулювання стресових факторів на робочому місці. Для ефективного захисту трудових прав необхідно посилювати контроль за виконанням вимог трудового законодавства, впроваджувати превентивні заходи щодо мінімізації стресу на робочих місцях і забезпечувати своєчасне реагування на порушення. Також важливо вдосконалити законодавчі механізми щодо моніторингу стресових факторів, визначення та оцінки рівня стресу на робочому місці, а також створити юридичні підстави для застосування адміністративних та дисциплінарних санкцій до роботодавців, які ігнорують ці вимоги.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів України про працю: Закон України від 10.12.1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Антонова Л. А. Психологічні аспекти трудових відносин. Київ : Освіта, 2020. 245 с.
3. Іваненко П. В. Правове регулювання умов праці. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 310с.
4. Коваленко О. М. Відповідальність роботодавців за порушення трудових прав працівників. Харків : Право, 2019. 276 с.

*Кривова О. Ю.,
студентка VI курсу
навчально-наукового інституту післядипломної освіти,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Науковий керівник: Кур'ян В. В.,
доктор філософії у галузі «Право»
старший викладач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕННЯ З АДВОКАТСЬКИМ ЗАПИТОМ ДО ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Серед професійних прав адвокатів міститься, зокрема і, право на звернення з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб). Зазначене професійне право адвоката визначено у пункті 1, частини 1 статті 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1].

Відповідно, інститут адвокатури містить такий елемент системи права, як норму права, що регулює правовідносини у сфері взаємодії адвоката з державними та недержавними інститутами у формі адвокатського запиту.

Згідно з частиною 1 статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатський запит – це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту [1].

Під час дії воєнного стану, зростає кількість справ де у адвокатів виникає потреба використовувати таку форму взаємодії, як адвокатський запит з такими суб'єктами апарату держави, як органи військового управління.

Адже, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіаль-

ній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]

Поширена у суспільстві думка про те, що під час воєнного стану право не існує, – помилкова теза. Вона спростовується Законом України «Про правовий режим воєнного стану», положення якого визначають, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина [2], передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [3]. Це, зокрема і, право на професійну правничу допомогу, визначене ст. 59 Основного закону України [3].

У взаємодії, у формі адвокатського запиту, з такими суб'єктами апарату держави, як органи військового управління, зважаючи на те, що інформація, щодо органів військового управління є закритою [4], професійне право адвоката на звернення з адвокатським запитом, так би мовити, дещо усічене.

Тож, зважаючи на об'єктивні умови в державі, існують і, певні особливості використання адвокатом способу звернення з адвокатським запитом та отримання інформації і копій документів на такий запит, якщо суб'єктом, якому адресовано запит є органи військового управління.

Загалом, адвокатський запит направляється за адресою, що визначена, як юридична адреса господарського суб'єкта (організації, підприємства, органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування тощо) в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Та, під час дії воєнного стану, наприклад, інформація про адреси військових частин є закритою і, відповідно, формальне професійне право на звернення з адвокатськими запитами – є але, спосіб звернення – відсутній.

Наразі, норма права, що регулює правовідносини у сфері взаємодії адвоката з державними та недержавними інститутами у формі адвокатського запиту, а саме абзац 4 статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», визначає особливості щодо надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснен-

ня кримінального провадження, яка встановлює, що в такому випадку, порядок, встановлено кримінальним процесуальним законом [1].

Відповідно, на наше переконання, з метою вдосконалення механізмів застосування професійних прав адвокатів, доцільним є внесення змін до статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в частині особливостей звернення з адвокатським запитом до органів військового управління під час дії воєнного стану.

Тож, пропонуємо доповнити частину першу статті 24 абзацом 5, виклавши його у наступній редакції: «Надсилання адвокатського запиту до органів військового управління здійснюється до головного органу військового управління, з зазначенням якому органу військового управління нижчої ланки адресується даний адвокатський запит. Головний орган військового управління зобов'язаний передати адвокатський запит органу військового управління нижчої ланки у 10-ти денний строк з дати отримання такого адвокатського запиту».

На наше переконання, визначення строку передачі адвокатського запиту, від головного органу військового управління до органу військового управління нижчої ланки, на законодавчому рівні, забезпечить дотримання строків надання відповіді на адвокатський запит, визначених частиною другою статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[1].

Список використаних джерел

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України в редакції від 03.08.2023 № 5076-VI. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України в редакції від 20.06.2024 № 3840-IX від 20.06.2024} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

3. Конституція України в редакції від 01.01.2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.10.2024).

4. Про оборону України: Закон України в редакції від 05.06.2024 року № 3783-IX

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 04.10.2024).

Підсекція:

➤ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ НАУКИ, ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 340.13:327.39](4-6ЄС:477)

Лісна І. С.,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
історії та теорії держави і права*

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД
ВПЛИВОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ**

Адаптація законодавства України до норм ЄС – це гармонізація українських законів з правовою системою ЄС (*acquis communautaire*). Вона включає не лише покращення чинного законодавства, але й розробку нових нормативно-правових актів, враховуючи вимоги ЄС. *Acquis communautaire* охоплює закони ЄС у сферах економіки, зовнішньої політики, юстиції та стандартів, і базується на засадничих угодах Європейського Економічного Співтовариства.

Перші кроки адаптації законодавства України до норм ЄС розпочались із прийняття постанови Кабінету Міністрів, що запровадила механізми гармонізації. Міністерству юстиції доручили координувати діяльність державних органів у цьому процесі, створивши Міжвідомчу координаційну раду. Також заснували Центр порівняльного права для підвищення якості підготовки нормативних актів.

Модель адаптації законодавства України схожа з польською, де відповідальність покладається на галузеві міністерства, а процес адаптації контролюється через планування та координацію. Проте різниця полягає у статусі та змісті угод з ЄС.

Міністерство юстиції проводить експертизу законопроектів на відповідність нормам ЄС, здійснює моніторинг виконання планів та забезпечує переклад документів *acquis communautaire*. Важливу роль відіграє Загальнодержавна програма адаптації, яка створює правову базу для інтеграції України в ЄС. Завдання адаптації законодавства включають: правове забезпечення інтеграції, аналіз чинного законодавства, підготовку пропозицій щодо змін та гармонізацію нормативних актів з європейськими. Також проводяться консультації з міжна-

родними експертами та наукові дослідження з уніфікації європейського права.

Важливим кроком стала низка змін до законів, які наблизили податкову систему України до європейських стандартів. Наприклад, Законом від 2005 року скасовано пільги на спирт етиловий, усунуто дискримінацію підприємств з іноземними інвестиціями. У 2007 році було схвалено Концепцію реформування податкової системи, а в 2010 році прийнято Податковий кодекс України, що включає положення щодо вдосконалення ПДВ. Закон 2013 року впровадив механізми контролю за трансфертним ціноутворенням, відповідно до рекомендацій ОЕСР.

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року не містить окремого розділу, який би торкався питань адаптації законодавства про державну службу. Зазначено лише те, що на першому етапі виконання Програми необхідно створити систему навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань європейського права, включаючи розроблення та затвердження відповідних навчальних програм. Тобто, Програма регулює процеси адаптації лише щодо визначених у ст. 51 УПС пріоритетних сфер діяльності. Крім того, у Програмі немає переліку заходів з адаптації, що робить її нетиповою для документів такого зразка. [1]

Варто зазначити, що УПС не обмежує зближення законодавства окремими галузями права. Це свідчить про те, що в більшості країн, які колись були кандидатами на вступ до ЄС, Національні програми з прийняття *acquis*, крім визначених у ст. 51 УПС пріоритетних сфер, мають положення з реформування державної служби в аспекті європейського вибору.

Перше серйозне намагання створити державну службу європейського зразка було сформульовано в Концепції про адміністративну реформу в Україні, тобто ще у 1998 році.

Протягом наступних років було прийнято ряд законодавчих актів, в яких чітко визначались заходи з подальшого розвитку державної служби України, в тому числі щодо адаптації законодавства про державну службу до європейських вимог.

Адаптація трудового законодавства України до законодавства ЄС є необхідністю, зумовленою не лише прагненням держави до членства в Європейському Союзі, а й недосконалістю чинного трудового законодавства України. Воно не завжди відповідає сучасним вимогам та не забезпечує повний захист інтересів суб'єктів трудових правовідносин. Хоча Директиви ЄС не є універсальним інструментом для розв'язання всіх законодавчих проблем України, їх механічне впровадження не

гарантує якісного регулювання національного ринку праці. Проте адаптація до європейських стандартів може сприяти реформуванню ринку праці України та розкриттю його потенціалу. Відповідно, український законодавець має докласти значних зусиль, щоб трудова політика країни відповідала найкращим європейським зразкам.

На сьогодні Україна ратифікувала менше половини обов'язкових для країн-членів ЄС європейських конвенцій у сфері праці. Також бракує перекладів багатьох міжнародно-правових актів українською мовою. Від початку курсу на євроінтеграцію інституційно-правове забезпечення адаптації трудового законодавства зазнало значних змін. Важливим кроком у цьому процесі стало ратифікування європейських стандартів, зокрема Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Європейської соціальної хартії. Це дозволило наблизити національне трудове законодавство до норм ЄС.

У травні 2022 року Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Для відповідності стандартам ЄС необхідно провести низку реформ у ключових сферах. У жовтні Європейська комісія планує провести аналіз цих реформ, і за умови позитивної оцінки буде дано дозвіл на початок переговорів про вступ. Україна висловлює сподівання, що це відбудеться до кінця 2023 року.

Зовнішня інтеграція України у світову економіку є ключовою для розвитку національної економіки. Держава прагне створити умови для полегшення доступу до міжнародних ринків та забезпечення стабільних торговельних потоків, підвищуючи конкурентоспроможність своєї продукції. Угода про асоціацію з ЄС відкриває нові можливості для співпраці, маючи на меті створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) та поступову інтеграцію України в єдиний європейський ринок. Відповідно до стратегії євроінтеграції нашої держави, адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає в зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави в межах ЄС, сприятиме поступовому зростанню рівня життя населення. Імплементація положень європейського законодавства, передбачена економічною частиною Угоди про асоціацію (УА), вкрай важлива в контексті проведення реформ, оскільки положення угоди можуть та повинні слугувати основою для нової моделі соціально-економічного розвитку України. Тому, розробляючи концепцію та програми секторальних економічних реформ, необхідно відразу враховувати вимоги базових директив ЄС, гармонізація з якими передбачена угодою [2, с 189].

Процес адаптації охоплює всі сфери законодавства, визначені в Угоді про партнерство та співробітництво. До пріоритетних належать ті сфери законодавства, від зближення яких залежить зміцнення економічних зв'язків України й держав-членів ЄС. В Україні вже протягом тривалого часу здійснюються заходи з інтеграції держави в європейський правовий простір і виконання нею зобов'язань, узятих у межах Угоди про партнерство та співробітництво. Президент України видав низку указів, зокрема: «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством» від 24 лютого 1998 р. № 148; «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615; «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 р. № 145. Ці нормативно-правові акти заклали фундамент усебічного забезпечення процесу адаптації. Аналіз процесу наближення українського законодавства до правової системи ЄС дає змогу виявити проблеми, що потребують нагального вирішення, і запропонувати підходи до підвищення ефективності цього процесу. Адаптація українського законодавства до законодавства ЄС відбувається одночасно з правовою реформою в Україні. Держава має оновити законодавство, відповідно до міжнародних принципів і стандартів, оскільки до цього часу в її правовій базі зазначених принципів і стандартів не було. Чинна законодавча база України є суперечливою, нестабільною, а тому недосконалою. Однак ЄС особливого значення надає саме якості правових актів. Рада ЄС прийняла спеціальне рішення з приводу правил їх підготовки, за якими правовий акт має бути: чітким, не двозначним, без надмірного застосування скорочень, не містити жаргонних висловів, надто довгих фраз, незрозумілих посилань на інші тексти, ускладнень, що утруднюють його читання. Україні також потрібно враховувати економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних актів законодавства, адаптованих до вимог законодавства ЄС. Актуальною проблемою є недосконалість, а подеколи й суперечливість нормативно-правових актів, що негативно впливає на процес реалізації прав і виконання обов'язків усіма суб'єктами суспільних відносин, сповільнює розвиток України як правової держави. Одним зі шляхів вирішення зазначеної проблеми в Україні є законодавче врегулювання процесу прийняття нормативно-правових актів суб'єктами нормотворення та врахування положення, що необхідною умовою й головним принципом нормотворчого процесу є законність як об'єктивна властивість права загалом. [2, с 191].

Отже, процес адаптації законодавства України до норм Європейського Союзу є надзвичайно важливим для інтеграції країни у європейський правовий та економічний простір. Як показало дослідження, цей процес не обмежується лише приведенням національних законодавчих актів у відповідність до *acquis communautaire*, але й охоплює глибокі структурні реформи, які сприяють модернізації української правової системи та державних інститутів. Важливу роль у цьому відіграє забезпечення ефективної взаємодії між державними органами, міжнародними експертами та громадянським суспільством для досягнення поставлених цілей.

Адаптація законодавства України стикається з низкою викликів, серед яких нестабільність законодавчої бази, неузгодженість норм, а також недостатній рівень підготовки кадрів, які б могли забезпечити ефективне впровадження європейських стандартів. Попри це, державі вдалося закласти важливі основи для впровадження реформ, що стало можливим завдяки прийняттю ключових нормативно-правових актів, створенню спеціальних органів, які координують процес адаптації, та виконанню міжнародних зобов'язань.

Таким чином, для подальшого успішного впровадження європейських норм необхідно зосередитися на підвищенні якості законодавства, його стабільності та послідовності, вдосконаленні механізмів правозастосування, а також на підготовці кадрів, які зможуть реалізувати ці реформи на практиці. Гармонізація законодавства України з європейськими стандартами не тільки відкриє нові можливості для економічного та соціального розвитку, але й сприятиме підвищенню рівня правової культури та верховенства права в державі.

Список використаних джерел

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

2. Чорномаз О. Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. О. Б. Чорномаз. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2016. № 845. С. 188-192.

Озерський І. В.,
*д-р юрид. наук, професор,
юридичний психолог приватної практики,
професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ – ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Нами підтримується смілива наукова позиція Т. Авакяна, стосовно розуміння та сприйняття психології як джерела права [1, с. 129]. Чи як прийнятно зауважила Ю. Корольова, юридична психологія виступає джерелом права саме на ідеологічному рівні, оскільки складовою останньої є якраз правосвідомість, що більшість вчених співвідносять з джерелом права [2, с. 11, 12, 13]. Щодо цього варто згадати висловлену в юридичній літературі позицію О. Дунаса, який зазначив, що правосвідомість як система ідей, почуттів, емоцій, настроїв, на рівні прото-права фіксує в собі весь соціально-значимий спектр людських потреб, зведених у ранг інтересів, виступає основним ідеологічним джерелом права [3, Т. 1. с. 7]. Таким чином, «проявами психічних складових свідомості у праві стають відчуття справедливості, повага до прав і свобод людини, байдужість до беззаконня або страх перед відповідальністю, емоційна реакція людей на дії інших людей, на рішення органів публічної влади, наприклад, присутніх у залі судових засідань на рішення судді, тобто емоційне ставлення до права. В цілому, це стихійна, несистематизована і найпоширеніша форма усвідомлення права, яка тією чи іншою мірою притаманна усім суб'єктам і може виникнути з приводу будь-якого правового явища» [4, с. 9].

Означене вище, цілком логічно підтверджується «Переліком наукових спеціальностей» затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту [5], де «юридична психологія» віднесена до галузі юридичної науки та має власний науковий шифр 19.00.06. Ба більше, в «Паспорті спеціальностей» затверджений Президією ВАК України (2008 р.) [6], в розділі першому, «юридична психологія» представлена за формулою спеціальності як галузь юридичної науки, а її методологічною основою визначено системно-структурний аналіз юрисдикційної діяльності у взаємозв'язку зі структурою та змістом правових норм, що охоплює й питання виявлення та подолання прогалин у праві завдяки використанню можливостей психологічної теорії. Щодо джерел юридичної психології як галузі права, то ними варто визнати: рекомендаційні правові акти національних, міжнародних та

регіональних наднаціональних організацій та конференцій; модельне законодавство; концепції та проекти законодавчих актів; декларативно-програмні документи (заяви, декларації, програми) суб'єктів права; чинні нормативно-правові акти та інші формальні джерела права зарубіжних країн; наукові праці, які містять концептуальні ідеї юридичної психології як галузі правничих знань. Формальним джерелом юридичної психології є будь-який правовий акт (міжнародний договір, закон, підзаконний акт, рішення Конституційного Суду України, рішення Верховного Суду, рішення ЄСПЛ), який містить унормування психологічних знань чи складових психологічних елементів (конструкцій), що акумулюються в праві.

За таких параметрів юридичну психологію як галузь права варто класифікувати: *за фундаментальністю норм права*, сконцентрованих у галузях права, на *спеціальну* (на базі профілюючих – конституційне, цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне право), оскільки юридична психологія об'єднує норми права, що регулюють сфери суспільних відносин і пов'язані з первинними суспільними відносинами скерованими на конкретизацію, підсилення дії певних норм базових галузей права, забезпечуючи при цьому спеціальний правовий режим для окремого виду суспільних відносин (сімейне, трудове, виборче, ювенальне та ін); *за субординацією в правовому регулюванні* юридична психологія відноситься до *процесуальних* видів галузей права, оскільки об'єднує норми права, що визначають процедуру, порядок реалізації норм матеріального права (кримінально-процесуальне, цивільно-процесуальне, господарсько-процесуальне, адміністративно-процесуальне право).

Варто зазначити, що серед нормативно-правових актів, які регулюють прямо чи опосередковано психологічну сторону права є: **Основний закон:** Конституція України (1996 р.); **Рішення Конституційного Суду України:** Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення ст. 32 та ст. 34 Конституції України від 20 січня 2012 р.; **Міжнародне (європейське) законодавство та рішення ЄСПЛ:** Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.); Європейська соціальна хартія (1961 р.); Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи (1996 р.); Загальна декларація прав людини ООН (1948 р.); Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.); Конвенція про права дитини (1989 р.); Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) (2007 р.);

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) (2011 р.); Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (1997 р.); **Закони України:** Про прокуратуру : Закон України (2014 р.); Про Національну поліцію : Закон України (2015 р.); Про Службу безпеки України : Закон України (1992 р.); Про Державне бюро розслідувань : Закон України (2015 р.); Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України (2006 р.); Про інформацію: Закон України (1992 р.); Про захист персональних даних : Закон України (2010 р.); Про доступ до публічної інформації : Закон України (2011 р.); Про соціальні послуги : Закон України (2019 р.); Про громадські об'єднання : Закон України (2012 р.); Про засади державної політики запобігання та протидії дискримінації» : Закон України (2012 р.); Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України (2018 р.); Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України (2005 р.); Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України (1992); Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України (2017 р.); **Кодекси України:** Кримінальний кодекс України (2001 р.); Кримінальний процесуальний кодекс України (2012 р.); Господарський кодекс України (2003 р.); Кодекс адміністративного судочинства (2005 р.); Кодекс України про адміністративні правопорушення (1984 р.); Цивільний кодекс України (2003 р.); Цивільний процесуальний кодекс України (2004 р.); Сімейний кодекс України (2002 р.); Кодекс законів про працю України (1971 р.); Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України (2004 р.); **Рішення та практика національних судів:** Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р., № 2; Про узагальнення судової практики розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 р. : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 червня 2016 р., № 3, с. 41; Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29.08.2018 р., у справі № 234/8200/16-к; Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16.01.2019 р., № 723/873/15-к; Постанова Касаційного кримінального суду у складі

Верховного Суду від від 21.01.2020 р., №754/17019/17; Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 10 серпня 2020 р., у справі № 675/2993/18; Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі від 16.03.2021 р., № 759/17836/17; **Накази (вказівки, положення, розпорядження, інструкції):** Про поширення експериментального проекту із створення «єдиного входу» опрацювання звернень громадян та запитів на публічну інформацію на опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2020 р., № 128; Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р.; Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання : наказ Міністерства соціальної політики України (2016 р.); Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5; Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : наказ Мінохорони здоров'я України (2008 р.); Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» : Лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 №1/3872-22; Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 564. Стандарт погоджено рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 28.03.2019 р.; Класифікатор професій ДК 003:2010. Класифікатор професій із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 серпня 2012 року N 923; Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правової допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13.04.2023 № 1326/5; Порядок застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : затвердж. наказом Міністерства охорони здоров'я України 15.04.2008 N 199; Зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 78 «Охорона здоров'я». Затверд. наказом

Міністерства охорони здоров'я України від 25 січня 2023 року № 138; Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню : затвердж. наказом Міністерства охорони здоров'я України 13.12.2023, N 2118; Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю: затвердж. наказом Міністерства охорони здоров'я України 13.12.2023, N 2118. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 січня 2024 р. за N 129/41474; Етичний кодекс психолога : прийнятий на I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 р.; Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1018-р, якою передбачено необхідність збільшення доступності психологічної допомоги, запровадження стандартів надання психологічної допомоги, психотерапії і психосоціальних послуг.

Зауважимо, що цей перелік не є вичерпним.

Список використаних джерел

1. Авакян Т. А. Верховенство права як основоположний принцип державної політики у сфері внутрішніх справ. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. № 2 (10), 2015. С. 124-132.
2. Корольова Ю. В. Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 10-13.
3. Дунас О. І. З'ясування сутності джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2013. № 6-3. Т. 1. С. 5-8.
4. Дергунова О. І. Сутність та зміст поняття психологічного типу право розуміння. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1(16), том 2, 2017. С. 7-11.
5. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 14.09.2011 р., № 1057. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11т> (дата звернення: 12.09.2024)
6. Паспорти спеціальностей : Постанова Президії ВАК України від 08.10.2008 р., N 45-06/7. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v45_6330-08 (дата звернення: 12.09.2024)

Бороденко О. В.,
канд. філос. наук,
старший викладач кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА XVII-XVIII СТОЛІТЬ: ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ЗВИЧАЇВ У СУДОЧИНСТВІ

Одна з найбільш цікавих проблем історії держави і права – проблема виникнення та функціонування звичаєвого права. Звичаєве право – це «система санкціонованих державою правових звичаїв, які є джерелом права в певній державі, місцевості або для певної етнічної чи соціальної групи. Утворюється впродовж певного періоду шляхом постійного дотримання звичаїв нормативного характеру, відображає правову культуру й правову свідомість народу, а водночас і інтереси панівних верств суспільства» [1]. Англійський юрист XVIII ст. В. Блекстон дав перелік ознак звичаю, які дозволяють розглядати його у правовому контексті (customary law): стародавність, безперервність, обов'язкова сила, використання за обоюсторонньою згодою сторін, визначеність, узгодженість, здоровий глузд [2, с. 156].

Дану проблематику розглядали вітчизняні вчені О. Гуржій, О. В. Зайчук, М. І. Козюбра, Л. А. Кушинська, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко та інші. Дослідження правового звичаю залишається актуальним і в наш час, оскільки «звичаєве право містить в собі основні правничо-філософські категорії, котрі формуючись протягом всієї історії кожного окремого народу, в кінцевому рахунку визначають його подальший шлях та спрямування під час історичних випробувань» [3, с. 4].

На теренах сучасної України звичаєве право поширюється ще в епоху Київської Русі. Звичаєві норми зафіксовано в «Руській правді» та князівських законах. В Запорозькій Січі звичаєве право відроджується (т. зв. *козацьке звичаєве право*). По суті, воно займало провідні позиції у правовій системі України, в т. ч. протягом XVII-XVIII століть. Козацьке звичаєве право має давнє коріння; воно складалось як результат розвитку господарських і побутових відносин. Сукупність цих норм міститься у неписаних «Правах і звичаях Війська Запорозького», офіційно не визнаних державою, але, по суті, санкціонованих. Для влади було головним те, щоб ці неписані норми не порушували порядку в державі, не перешкоджали правлінню. Звичаєві норми на українських землях тоді існували паралельно із кодифікованим «позитивним» правом, але в національній свідомості вони грали більш вагомий роль.

Нормами звичаєвого права керувалась вся військово-адміністративна та судова система. Вітчизняні історики права підкреслюють, що в цей час «звичаєві норми поведінки проникли в сфери регулювання суспільних відносин адміністративно-громадсько-карно-правового характеру і самого процесу судочинства. Вони обумовлювали систему органів самоуправління, впливали на встановлення порядку, прав і обов'язків громадян на місцях» [4, с. 132]. «Автором» їх був народ з виробленими віками етичними поняттями, уявленнями про те, що є правильним, а що ні, що є справедливим. Ці норми «могли формуватися і незалежно в різних регіонах, областях, місцевостях країни, які мали свою своєрідну соціально-економічну і політичну структуру; при цьому повторюваність вчинків місцевих жителів створювала вже закономірність – звичку діяти відповідним чином при схожих обставинах, а сукупність такого роду дій поступово формувала думку: в цьому випадку слід поводитись саме так, а не інакше» [3, с. 130].

У пам'ятці вітчизняного права під назвою *“Права, за якими судиться малоросійський народ”* (1743) визнавалось і узаконювалось застосування звичаю в судовому процесі. Це мало відбуватись у разі, якщо існувала якась прогалина в законодавстві. Варто також враховувати традиційну достатньо сильну (і дуже, треба сказати, здорову) недовіру простих українців до різного роду «писанини», різних паперів, документів, циркулярів, особливо тих, які створювались в інших державах, нашими поневолювачами. Крім того, не варто забувати, що українська козацька держава була військово-цивільним утворенням, існувала в умовах перманентної війни. Тому в її правовій системі не було місця (і часу) для довгих судових процесів з різними апеляціями та ін.

Козацький кошовий суд, який був найвищою судовою інстанцією Війська Запорозького, керувався виключно нормами звичаю, що було зумовлене в першу чергу необхідністю дотримання порядку та військової дисципліни. Справи вирішувались дуже швидко. На це вказує, зокрема, у своїх працях відомий історик козацтва Д. Яворницький: “Кріпкі були запорожці ще й через ті закони, якими судили вони... І справді, ворогам, злодіям, зрадникам, гвалтівникам, усім тим, які ламали стародавні козацькі звичаї, не було у запорожців помилювання: таких приковували на цеп до військової гармати, били серед площі, коло стовпа, дубовими киями, вішали на шибениці, садовили на гострі палі, перебивали руки або ноги і завдавали інші кари” [5, с. 19-20].

Найбільш поширені види покарань у Запорозькій Січі: закопування в землю (так чинили стосовно козака, який навмисно вбив свого побратима, іншого козака: вбивцю клали під труну – вірили, що небіжчик

буде вічно його душити); викидання за борт під час морського походу або інша смертна кара, коли злочинця прив'язували до коня та ганяли степом, поки винуватець не помирав (так карали за військові злочини – дезертирство, програш бою, пияцтво під час походів і т. ін.); «відрядження» на Гадючий острів (невиправних пияк козаки залишали на цьому острові напризволяще; деякі з них виживали); переламування кінцівок (за нанесення тілесних ушкоджень, особливо у стані сп'яніння); приковування до гармати (за неповернення боргу). За інші тяжкі злочини застосовували різні види смертної кари: розстріл (не так часто); відрубання голови; повішення ребром за гак (до рецидивістів); посадження на палю. Стосовно крадіїв, конокрадів та порушників військової дисципліни застосовувались такі міри як забивання киями та прив'язування до ганебного стовпа. Старий козак Микита Корж у своїх мемуарах згадує ще один вид суворого покарання злочинців – відправка до Сибіру [6, с. 26].

Звичаєві норми регулювали і право на помилування. Так, навіть тяжкого злочинця позбавляли смертної кари, якщо хтось із дівчат виявить бажання стати його нареченою.

Як висновок, зазначимо, що аналіз численних прикладів з правової історії тієї доби дозволяє виокремити основні мотиви застосування звичаєвих норм:

- 1) «так заведено у нас із давніх часів» (*посилання на традицію*);
- 2) «так буде справедливо» (*посилання на етичні норми*);
- 3) «це відповідає здоровому глузду» (*посилання на раціональність*).

Звичай розглядається дослідниками як *допоміжне* джерело права. Проте особливістю козацької доби в історії України було те, що звичай функціонував як *основне* джерело права.

Список використаних джерел

1. Усенко І. Б. Звичаєве право [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: Наукова думка, 2005. – 672 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zvychayve_pravo
Дата звернення: 26.09.2024.
2. Загальна теорія права / М. І. Козюбра, С. П. Погребняк, О. В. Цельєв, Ю. І. Матвєєва. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
3. Кушинська Л. А. Звичаєве право та його еволюція у східнослов'янському суспільстві VI–XI ст.: Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 142 с.

4. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: кордони, населення, право. – К.: Основи, 1996. – 224 с.

5. Яворницький Д. І. Як жило славне Запорозьке низове військо. – Катеринослав, 1914.

6. Корж М. Л. Усна розповідь колишнього запорожця, жителя Катеринославської губернії та повіту, селища Михайлівки, Микити Леонтиновича Коржа. – Одеса, 1842. – 102 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=2031> Дата звернення: 26.09.2024.

УДК 340.15(37)=111

Kovalova Svitlana,

PhD, docent,

docent of the History and Theory of Law Department,

Petro Mohyla Black Sea National University

CRIMEN MAJESTATIS IN ROMAN LAW: LEGAL CONCEPT AND LEGAL PRACTICE

The concept of *crimen majestatis* in Ancient Rome originated during the Roman Republic and evolved during the Roman Empire, particularly under Emperor Augustus. The term *majestatis* comes from the Latin word *maiestas*, which referred to the dignity, greatness and authority of the Roman state and people. Initially, the crime of *crimen majestatis* was concerned with treason against the Republic itself and the violation of the people's sovereignty, but it later became more focused on protecting the emperor's person and authority during the Empire.

The main milestones of this term's development were the next. In the Roman Republic *maiestas* referred to the majesty and authority of the Roman state and its institutions. Crimes of *maiestas* were defined broadly as acts that threatened the well-being of the Republic or undermined its power. This could include acts of treason (such as, for example, betraying the state in times of war), conspiring against the Senate, or undermining public order. Lex Valeria is believed to be the first recorded law addressing *crimen majestatis*. It dates back to the early Republic (1st century BCE). The law aimed protection the sovereignty of the Roman people from magistrates who sought to seize or abuse power. It was originally used against individuals who undermined the state by excessive use of force or betrayal in times of war.

Crimen majestatis was expended in the Late Republic. Amid political instability accusations of *crimen majestatis* were used against individuals like Gaius Gracchus and Julius Caesar. This was a time of growing civil conflict, and charges of treason became more common as powerful political factions used them as tools to eliminate rivals.

The concept of *crimen majestatis* transformed significantly during the Imperial period, especially under Emperor Augustus. The shift came with the increasing identification of the emperor as the embodiment of the Roman state, which linked the idea of *majestas* not only to the state but also to the person of the emperor. This led to a dramatic expansion of the legal definition of the crime.

One of the most important developments was the passage of the *Lex Julia de Maestate* by Emperor Augustus. This law formally codified the concept of *crimen majestatis* making it a crime to threaten the emperor's life, dignity and authority. The intention was to protect the newly established principate where Augustus held concentrated power under the guise of maintaining republican traditions. The law outlined various actions that could be considered crimes against the emperor including conspiracy against the emperor, insult or public criticism of him, falsifying documents or other forms of fraud against the state, desertion or failure in military service, any actions that could be perceived as damaging to the emperor's dignity or the stability of the Empire. The law reflected Augustus' desire to secure his position by ensuring that any threat to his personal authority was regarded as an act of treason against the Roman state.

As the Roman Empire progressed, particularly under emperors like Tiberius, Caligula, and Nero, the crime of *crimen majestatis* became more commonly abused. It was increasingly used as a political tool to suppress dissent, eliminate rivals, and enforce loyalty to the emperor. Under Tiberius (14 – 37 CE) the crime of *majestatis* reached new levels of abuse. Tiberius, in collaboration with his powerful praetorian prefect Sejanus, used accusation of treason to eliminate opponents. Many Roman senators and prominent figures were accused of *crimen majestatis* for acts as trivial as making negative remarks against the emperor. This created a climate of fear and paranoia. During the reign of Nero (54 – 68 CE), charges of *crimen majestatis* became widespread. Nero used accusation of treason to justify executions and purges of his enemies, including those suspected of being part of the Pisonian conspiracy against him.

The legal and cultural impact of *crimen majestatis* was profound. It became a mechanism for emperors to consolidate power by equating their personal safety and dignity with the well-being of the Roman state. This

blurred the lines between protecting the state and protecting the personal authority of the emperor.

The concept of *crimen majestatis* influenced legal developments in later European monarchies, where offences against the monarch or sovereign were treated as acts of treason, leading to the modern concept of *lèse-majesté*.

The use of *crimen majestatis* as a political tool demonstrated the dangers of unchecked power. The expansion the definition of treason to include minor and perceived slights against the emperor contributed to the instability and eventual decline of the Roman Empire as it undermined political trust and created a culture of suspicion. Over the time, the abuse of this concept under various rulers became a significant meaning for consolidating power and suppressing opposition, which had lasting implications for later legal traditions.

УДК 159.922.6:34 (043)

Виногородська Є. С.,
юридичний психолог приватної практики,
доктор психології,
м. Миргород, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКА

Окремим аспектам використання психологічних підвалин фахової підготовки правника присвячені роботи В. Андросюка, В. Барка, Д. Александрова, І. Озерського, І. Охріменка, В. Казміренка, Л. Казміренко, М. Костицького, В. Кощенця, В. Марчака, В. Синьова, Д. Швеця та ін., проте на сьогодні не можна сверджувати про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження означених питань у розрізі оптимізації фахових вимог до правничої професії у цілому.

Психологічна готовність до професійної діяльності юриста, Ю. Бойко розглядає як інтегроване структурне особистісне утворення, що є передумовою успішного виконання діяльності в сфері правознавства та включає такі компоненти: мотиваційний (система ставлень особистості до професійної діяльності); операційний (система регуляції професійної діяльності); емоційно-вольовий (система регуляції активності особистості як суб'єкта професійної діяльності); особистісний (система ставлень особистості до себе і прийняття себе як суб'єкта

професійної діяльності) [1, с. 9]. Професором В. Барко, психологічна готовність до діяльності розглядається як стійкий стан особистості, який має власну структуру і характеризується наявністю об'єктивних і суб'єктивних компонентів [2, с. 20]. Психологічна готовність, на думку О. Кретчак, повинна формуватися цілеспрямовано під час професійної підготовки особового складу та підтримуватися в процесі психологічного супроводження службової діяльності протягом усієї служби [3, с. 14].

У правничій діяльності психологічну готовність формує спеціальна професійно – психологічна підготовка правника з урахуванням соціально – психологічних детермінантів специфіки певного виду правничої професії. І. Платоновим, виокремлені об'єктивні соціально-психологічні чинники, які в значній мірі детермінують суб'єктивну психологічну готовність особистості до правоохоронної діяльності, а саме: 1) висока соціальна та державна значущість правоохоронної діяльності; 2) значна фізична, інтелектуальна й емоційна напруженість, високий темп і динаміка її проходження; 3) більш жорстка, у порівнянні з іншими професіями, регламентація та правове регулювання взаємовідносин між її учасниками; 4) висока ступінь колективності діяльності; 5) часта зміна одних видів діяльності, дій на інші, що може бути зумовлено різною оперативною обстановкою; 6) високий рівень організації взаємин по вертикалі і по горизонталі та інші [4, с. 6]. Відповідно, процес формування психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності слід розглядати як необхідну передумову розвитку спеціаліста у вищому навчальному закладі, що обумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність навчально - професійної діяльності [1, с. 9].

Відсутність професійної та психологічної готовності до дій в напружених інтелектуально та фізично складних ситуаціях негативно впливає на виконання службових завдань правниками, і є причиною помилок та похибок, які можуть мати невідворотні наслідки. Усунути зазначені недоліки покликана професійно-психологічна підготовка правників, яка повинна стати обов'язковим атрибутом кадрової роботи. Існує багато визначень професійно-психологічної підготовки юристів. О. Корнев, абсолютно логічно, розглядав професійно-психологічну підготовку як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на формування та розвиток психологічних якостей та станів працівника правоохоронних органів [6, с. 9].

Отже, враховуючи вищезазначені погляди, та ґрунтуючись на результатах експериментальних досліджень, вважаємо, що професійно-психологічна підготовка правників це комплекс взаємопов'язаних

заходів, які спрямовані на формування та розвиток у юриста психологічних якостей та станів, які відповідають вимогам фахової діяльності та забезпечують її ефективну реалізацію. Слід визначити головні завдання психолога органів прокуратури у напрямку психологічного супроводження (супроводу) діяльності прокурорсько-слідчих працівників. Ними, мають бути [7]:

- супроводження адаптації новопризначених на посаду правників з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей та професійного досвіду;
- консультування і безпосередня участь у психологічному забезпеченні правничої діяльності;
- проведення занять у системі фахової підготовки з питань, пов'язаних з психологією професійної діяльності правників;
- розробка рекомендацій щодо розв'язання конфліктів;
- консультування правників стосовно службового іміджу, з урахуванням індивідуально - психологічних особливостей об'єктів професійної діяльності;
- розробка рекомендацій щодо застосування оптимальної тактики психологічного впливу на об'єкти професійного інтересу, з урахуванням вирішення конкретного фахового завдання;
- складання психологічних портретів осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення чи проступку за матеріалами кримінальних чи адміністративних проваджень, службових розслідувань, а також осіб, які становлять професійний інтерес;
- психологічний аналіз причин порушень проявів професійної деформації, здійснення злочинів і грубих порушень дисципліни правниками у процесі виконання службових завдань;
- консультування й безпосередня участь у переговорах зі злочинцями, які захопили заручників або чинять озброєний опір;
- проведення аналізу й оцінки соціально-психологічної обстановки на території, що обслуговується, вивчення психологічних факторів, що ускладнюють оперативну обстановку, розробка практичних рекомендацій для підрозділів органу, безпосередня участь у розв'язанні найбільш складних у психологічному відношенні службових завдань;
- вивчення кримінальної субкультури й психологічних особливостей осіб і груп, які становлять професійний інтерес; підготовка пропозицій, сценаріїв психологічного впливу на них при розв'язанні різноманітних видів службових завдань;
- розробка заходів з психологічної оптимізації конфліктів у правничій діяльності;

- допомога керівникам у підвищенні авторитету та створенні позитивного іміджу правників;
- психологічне супроводження нововведень у професійній діяльності правників.

Психологічний аналіз професійної діяльності є основним для вирішення таких науково-практичних задач, як профвідбір, профорієнтація, профадаптація, профнавчання, профдеформація, реконструкція і проектування різних видів праці [8, с. 8], та має своїм наслідком, за нашими міркуваннями, підвищення її ефективності та продуктивності. В обраному нами контексті юридична психологія покликана розкрити психологічну своєрідність правничої діяльності, охарактеризувати психологічну сторону професійних якостей, необхідних для слідчого, прокурора, адвоката, судді, детектива, експерта, спеціаліста, керівника, а також шляхи їх набуття та вдосконалення [7].

Діяльність правників відноситься до інтелектуальних видів праці, оскільки в її психологічній структурі домінує когнітивний компонент, тобто основні професійні функції правника вимагають високої активності мислення (аналітико-синтетичних і логічних операцій), мови в її монологічній і діалогічній формах, довготривалої і оперативної пам'яті, стійкості уваги та розвинутої уваги. При цьому дана діяльність як складна система включає і інші психічні функції, у взаємодії з якими вона обумовлює здібність правників до ефективного вирішення професійних завдань.

За класифікацією професій діяльність правника відноситься до гуманітарних видів професій типу «людина – людина» («людина – група» і «людина – суспільство»), оскільки вона пов'язана з постійною взаємодією з людьми. У своїй діяльності правники стикаються з необхідністю оцінювати вчинки людей з позицій норм права і закону. При цьому вони спостерігають найрізноманітніші прояви активності людей в кризових ситуаціях їх життя і повинні вирішувати їх долю на основі правових норм з урахуванням моральних та психологічних чинників протиправного діяння.

Тому неодмінно професія правника несе в собі високу соціальну значущість і відповідальність. Як загальні характерні особливості правничої діяльності слід зазначити те, що вона (діяльність) представляє собою складну соціальну відкриту систему, оскільки є складовою широкого контексту правової системи суспільства і вирішує поставлені державою задачі правосуддя, особистої і суспільної безпеки та протидії злочинності. Щоб глибше зрозуміти сутність професії у сфері права, необхідно провести психологічний аналіз її загальної структури, одним з головних результатів якого має стати створення професіогра-

ми юриста, котра є комплексним віддзеркаленням її основних сторін, а також якостей, які в ній реалізуються. Отже, основними підструктурами професійної діяльності правника, на думку більшості провідних фахівців юридичної психології виступають: пізнавально-прогностична (когнітивна); засвідчувальна; конструктивна (реконструктивна); комунікативна; організаційно-управлінська; виховна (профілактична); соціальна.

Список використаних джерел

1. Бойко Ю. Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ. 2008. 24 с.
2. Барко В. І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ : автореф. дис... доктора психол. наук: 19.00.06. Київ, 2004. 33 с.
3. Кретчак О. М. Психологічний аналіз професійної діяльності міліціонерів ДСО при МВС України та визначальні умови її удосконалення : автореф. дис... канд. психолог. наук: 19.00.06. Київ, 2003. 17 с.
4. Платонов І. В. Динаміка психологічної готовності майбутніх офіцерів внутрішніх військ до правоохоронної діяльності : автореф. дис... канд. психол. наук. 20.02.02. Хмельницький, 2001. 16 с.
5. Платонов І. В. Динаміка психологічної готовності майбутніх офіцерів внутрішніх військ до правоохоронної діяльності : автореф. дис... канд. психол. наук. 20.02.02. Хмельницький, 2001. 16 с.
6. Корнев О. М. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів швидкого реагування міліції України : дис. канд. псих. наук. Київ, 2001. 238 с.
7. Озерський І. В. Юридична психологія (особливості відбору та підготовка фахівців-правоохоронців). наук. практ. посіб. Київ : Талком. 2014. 182 с.
8. Губарева О. С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2005. 19 с.

*Мудра Ю. Ю.,
практикуюча психологиня
м. Первомайськ, Миколаївська область, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНСТРУКТ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ ТА ПРАВА НА СПІЛКУВАННЯ З БАТЬКАМИ

Розлучення батьків є стресовою подією для дитини, і питання визначення місця проживання може стати джерелом емоційної нестабільності. Психологічне благополуччя дитини залежить від того, наскільки її інтереси будуть враховані в процесі ухвалення рішень щодо місця проживання та права на спілкування з батьками.

Вибір місця проживання значно впливає на емоційний стан дитини. Нестабільність або часті зміни місця проживання можуть призвести до тривожності, страху перед майбутнім, почуття втрати стабільності та безпеки. Важливо забезпечити відчуття «дому» для дитини як емоційної бази. Постійні зміни місця проживання можуть порушити рутинні звички дитини, що є критичним для її емоційної стабільності. Збереження стабільного середовища, наприклад, школи та друзів, може допомогти дитині адаптуватися до змін, пов'язаних із розлученням. Стабільність місця проживання дає дитині можливість відчувати контроль над своїм життям у складний період.

Важливо пам'ятати про психологічну роль обох батьків у житті дитини. Для гармонійного розвитку дитині важливо мати регулярний контакт з обома батьками. Емоційна близькість з одним із батьків не повинна позбавляти права на взаємодію з іншим. Відсутність контакту з одним із батьків може викликати у дитини почуття втрати, ізоляції та відчуженості. Регулярне спілкування з обома батьками сприяє емоційному здоров'ю, відчуттю безпеки та стабільності у дитини. Позитивні стосунки з обома батьками допомагають дитині формувати почуття власної цінності, впевненості та самооцінки. Відсутність одного з батьків у житті дитини може негативно вплинути на її соціалізацію та формування міжособистісних відносин.

Визначення місця проживання дитини є на сьогоднішній день, одним з найпопулярніших позовів до суду. В більшості випадків вони супроводжуються конфліктами між батьками. Конфлікти між батьками щодо визначення місця проживання та спілкування можуть погіршувати емоційний стан дитини. Дитина може відчувати себе змуше-

ною вибирати між батьками, що призводить до внутрішнього конфлікту і почуття провини. Маніпуляції з боку одного з батьків (використання дитини як інструменту тиску) можуть викликати тривогу та стрес.

Зазначимо також, що вік дитини має значення у процесі прийняття рішень визначення місця проживання. Вік дитини впливає на її сприйняття розлучення та адаптацію до нових умов проживання. Молодші діти можуть більше страждати від відсутності постійної уваги з боку одного з батьків, тоді як підлітки можуть шукати незалежності, але водночас потребують емоційної підтримки. Врахування думки підлітка щодо місця проживання може сприяти розвитку в нього відповідальності за власне життя.

1. **Новонароджені та малюки** (до 3 років): у цьому віці зазвичай велика увага приділяється стабільності та близькості дитини до основного опікуна, зазвичай матері, якщо це не заважає її інтересам. Немовлята можуть мати потребу в частішому контакті та догляді, а також у можливості грудного вигодовування.
2. **Дошкільний вік** (від 3 до 6 років): дитина потребує стабільного і безпечного оточення. Важливо забезпечити чіткий розпорядок дня і близькість до основних вихователів.
3. **Молодший шкільний вік** (від 6 до 12 років): у цьому віці діти вже мають більш розвинену емоційну стабільність і можуть висловлювати свою думку щодо місця проживання. Однак суди та соціальні служби будуть враховувати не тільки думку дитини, а й те, що є найкращим для її благополуччя.
4. **Підлітки** (від 12 до 18 років): підлітки часто мають право висловлювати власне бажання щодо місця проживання. Суд чи відповідні органи можуть брати до уваги ці побажання, але остаточне рішення все одно буде прийматися з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Кожна ситуація є індивідуальною, тому багато факторів враховуються, включно з емоційною прив'язаністю, здоров'ям дитини, умовами проживання батьків, а також їхньою здатністю забезпечити належний догляд.

Окремо виділимо психологічні аспекти розділеного або спільного опікунства. Спільна опіка може бути корисною для дитини, оскільки вона зберігає відносини з обома батьками, але вимагає узгоджених дій і координації між ними. Часта зміна місця проживання при спільному опікунстві може викликати у дитини відчуття нестабільності та емоційної дезорієнтації. Важливо знайти баланс між фізичною присутніс-

тю батьків і емоційною стабільністю дитини. Якщо дитина рідко бачить одного з батьків, це може викликати в неї почуття занедбаності, яке може відбитися на її самооцінці. Обмежений доступ до одного з батьків може спровокувати у дитини агресію, тривожність та депресивні стани. Відсутність регулярного спілкування з обома батьками може завадити дитині формувати позитивні образи сімейних стосунків у майбутньому. Натомість чітко встановлений графік зустрічей з обома батьками допомагає дитині уникати відчуття невизначеності. Залучення дитини до створення графіка спілкування може підвищити її відчуття контролю та зменшити стрес. Порушення встановленого графіка може викликати у дитини відчуття покинутості та зневіри у стабільності стосунків.

Адаптація дитини до нових умов життя після розлучення залежить від того, наскільки батьки здатні спільно підтримувати дитину, незалежно від особистих конфліктів. Важливість уникнення негативних висловлювань щодо іншого батька у присутності дитини для збереження емоційної стабільності. Адаптація буде ефективнішою, якщо дитина отримує стабільну підтримку та любов з обох сторін. Адаптація дитини до нових умов життя після розлучення вимагає великої уваги, розуміння і підтримки. Батьки, які працюють разом над забезпеченням психологічного комфорту дитини, можуть значно зменшити негативний вплив розлучення на її розвиток.

Реакції дітей на розлучення в залежності від віку:

- **Малюки (до 5 років):** можуть відчувати страх розлуки, часто відчують потребу у фізичному контакті з батьками. Рекомендується створити їм відчуття безпеки через увагу і фізичну присутність.
- **Діти дошкільного віку (5-8 років):** часто відчують провину за розлучення або бояться втратити любов одного з батьків. Важливо повторювати, що вони не винні і що обидва батьки їх люблять.
- **Молодші школярі (9-12 років):** можуть почати проявляти агресію або замикатися в собі. Вони більш раціонально розуміють ситуацію, але емоційно можуть бути вразливими.
- **Підлітки (13-18 років):** можуть демонструвати відстороненість або намагатися бути незалежними. Важливо зберегти відкритий діалог і надавати їм простір для самовираження, але водночас залишатися надійною підтримкою.

Якщо батьки не в силах самостійно пройти процес розлучення та адаптуватися до подальшого життя, актуальною стає підтримка фахівців. Консультації з психологами допомагають дитині краще зрозуміти

зміни у своїй родині та впоратися з негативними емоціями. Психологи можуть також допомогти батькам усвідомити важливість стабільного спілкування дитини з обома сторонами. Психотерапія може сприяти зменшенню емоційної травматизації дитини внаслідок конфліктів між батьками.

Психологічне благополуччя дитини повинно бути пріоритетом при ухваленні рішень щодо її місця проживання та права на спілкування з батьками. Важливо забезпечити емоційний комфорт і безпеку дитини, уникаючи конфліктів і маніпуляцій у відносинах між батьками. Регулярне, стабільне спілкування з обома батьками сприяє гармонійному розвитку та емоційній рівновазі дитини.

Неправильний підхід до визначення місця проживання або порушення права на спілкування може призвести до психологічних проблем у дорослому житті дитини. Підвищений ризик розвитку проблем у стосунках, самотності та тривожних розладів у майбутньому. Важливо запобігати емоційному "виключенню" одного з батьків із життя дитини, що може вплинути на формування її особистості та цінностей. Порушення права на спілкування з одним із батьків, неправильна оцінка інтересів дитини або ігнорування її емоційних потреб можуть створити емоційні рани, які залишатимуться на все життя. Тому дуже важливо підходити до вирішення таких питань з урахуванням як юридичних, так і психологічних аспектів, забезпечуючи максимальний комфорт та стабільність для дитини.

УДК 159.9-0.53.6

Охріменко О. І.,

курсант 104 навчальної групи

навчально-наукового інституту №1,

Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна

Науковий керівник: Мартенко О. Л.,

канд. юрид. наук, доцент,

професор кафедри юридичної психології,

Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

На кожному з етапів становлення та розвитку на особистість впливають різноманітні чинники, що зумовлюють подальші шляхи та перспективи її реалізації та діяльності. Водночас, за певних обставин при

сукупному їхньому впливові, відбуваються стійкі негативні тенденції, що призводять до деструкції та порушення моделі соціальної взаємодії.

Людина – істота соціальна і її розвиток неможливий без налагодження соціальної взаємодії. Водночас, комбінація зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на особистість призводять до набуття певних якостей та особливостей, що надалі можуть призводити до формування протиправної поведінки. Найбільш вразливим є період «юнацького віку», тож заслуговують на увагу специфічні характеристики, що сприяють формуванню протиправної поведінки саме в цей віковий період.

Серед різновидів протиправної поведінки сучасних юнаків важливо виокремити наступні: схильність до жебрацтва, бездоглядності; вживання шкідливих речовин; самотравмування, саморуйнування; участь у кримінальних правопорушеннях різної спрямованості; фізична агресія по відношенню до дорослих та однолітків; лудоманія (ігрова залежність) тощо [1].

Проте протиправна поведінка «не виникає сама по собі», її появи сприяють різні чинники, що зумовлюють її розвиток. Такими чинниками є насамперед соціальні обставини – певні умови оточуючої дійсності, що є детермінантами дій та вчинків особистості. До зовнішніх чинників належать, зокрема, соціально-економічні, політичні фактори, кліматичні умови, соціальні проблеми, суспільні настрої, традиції, культурні цінності. До внутрішніх (суб'єктивних) чинників варто віднести: індивідуально-психологічні особливості молодого людини, життєві переконання, світогляд, особисті цінності тощо. Разом із тим, внутрішні чинники протиправної поведінки юнаків описують психологічні, емоційні та когнітивні аспекти, які лежать в основі їхніх дій (низька самооцінка, дефекти виховання, негативні емоції (зокрема, гнів, ревності, роздратування), недостатня розвиненість механізмів самоконтролю, відсутність емпатії чи усвідомлення наслідків власних дій тощо).

Слід також виокремити певні особливості, що є об'єктивно властивими для зазначеної категорії осіб у межах їх подальшої протиправної реалізації:

- більшість юнаків перебувають у віці, що є періодом становлення особистості, конфліктів особистості з собою та світом, протиріч та подальшого визначення життєвого шляху;

- хлопці складають більшу частину, ніж дівчата. Оскільки саме хлопці більш виражені, емоційно нестійкі, мають певні схильності до протиправної та деструктивної поведінки;

- у юнаків, що є в «групі ризику», здебільшого великі, багатодітні родини. Отже, конфліктні ситуації можуть акцентуватися як у взаєминах з батьками, так й з братами та сестрами;

- такі юнаки часто виховуються у неповних сім'ях: батьки вимушені заробляти кошти, влаштовувати особисте життя – що призводить до зменшення уваги щодо дитини та її проблем;

➤ дев'янти зазвичай орієнтовані на самостійний шлях заробляння грошей, проте незаконним (протиправним) чином: крадіжки, жебракування, агресивні акти поведінки;

➤ вони доволі часто вживають заборонені психоактивні речовини: алкоголь, наркотики, токсичні речовини тощо.

Отже, характерною рисою розвитку особистості в юнацькому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою. Процес формування особистості здійснюється під впливом низки чинників. Сформованість індивідуально-типологічних особливостей залежить як від природних задатків, так і впливів найближчого референтного (подекуди негативного) оточення.

Разом із тим, варто вести мову й про важливість впливу «життєвого сценарію» на формування особистості молодого людини, зокрема, в аспекті внутрішньо-сімейних взаємин. На думку окремих дослідників, реалізація того чи іншого сценарію передбачає такі варіанти:

1) батьківські вказівки (установки) – це усвідомлені або неусвідомлені (підсвідомі) дії, які певною мірою впливають на реалізацію життєвого сценарію у молодого людини;

2) відповідний особистісний розвиток – наявність у юнака можливості реалізувати індивідуальний потенціал у процесі соціального розвитку та міжособистісної взаємодії;

3) рішення у юнацькому віці – наявність певних потреб, які мотивують особистість на досягнення бажаної мети;

4) дійсну «включеність» у якийсь особливий метод, що несе успіх чи невдачу – вибір своєрідного «засобу» задоволення своїх бажань;

5) установку або переконання, що викликає віру в успіх своєї діяльності [2].

Звідси можна стверджувати, що юнаки доволі часто обирають за вектори діяльності приклади поведінки дорослих або цілих груп, які можуть демонструвати негативний вплив на несформовані уявлення про специфіку оточуючої дійсності та перспективи життєдіяльності. Це зазвичай здатне призводити до гіперболізації, підвищення рівня надання хибної інформації (брехні), відчуження особистості від однолітків. Як наслідок: втрата довіри, поваги, деструкція в системі уявлень «Я-реальне» – «Я-ідеальне».

Розглядаючи загальні передумови виникненню складної ситуації в життєдіяльності молодого людини, варто звертати увагу, насамперед, на соціально-економічні та індивідуальні аспекти реалізації моделі протиправної поведінки, а саме:

– підвищення процесів міграції населення (військова агресія, безробіття, пошук гарних умов для життя тощо);

– безробіття батьків;

- зменшення рівня соціальної зайнятості підростаючого покоління;
- факти економічної експлуатації дітей дорослими;
- зниження рівня відповідальності батьків, що виправдовується більш значущими чинниками, завданнями та метою;
- загострення конфлікту поколінь, розмежування родин;
- негативні інформаційні потоки, дезінформація у соціальних мережах, ЗМІ, формування асоціальних груп молоді тощо.

Окремі науковці до основних причин вчинення неповнолітніми протиправних дій ще додають: злочинні або насильницькі (сексуальні) дії дорослих по відношенню до дітей; віра в безкарність; недостатній рівень самокритичного ставлення до власних вчинків; хибна оцінка складних життєвих ситуацій; вживання спиртних напоїв чи наркотичних речовин, безконтрольність з боку вихователів та недостатній рівень профілактичної роботи з неповнолітніми й ін. [3, 4].

Загалом, можемо зробити висновок, що протиправна поведінка є певним результатом деформації особистості та соціального середовища, що сприяє загостренню таких соціальних явищ, як жебракування та злочинність, руйнує фізичне та психічне здоров'я молоді, знижує життєву, громадську, трудову активність населення. Ключові чинники протиправної поведінки молодих людей охоплюють специфіку соціального середовища, психологічні фактори, взаємодію з оточенням, економічні умови, культурні та релігійні впливи. Розуміння цих чинників допомагає розробляти ефективні стратегії профілактики та втручання для запобігання протиправній поведінці серед даної категорії громадян.

Запорукою успішної профілактичної діяльності та практичної роботи з ресоціалізації юнаків із протиправною спрямованістю є виявлення суб'єктивних причин такої поведінки, їх пріоритетних мотивів. Важливо створити сприятливі умови для розвитку молодої людини, сформувані в неї позитивні ціннісні орієнтири, а також надати їй необхідні знання та навички для успішної соціалізації. Превентивні заходи щодо запобігання протиправній поведінці юнаків, на наше переконання, мають охоплювати:

- діяльність фахівців (соціальні працівники, психологи, правоохоронці тощо) у взаємодії з родинами та самими юнаками, що перебувають у групах ризику;
- організацію дієвих програм та проведення тренінгів, бесід, лекторіїв для всіх категорій молодих людей;
- формування та розвиток сприятливої й доброзичливої комунікації, емоційного інтелекту в представників сучасної молоді тощо.

Список використаних джерел:

1. Mestre-Bach, G., Granero, R., Vintró-Alcaraz, C., Juvé-Segura, G., Marimon-Escudero, M., Rivas-Pérez, S., Valenciano-Mendoza, E., Mora-

Maltas, B., Del Pino-Gutierrez, A., Gómez-Peña, M., Moragas, L., Fernández-Aranda, F., Codina, E., Mena-Moreno, T., Valero-Solís, S., Guillén-Guzmán, E., Menchón, J. M., & Jiménez-Murcia, S. (2021). Youth and gambling disorder: What about criminal behavior?. *Addictive Behaviors*, 113, 106684. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106684>

2. Icenogle, G., & Cauffman, E. (2021). Adolescent decision making: A decade in review. *Journal of Research on Adolescence: The Official Journal of the Society for Research on Adolescence*, 31(4), 1006–1022. <https://doi.org/10.1111/jora.12608>

3. Solakoglu, O., Driver, N., & Belshaw, S. H. (2018). The effect of sexual abuse on deviant behaviors among Turkish adolescents: The mediating role of emotions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(1), 24–49. <https://doi.org/10.1177/0306624X16642810>

4. Головка Н. І. Причини протиправної поведінки неповнолітніх. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія ІІ: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2015. Вип. 20. С. 149–155. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2015_20_22

УДК 159.98:343.85

Охріменко І. М.,

д-р юрид. наук, професор,

професор кафедри юридичної психології,

Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна

Шевченко Т. В.,

здобувач ступеня вищої освіти магістра

за спеціальністю 053 «Психологія»,

Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна

РОЛЬ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Прикладні можливості перевірок на поліграфі, на жаль, ще недостатньо відомі їх реальним і потенційним користувачам (працівникам оперативних підрозділів, слідчим), внаслідок чого втрачається інтерес до проведення спеціального психофізіологічного дослідження, особливо в ситуаціях загострення наявної інформативної потреби, коли його застосування під час викриття злочинної діяльності та досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень може виявитися цілком доречним та вкрай необхідним.

Іншою суперечливим фактором ефективного використання можливостей поліграфного дослідження є суперечності правової регламентації подібного дослідження, що також певним чином пригальмує широке застосування подібних сучасних технологій.

В основу використання поліграфа покладено той факт, що чим вагомішою є для людини інформація, яку вона намагається приховати, тим вищий рівень психологічного напруження при відповіді на конкретно поставлені запитання. Суть детекції неправди зводиться до виявлення та апаратної фіксації психофізіологічних змін стану конкретної особи залежно від особистісної значущості певних одиниць інформації.

Окремі наукові праці окреслили метод «детекція брехні», у першу чергу, як спеціальне психофізіологічне дослідження, що є одним з видів опитування з використанням технічних засобів (поліграфа) [1, 2]. З цього можна зробити висновок, що воно не обмежується процесуально визначеною експертною діяльністю, хоча, у першу чергу, акцент робиться саме на цьому. Звідси, такого роду інноваційні методи можуть бути використані й в процесі проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій для формування, висунення та відпрацювання версій у межах кримінальних проваджень. Подібне апаратне опитування не є чистою комунікативною дією, а відноситься більшою мірою до експертизи психофізіологічних реакцій із застосуванням спеціальних технічних засобів, здатних їх фіксувати. До того ж, доволі часто ініціаторами його проведення є саме працівники правоохоронних органів. Разом із тим, інформація, що надходить від особи в ході опитування, носить імовірнісний характер і має тільки орієнтуюче значення для суб'єкта правоохоронної діяльності, бо результати спеціального психофізіологічного дослідження не є доказами та не мають відповідного процесуального засвідчення.

Використання поліграфа в правоохоронній діяльності опосередковано підтверджено правами працівників правоохоронних органів, що вказує на їх можливість застосовувати технічні засоби отримання інформації. Виняток становить одержання інформації із застосуванням технічних засобів, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу (ст. 9 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Проте впровадження такого пізнавального інструменту в правоохоронну діяльність не завжди вказує на одноосібне проведення його працівником, адже воно може здійснюватися з використанням допомоги кваліфікованого спеціаліста. Виходячи з цього, ми поділяємо намагання окремих дослідників визначити поліграфне опитування як захід, що полягає в отриманні відомостей щодо протиправної діяльності від особи шляхом проведення

її опитування за спеціальною методикою з одночасною реєстрацією психофізіологічних реакцій на певні стимули: запитання, предмети, фотографії тощо [3, 4].

Варто також звернути увагу на виправдану наукову позицію, що брехня є передачею відомостей, що повністю або частково не відповідають дійсності, спотворення (когнітивні видозміни), неправда, нещирість (удавання), обман, що спрямований на замовчування та приховання істини, введення в оману, є власне вольовим актом, який виражається в ухваленні рішення про її використання всупереч усім внутрішнім перешкодам та соціальним нормам [5]. З огляду на це, детекція брехні в правоохоронній діяльності обумовлена не лише знаннями фахівців про психофізіологічні особливості людського організму та психологічні особливості людської психіки, але й розумінням природи правдивості. Поліграфні обстеження є різновидом дослідження невербальної інформації, яка спрямована на встановлення істини. Разом з тим, дискусійною, на наш погляд, можна назвати абсолютну впевненість окремих практиків щодо віднесення психофізіологічного методу «детекції брехні» з використанням поліграфа до категорії правоохоронних, заснованого на інструментальних засобах дослідження невербальної інформації. Його, безумовно, можна зарахувати до позитивного пізнавального інструментарію у напрямку встановлення істини з події чи факту, що становить професійний інтерес. Той факт, що поліграфічні дослідження почали розвиватися саме по лінії діяльності оперативних підрозділів спеціальних служб, не дає переконаності у його виключній оперативно-розшуковій «природі», а лише визначається відсутністю чіткого процесуального регламенту застосування їх в досудовому розслідуванні та судовому провадженні.

Разом із тим, зазначимо, що залучення поліграфолога в кримінальному провадженні може відбуватися у вигляді спеціаліста або експерта. Як спеціаліст, поліграфолог, використовуючи свої спеціальні знання, здатен надавати допомогу слідчому в провадженні окремих слідчих (розшукових) дій як технічний виконавець одержання зразків експертного дослідження. Як експерт, поліграфолог досліджує направлений йому на експертизу предмет доказування і формулює висновки з поставлених питань, які ґрунтуються на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Таким предметом можуть виступати, у тому числі, матеріально фіксовані відображення психофізіологічних станів особи, одержані під час допиту з використанням технічного засобу (поліграфу), а не сам підекспертний.

Виходячи з наведеного, поліграфологічний аналіз психофізіологічних станів об'єкта складається з двох компонентів:

1) формальне одержання зразків технічно зафіксованої динаміки психофізіологічних змін в контексті конкретних питань та надання первинних пояснень;

2) ґрунтовна інтерпретація одержаних даних поліграфологічного дослідження (у вигляді висновку експерта).

До зразків для експертного дослідження можна зарахувати й матеріалізовані (зафіксовані) результати поліграфологічного обстеження психофізіологічних реакцій особи під час проведення допиту. При цьому для відібрання зразків технічно зафіксованої динаміки психофізіологічних змін слідчий використовує допомогу спеціаліста-поліграфолога, про що робиться відмітка у протоколі допиту. Слід наголосити, що поліграфолог має необмежені можливості використання всіх необхідних технічних засобів, як це не обмежується для проведення інших видів експертиз.

Спеціаліст-поліграфолог, який бере участь у проведенні допиту, надає орієнтуючу інформацію щодо змін психологічних станів допитуваного залежно від поставлених питань. Згідно своїх повноважень (ст. 71 КПК України) спеціаліст має право ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду, а також користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням. Звідси, спеціаліст-поліграфолог надає тлумачення психофізіологічних змін допитуваного та виконує упродовж проведення слідчої (розшукової) дії виключно роль технічного супроводження.

Проблемним моментом можна визнати й те, що фахівець, який інтегрує одержані в ході поліграфного обстеження дані, за аналогією підлягає допиту у якості свідка для роз'яснення результатів діагностування. Однак, така слідча (розшукова) дія проводиться, напевне, за відсутності окремої статті КПК України, яка б регламентувала порядок допиту особи саме у даному статусі, тому доцільно окреслити поле компетенції спеціаліста суто механізмом технічного забезпечення виокремлення психофізіологічних показників динамічних реакцій під час допиту, з відповідними повноваженнями у межах компетенції його статусу. Якщо ж необхідна кваліфікована оцінка та інтерпретація одержаних в ході поліграфного обстеження зафіксованих даних, то має залучатися особа вже в якості експерта, який може не лише надавати пояснення, але й допитуватися згідно положень статей 101, 356 КПК України.

Крім того, невирішеним залишається питання процесуального закріплення зафіксованих результатів психофізіологічного дослідження. Безумовно, кожен факт застосування технічних засобів в ході проведення слідчих (розшукових) дій відображається у протоколі: у ньому

має зазначатися, які технічні засоби використовувалися та в яких умовах. Тому логічно вважати, що технічно зафіксовані результати використання поліграфа в процесі допиту, мають, на рівні з іншими, визнаватися носіями інформації, здатними підтверджувати обставини і факти, які мають значення в кримінальному провадженні. Звідси, результати психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа повинні долучатися як додатки до протоколу допиту. У такий спосіб можна використати можливість їх відтворення в ході проведення подальшої експертизи (зокрема, судово-психологічної), адже психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа, якщо воно носить самостійне процесуально фіксоване значення, потребує залучення експерта для інтерпретації змісту. Відтак, за наявності підстав її проведення поліграфолог може одержувати статус експерта.

Призначена слідчим чи суддею така судово-психологічна експертиза, як психофізіологічне дослідження особи з використанням поліграфа, набуває обов'язкового характеру щодо підекспертного, наряду із іншими видами судових експертиз (як це, наприклад, відбувається щодо судово-медичних експертиз).

Отже, можна визначити, що психофізіологічне обстеження не потребує окремої правової регламентації, адже існує достатня нормативна база активного його впровадження в правоохоронну діяльність та кримінальний процес. Однак, це не виключає можливості уточнення деяких позицій для подолання певних суперечностей теоретичних та прикладних засад. Це насамперед пов'язано з необхідністю усвідомлення такого різновиду дослідження у якості варіанту технічної фіксації й інтерпретації інформації при проведенні процесуальних та позапроцесуальних дій (заходів) з метою викриття злочинної діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Ulatowska, J., & Cislak, A. (2022). Power and lie detection. *PloS One*, 17(6), e0269121. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269121>
2. Fernandes, M., Jonauskaitė, D., Tomas, F., Laurent, E., & Mohr, C. (2023). Individual differences in self-reported lie detection abilities. *PloS One*, 18(5), e0285124. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285124>
3. Leach, A. M., Talwar, V., Lee, K., Bala, N., & Lindsay, R. C. (2004). "Intuitive" lie detection of children's deception by law enforcement officials and university students. *Law and Human Behavior*, 28(6), 661–685. <https://doi.org/10.1007/s10979-004-0793-0>
4. Vrij, A., Meissner, C. A., Fisher, R. P., Kassin, S. M., Morgan, C. A., & Kleinman, S. M. (2017). Psychological perspectives on interrogation.

Perspectives on Psychological Science, 12(6), 927–955. <https://doi.org/10.1177/1745691617706515>

5. Boiko-Buzyl, Y. (2021). Psychological aspects of lie detection in studies using a polygraph. *Psychological Journal*, 7(3), 28–37. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.3>

УДК 349.3

Шматлай А. О.,

студентка 3 курсу бакалаврату,

*Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, Україна*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПЕНСІЇ ЗА ВИСЛУГОЮ РОКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ

В Україні людина, її життя та здоров'я, честь, гідність визнаються найвищою соціальною цінністю. Для забезпечення цих конституційних гарантій державою створюються відповідні інституції, до яких можна звертатись, щоб відновити уже порушене право або запобігти посяганням на вказані цінності.

Одним із органів, який реалізує такий напрямок державної політики є Національна поліція України. Служба в органах Національної поліції характеризується підвищеним ризиком для життя та здоров'я, тому поліцейських необхідно забезпечити не лише гідною заробітною платою, а й пенсіями достатнього рівня.

Окремі аспекти пенсійного забезпечення працівників поліції стали предметом досліджень багатьох науковців: Ю. О. Кисіль, С. М. Бортник, В. І. Боднар, М. М. Клемпарський та інші.

Національним законодавством передбачено такий вид пенсійного забезпечення для правоохоронців як пенсія за вислугою років. Так, зокрема, ст. ст. 12 та 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 р. № 2262-ХІІ визначають умови та розміри надання пенсій за вислугу років для військовослужбовців та прирівняних до них категорій осіб, тобто працівників Національної поліції України [1, с. 117; 2].

Задля отримання пенсії за вислугою років потрібно мати певну кількість страхового стажу, зазвичай це 25 років, досягти необхідного віку та бути звільненим із служби, тому що саме з цього моменту признається пенсія. Загалом вислуга років є своєрідним видом спеціального

стажу для поліцейських, особливість її обчислення полягає у наступному:

- пільгове обчислення (воно дозволяє правоохоронцям вийти раніше на пенсію);

- зарахування періодів навчання (згідно з ч. 2 ст. 17 Закону України № 2262-ХІІ до вислуги років додатково може зараховуватись навчання у цивільних та інших ЗВО, по закінченню яких присвоюється офіцерське звання);

- зарахування до вислуги окремих видів служби та періодів, передбачених ст. 17 зазначеного Закону [2].

Відносини щодо отримання будь-якого виду соціального забезпечення виникають не автоматично, а після звернення потенційного отримувача у встановленому законом порядку з відповідними документами до суб'єкта, уповноваженого державою на надання такого виду забезпечення. Саме тому, окрім спеціальних законів, варто користуватись ще й підзаконними нормативними актами, що закріплюють процедуру звернення. У нашому випадку цей процес регламентовано у Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до ЗУ “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”, затверджену Постановою ПФУ від 30 січня 2007 року №3-1 [3].

Таким чином, під правовим регулюванням надання пенсій за вислугою років для поліцейських слід розуміти сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які визначають порядок, розмір та умови надання пенсій для цієї категорії отримувачів соціального забезпечення.

Список використаних джерел

1. Кисіль О. Ю. Деякі проблеми правової регламентації соціального забезпечення поліцейських в Україні. *Форум права*. 2016. №3. С. 116-120. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/251>.

2. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 року № 2262-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

3. Порядок подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”: постанова правління Пенсійного фонду України від 30.01.2007 р. №3-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0135-07#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Підсекція:

➤ ГАЛУЗЕВІ ЮРИДИЧНІ НАУКИ

<i>Валецька О. В.</i> Дисциплінарна відповідальність судових експертів	1
<i>Кур'ян В. В.</i> Детермінізм етико-моральних цінностей інституту адвокатури України, як базис прогресивного розвитку демократичного суспільства	4
<i>Казарян Е. Г.</i> Особливості зняття інформації з електронних комунікаційних мереж під час досудового розслідування кримінальних проваджень	8
<i>Долгов А. Г.</i> Міжнародні регіональні програми протидії злочинності.....	11
<i>Стратонов В. М.</i> Незаконне збагачення, як одна з форм корупційних правопорушень: проблеми кваліфікації.....	16
<i>Ткаля О. В.</i> Щодо розуміння корупції.....	19
<i>Бердиченко І. О.</i> Перспективи впровадження додаткових правових механізмів захисту дітей від наркоманії.....	24
<i>Кобак М. В.</i> Обов'язковість застосування висновків Верховного Суду при вирішенні адміністративних спорів	27
<i>Станішевський Є. В., Щербина В. І.</i> Щодо окремих термінологічних визначень у сфері забезпечення належного рівня безпеки праці працівників	31
<i>Блага А. Б.</i> Регіональні особливості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у період 2017-2023 рр	35
<i>Авілов І. В.</i> Призов засуджених на військову службу: правовий та психологічний аспект.....	40
<i>Панченко С. С.</i> Щодо сучасних тенденцій у визначенні правової природи цивільно-правового строку	45

Січко Д. С. Договір позики: науково-теоретичні та практичні аспекти.....	47
Каплій О. В. Професійна етика та корпоративна культура в діяльності юридичних клінік	51
Волкович О. Ю. Правове становище державної реєстрації суб'єктів господарювання під час війни: проблеми та перспективи розбудови економіки держави	55
Шевчук А. О. Захист інтелектуальної власності на маркетплейсах	59
Родіонова В. Є. Публічно-правовий аспект договірного права	62
Солопова Ю. В., Лісна І. С. Психологічний та фізичний примус у контексті сексуальних правопорушень.....	65
Ткаля О. В., Плютенко Я. В. Відповідальність за порушення фінансового законодавства в Україні.....	70
Казарян Е. Г., Остапчук Х. В. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід, проблеми та перспективи розвитку в Україні	74
Черних А. Ю., Кур'ян В. В. Медіативна функція адвоката в контексті інституту примирення в кримінальному процесі під час дії воєнного стану.....	79
Коваль А. А., Рознай Ю. В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених з використанням штучного інтелекту	84
Кривова О. Ю., Кур'ян В. В. Особливості звернення з адвокатським запитом до органів військового управління під час дії воєнного стану.....	88
Гаврилюк Я. С., Кур'ян В. В. Роль етичних стандартів інституту адвокатури України в розбудові демократичного суспільства	91
Ткаля О. В., Рознай Ю. В. Питання правового регулювання криптовалют (віртуальних активів) в Україні	98
Коваль А. А., Плютенко Я. В. Актуальні проблеми боротьби з організованою злочинністю: український та міжнародний досвід	103
Самойленко М. С., Озерський І. В. Розмежування медіації та врегулювання спору за участю судді в господарському процесі	107
Самойленко М. С., Озерський І. В. Концепція проєкту Закону України про вищу юридичну освіту: «за» та «проти»	112

Блага А. Б., Пахомова В. А. Протидія домашньому насильству: основні напрямки та місце державної виконавчої служби	117
Боровльова С. Ю., Сомряков Б. О. Штучний інтелект у передбаченні вини або невинуватості в юридичних процесах	121
Дибленко А. А., Волкович О. Ю. Процедура державної реєстрації суб'єктів господарювання під час воєнного стану	124
М'ялик В. С., Коваль А. А. Еволюція прав людини: концепція права п'ятого покоління	129
Магновський І. Й. Право на мир як право третього покоління у контексті глобалізаційних процесів	132
Мілютіна О. О. Професійне вигорання у працівників суду	136
Доній А. А., Ткаля О. В. Відповідальність у фінансовому праві	140
Доній А. А., Валецька О. В. Напрямки зміни державної антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я.....	144
Бичкова О. О., Валецька О. В. Юридична відповідальність роботодавців за порушення трудових прав працівників під час стресових умов праці.....	149
Кривова О. Ю., Кур'ян В. В. Особливості звернення з адвокатським запитом до органів військового управління під час дії воєнного стану	152

Підсекція:

➤ ТЕОРЕТИКО ПРАВОВІ НАУКИ, ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Лісна І. С. Трансформація правової системи України під впливом європейських норм.....	155
Озерський І. В. Юридична психологія – джерело права	160
Бороденко О. В. Українська козацька держава XVII-XVIII століть: до питання про місце звичаїв у судочинстві	165
Kovalova Svitlana Crimen majestatis in roman law: legal concept and legal practice	168
Виногородська Є. С. Психологічна складова фахової підготовки правника	170

Мудра Ю. Ю. Психологічний конструкт проблеми визначення місця проживання дитини та права на спілкування з батьками	175
Охріменко О. І., Мартенко О. Л. Психологічні чинники протиправної поведінки сучасної молоді	178
Охріменко І. М., Шевченко Т. В. Роль психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа в правоохоронній діяльності	182
Шматлай А. О. Правове регулювання надання пенсії за вислугою років поліцейським	187

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *О. Михайлова*

Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювальні-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 30.10.2024.

Формат 60 × 841/8. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 11. Обл.-вид. арк. 10,6.

Тираж 10 пр. Зам. № 6901.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81,

e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2020.